



CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Bilim Dalı

OSMANLI DÖNEMİNDE KARADENİZ'DE BALIKÇILIK(1500-1700)

Yüksek Lisans Tezi

Birgül PESEN

Sivas
Aralık 2015

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Bilim Dalı

OSMANLI DÖNEMİNDE KARADENİZ'DE BALIKÇILIK (1500-1700)

Yüksek Lisans Tezi

Birgül PESEN

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Zafer KARADEMİR

Sivas
Ocak 2016

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : TARİH
Bilim Dalı : YENİÇAĞ
Tezin Başlığı : Osmanlı Döneminde Karadeniz'de Balıkçılık (1500-1700)
Savunma Tarihi : 30.12.2015
Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Zafer Karademir

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Yrd. Doç. Dr. Zafer KARADEMİR

Üye : Prof. Dr. Hasan YÜKSEL

Üye : Prof. Dr. Adnan GÜRBÜZ

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Birgül PESEN tarafından hazırlanan Osmanlı Döneminde Karadeniz'de Balıkçılık (1500-1700) başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi, beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

İmza 
Öğrencinin Adı SOYADI
Birgül PESEN

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, geniş bir coğrafyada hâkimiyetini tesis etmiştir. Devlet, 1500-1700 yılları arasında hem siyasi hem de ekonomik olarak gücünü korumaya gayret etmiş ve bu gücünü yasalarla da desteklemeye çalışmıştır. Bu süreçte hâkimiyet alanları genişletilmiş ve denizlerde de üstünlük sağlamak için girişimlerde bulunulmuştur. Osmanlı Devleti hâkimiyetini tesis etmeye çalıştığı denizlerden birisi Karadeniz'dir.

Önemli yollar üzerinde bulunması ve deniz özellikleri nedeniyle Karadeniz, yabancıları cezb etmiştir. Bazı dönemlerde bölgede farklı kavimlerin akınları görülmüştür. Osmanlı Devleti, yapılan akınlara karşı önlemler almak için girişimlerde bulunmuştur. Karadeniz'de denizin yapısındaki birtakım olumlu özelliklerden dolayı çeşitli canlı türleri yaşayabilmektedir. Bu çalışmada işte bu canlı türlerinden biri olan balıktan bahsedilmektedir. Çalışmada Karadeniz'in coğrafyası, balık ve balık çeşitlerinin yanı sıra Osmanlı ülkesinde balıkçılık işi ile uğraşan esnaf ve denetimi sağlamaya çalışan görevliler hakkında değerlendirmeler yer alacaktır. Yine balığın nakliyesi, ticareti, balıktan sağlanan gelirden bahsedilip balığın mutfaktaki yeri ve pişirme esnasında kullanılan malzemeler ile ilgili açıklamalar vardır. Araştırmada Karadeniz'de balıkçılığın hangi illerde yapıldığı ve bu illerde hangi balık türlerinin yaşadığına da işaret edilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında konunun tespitinden itibaren bütün safhalarda ilgi ve yardımlarını esirgemeyen, bilgisi ile bana rehber olan değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Zafer KARADEMİR'e, maddi ve manevi desteği ile yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma, tez çalışması sırasında yardımlarını esirgemeyen, belgelerin temininde yardımcı olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi personellerine teşekkürü bir borç bilirim.

Birgül Pesen

Sivas-2015

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
RESİMLER DİZİNİ	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
GİRİŞ	1
1500-1700 YILLARI ARASINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İDARİ VE EKONOMİK DURUM	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	15
KARADENİZ'İN COĞRAFİ DURUMU	15
İKİNCİ BÖLÜM	18
KARADENİZ VE ÇEVRESİNDEKİ BAZI AKINLAR VE GÜVENLİK ÖNLEMLERİ	18
2.1. Karadeniz'de Eşkıyalar	18
2.2.Kalyon, Kadırğa, Fırkateyn, Şalope.....	20
2.3. Donanmayı Güçlendirmek İçin Yapılan Hazırlıklar	24
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	27
KARADENİZ'DE BALIKÇILIK.....	27
3.1. Karadeniz'deki Balık Türleri.....	28
3.2. Karadeniz ve Kıyılarında Balıkçılığın Yaygın Olduğu Yerler	36
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	41
BALIKÇI ESNAFI.....	41
4.1.Balık Emni ve Himayesindeki Esnaflar	42
4.2.Balıkçı Esnafının Çalışma Yöntemleri, Kazançları ve Vergilendirme	45
4.3.Balıkçılık Sektöründe Uyulması Gereken Önemli Hususlar	54
BEŞİNCİ BÖLÜM	57
BALIKÇI ÜRÜNLERİNİN NAKLİYESİ - TİCARETİ	57
ALTINCI BÖLÜM	65

BALIĞIN MUTFAKTAKİ YERİ VE BALIK PIŞİRMEDE KULLANILAN	
MALZEMELER.....	65
SONUÇ.....	69
KAYNAKÇA	72
ÖZ GEÇMİŞ.....	85

KISALTMALAR

AÜDTCF Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
H.	Hicri Yıl
Haz.	Hazırlayan / lar
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Nr	Numara
s.	sayfa
S.	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınlayan

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Kazak Şaykası	19
Resim 2. Haliç ve Tophane önlerinde Osmanlı kalyonları	21
Resim 3. Firkateler	23
Resim 4. Bir Osmanlı Firkatesi XVI. yüzyıl	23

TABLolar DİZİNİ

Tablo I. Karadeniz'in Bazı İllerinde ve Kıyılarındaki Vergilendirmeler.....	54
---	----

ÖZET

Osmanlı Devleti, sınırlarının en geniş olduğu dönemde üç kıta ve yaklaşık yirmi milyon kilometrekareye ulaşan oldukça büyük bir coğrafyaya hükmetmiştir. Bu geniş coğrafyada her yörenin ayrı iklimsel, arazi ve toprak yapısı ya da kullanılabilir suları birçok insanı cezbe etmiştir. İmparatorluk idarecileri de bu zengin ve devasa büyüklükteki coğrafyanın verimli bölgelerinin farkındaydı ve o bölgelerin zenginliklerini sonuna kadar kullanmak konusunda elinden geleni yapma gayreti içindeydi. İşte Karadeniz de Osmanlı yönetiminin üzerine önemle eğildiği münbit sahaların başında gelmekteydi.

Klasik Osmanlı döneminde Karadeniz'deki balıkçılık faaliyetlerini konu edinen bu çalışmada öncelikli olarak 1500-1700 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde siyasî ve ekonomik yapı incelenecektir. Söz konusu dönemde imparatorluğun genel mali yapısının ana hatlarıyla çizilmesi balıkçılık sektörünün yerinin daha iyi tespit edilmesi adına faydalı olacaktır.

Bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Karadeniz'in coğrafi durumu anlatılmıştır. Karadeniz' deki ırmaklardan, denizin özelliğinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise bahsi geçen dönemde Karadeniz ve çevresine düzenlenen bazı akınlar ve devletin bu akınlara karşı almış olduğu önlemler üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde ise Karadeniz'deki balık çeşitlerinden, bunların özelliklerinden, balıklarda mevsimsel göçlerin olup olmadığından bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde ise balık satımı işi ile uğraşan esnaf hakkında bilgi verilmektedir. Bu bölümde balıkçı esnafı adı altında kimlerin yer aldığından, balıkçılığın işleyişinden, balık tutma yöntemlerinden, vergilendirmelerden de bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra balıkçı emini ve himayesinde yer alanlar gibi önemli hususlar üzerinde de durulmaktadır. Beşinci bölümde ise balığın avlanmasından sonra nakliyesinin ve ticaretinin nasıl gerçekleştiği konusunda bilgi verilmiştir. Bu bölümde ticaretin yoğun olarak yapıldığı yerler açıklanmakta ve ticaret yaparken karşılaşılan durumlar da belirtilmektedir.

Anahtar Sözlükler: Osmanlı, Balıkçılık, Karadeniz, Balık, Ticaret

ABSTRACT

Ottoman Empire, when its borders are the widest, dominated an area of almost twenty millions square kilometers in three continents. Many nations were attracted by various climate conditions, soil and land structure or water supplies of this vast zone. Sultans of the empire were well aware of this abundant and enormous zone and they were inclined to do whatever they could as to utilize the riches of these areas. The Black Sea Region was one of the first fertile lands that Ottoman Empire involved in.

In this study about the Fishing in Black Sea during Ottoman Period, fishing is especially emphasized. In the study, political and economic structure of Ottoman Empire between 1500 and 1700 will be reviewed first. Outlining the general economic structure of the empire will be beneficial for a clearer understanding of the fishing sector in this period.

This study consists of six sections. In the first section, the geographical conditions of Black Sea are mentioned. The characteristics of the rivers and sea in this region were also mentioned. In the second section, the some raids around and in Black Sea Region and the precautions that empire took against those raids were told of. In the third section, fish types of black sea, features of these types, and whether they seasonally migrate or not were mentioned. In the fourth section, businessmen selling fish and the fish itself were addressed. There are also focused on the people who really were called fisher, how the business was done, the techniques and methods of it, and the taxation. In the fifth section, information about the transfer of the fish after catching and how the trade was done was given. In this section, the places where the trade was intense were addressed and also the events encountered during trading were clearly identified.

In the last section, the place of the fish in the cuisine, the ingredients used in cooking fish were given the place about information.

Key Words: Ottoman, Fishing, Black Sea, Fish, Trade

GİRİŞ

1500-1700 YILLARI ARASINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İDARİ VE EKONOMİK DURUM

Osmanlı Devleti, dünya tarihi içinde oldukça uzun ömürlü siyasal yapıya sahip olan imparatorluklar arasında yerini almıştır. Hem coğrafi olarak hem de politik gücü bakımından hayli etkili bir süreç geçirmiş olan bu büyük devletin tarihinde çeşitli dönemlerin kendi şartları açısından özel olarak adlandırıldığı bilinmektedir. İşte bu anlamda Osmanlı Devleti'nde kuruluş dönemi, klâsik dönem, klâsik sonrası dönem ve modernleşme dönemi diye adlandırılan süreçler yaşanmıştır. Bu çalışmada üzerinde durulacak olan Klâsik dönemdir. Klâsik dönem, devletin belirli bir tarihi süreçte ortaya çıktığı, temel sistemlerini yarattığı ve kurumlarını düzenle işleterek muayyen bir sisteme dayalı olarak politikalarını uyguladığı dönemdir.¹ Bilindiği gibi Osmanlı devletinde birbirinden çok uzak bölgeler, tek bir siyasal gücün egemenliği altında bulunuyordu. Osmanlı'nın siyasal yapısı XIV. ve XV. yüzyıllarda hızla gelişerek, XVI. yüzyılda olgunluk noktasına ulaşmıştır. İşte tarihçiler bu dönemi “klasik dönem” ya da “klasik çağ” olarak nitelendirmektedir.² Yine başka bir çalışmada 15.yüzyılın ikinci yarısı ile 16.yüzyılın ilk yarısı Klasik Osmanlı Çağı diye geçmektedir.³

Klasik dönem Osmanlı siyasal yapısı ve kurumları, daha önceki Türk ve İslâm devletlerinin yüzlerce yıllık deneyim ve birikimlerine dayanmaktadır. Bu kurumlar, değişime, yeniliğe açık olmuşlardır ve müşterek hayatın düzen içerisinde devamlılığını sağlamıştır.⁴ Bu devamlılığını sürdürebilmek için Osmanlı Devleti klâsik dönemde iki temel sistemi işletmiştir. Bunlar: Tımar ve kapıkulu sistemidir. Bu iki sistem sayesinde Osmanlı, gücüne güç katmış, onların sayesinde uzunca bir süre ilerleme kaydetmiştir. Devlet yönetimi, merkezî mutlak bir niteliğe kavuşmuş, padişahın otoritesi ayakta durmuş ve varlığını diğer kurumlar üzerinde hissettirmiştir.⁵

Osmanlı Devleti'nde klâsik dönemde tımar sistemi o zamanki şartların sınırlamalarını aşacak bir uygulamaydı. Devlet, kendine ait olan vergi gelirlerini, merkezi hazineye aktarması gerekirken, kaynaklarının bir kısmını bir takım

¹ Özer Ergenç, “Osmanlı Klâsik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar”, **Osmanlı**, (Editör: Güler Eren, Bilim Editörleri: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), C.4, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.32.

² Şükrü Karatepe, **Osmanlı Siyasî Kurumları Klâsik Dönem**, İz Yay., İstanbul, 2004, s.16.

³ Zafer Karademir, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihani Osmanlı Toplumunda Kıtıklar (1560-1660)**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s.14.

⁴ Karatepe, **Osmanlı Siyasî Kurumları Klâsik Dönem**, s.16.

⁵ Ergenç, “Osmanlı Klâsik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar”, s.32.

yükümlülükler ve hizmetler karşılığı olarak, kendine tabi görevlilere bırakıyor böylece birçok hizmet bir arada ve birbirine bağlı olarak yapılıyordu. Bu durumdan devlet kazançlı çıkıyordu. Kapıkulu sistemi ise içindeki hizmetlileri doğrudan padişaha bağlıyordu.⁶Klâsik dönemde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kul sistemi, Kanuni Sultan Süleyman ve iki halefi zamanında en geniş uygulama aşamasına erişmiştir. Kulların menşei başlangıçta en çok savaş esirlerinden oluşmaktaydı. Büyük şehirlerde esir pazarlarından en iyi esirler padişah için satın alınırdı. Zamanla esirlerin sayılarında artış görülmüştür. Esirler farklı yerlere gönderiliyordu. Saray için seçilenler İstanbul'daki Galata ve İbrahim Paşa saraylarına, taşrada olanlar ise Edirne ve Manisa saraylarına gönderilirdi. Kalan esirlerin çoğu yeniçeri olmak üzere Anadolu'da Türk köylülerin yanına gönderilir, bu esirlerin küçük bir kısmı ise padişah bahçelerinde hizmet için bostancı yapılırdı. ⁷ Bostancılar, padişaha ait bahçe ve bostanlarla padişah ve saray hizmetinde yer aldığı gibi kayık işleri, diğer bir kısım işlerde hizmette bulunan geniş bir teşkilatı olan mühim bir ocaktır. ⁸ Dolayısıyla bu çalışmanın ana inceleme alanı olan denizcilik ve daha özelden balıkçılık sektörü içerisinde de yer alan görevli kulların varlığı Osmanlı tarihine yabancı bir durum değildir.

İmparatorluğun donanmasında bulunan savaşçılar tımarlı sipahi, zaim, kapıkulu askeri ve leventlerden oluşmaktaydı.⁹ Mesela 1624 yılı verilerine göre Akdeniz donanmasında bin dört yüz altmış dört yeniçeri yer alırken Karadeniz'de ise sekiz yüz yetmiş beş yeniçeri bulunmaktadır.¹⁰ Ancak Karadeniz'de bir sefer olduğu veya tedbirli olunması gereken durumlarda sayı artabiliyordu. Yeniçeri ocağının bahriye ile alâkası sadece bununla kalmayıp çadırlarına işledikleri nişanlarında, denizcilikle ilgili kadirga resmi, kalyon demiri gibi işaretlere de yer vermişlerdir.¹¹ İşaretler bazen karakteristik olabiliyordu. Mesela bazı odaların sancağındaki çıpa, bu birliğin denizcilik hizmetinde olduğunu göstermektedir.¹²Nitekim çıpa, denizcilikte kullanılan gemi demiri olarak belirtilmektedir. ¹³ Kullanılan işaretlerin yanında bazen de kuşlar, balıklar, hayvanlar, gibi hayal gücüyle teşkil edilmiş şekillere de yer verilmektedir. ¹⁴ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere yeniçeri ocağındaki görevlilerin de bahriye teşkilâtı ile ilgileri bulunmaktaydı.

⁶ Ergenç, "Osmanlı Klâsik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar", s.32.

⁷ Halil İnalçık, **Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**, I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 207.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı**, TTK Yay., Ankara, 2014, s.451.

⁹ İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, Küre Yay., İstanbul, 2007, s.96.

¹⁰ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s.97, 98.

¹¹ Orhan Sakin, **Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları**, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul, 2011, s.30.

¹² Sakin, **Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları**, s.30.

¹³ Andres Tietze, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, C.1, Simurg Yay., İstanbul, 2002, s.520.

¹⁴ Sakin, **Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları**, s.30.

Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi sistemin sağlam bir şekilde yürütülebilmesi için merkezi otoritenin de güçlü olması gerektiği düşüncesi hâkimdi. Ancak merkezi güçlerin de kendi içerisinde birbirlerini kontrol etmeleri yönünde bir anlayış vardı. Bu anlamda yönetim kurumunu hükümet (divan) oluştururken devlet anlayışının en önemli dayanaklarından olan şeriata göre, adalet de din kurumunun yetkisindeydi. Ancak idarenin kılıcı, bu kuruluşların üstünden de eksik olmazdı. Bunun yanında din kurumunun para kesesi de yönetimin elindeydi.¹⁵ Burada dikkati çeken husus nihai kararın devlete ait olmasıdır.

Osmanlı Devleti'nde hükümetin diğer birçok işlevi bulunmaktadır. Devlet, yönetim kurumu ve devleti düzenleyen kuralların hazırlanması ve özenle geliştirilmesinde, yönetim mekanizmasının her bölümünün en iyi durumda sürdürülmesi, bu amaçlarını faal hale getirebilmek için yeterli para ve yolların bulunması, bu para ve yöntemlerin gereken yer ve zamanda, uygun kişilere, uygun miktarda sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Yine hükümetin bu işleri yürütülebilmesi için gerekli yazılı yasaların hazırlanması ve kaydedilmesi de gerekmektedir.¹⁶

Aslında devletin varlığını sürdürebilmesi için nizamlar, kanunlar ve kurallar elzemdir. Bu kanunlar olmadığı zaman devletin mekanizmasında bozulmalar meydana gelmektedir. Bunun için de her bölgenin her kurumun kendine ait idarî yapılandırılması söz konusu olmuştur.¹⁷ Bu noktada devletin genel kanunlarının dışında her kaza ve sancağın kendi özelliklerine göre kanunları vardı. Bu kanunlar Müslümanlar ve Gayrimüslimler için ayrı hükümler taşımaktaydı. Tüm tebaayı ilgilendiren bu yasalar şer'i ve örfî hukuk olarak ayrılmıştır. İdarî olarak bütün yetki padişahın ve dolayısıyla onu temsil eden divanın elinde toplanmaktaydı. Meseleler divanda görüşülürdü ve karara bağlanmak üzere padişaha sunulur, padişah da son kararı verirdi. Tayin ve aziller hükümetin bilgisi dâhilinde olmaktadır. Bu faaliyetler neticesinde haksızlığın olmamasına dikkat edilmiştir. Padişahın da elbette birçok sorumluluğu vardı ve sorumluluğunu bir nebze olsa hafifletmek için çok sayıda devlet yöneticisine de farklı görevler vermiştir. Birinci ve ikinci derecedeki işler dışında kalan idarî, malî ve kazaî meseleler, veziriazam ve kadıasker divanlarına bırakılmıştır. İlerleyen zamanlarda veziriazam ve kadıaskerlerin sayılarında artış olmuştur. XVI. asrın ikinci yarısından itibaren veziriazam sayısının yediye kadar çıktığı bilinmektedir.¹⁸

Aslında bu dönem devlet idaresi ve toplumsal yapıda bazı aksaklıkların da görülmeye başladığı dönemdir. Gerek idare katmanındaki bozulmalar, gerek kısa sürede sonuç vermeyen yıpratıcı askeri harekâtlar ve gerekse iktisadi ve sosyal hayatı

¹⁵ Albert Howe Lybyer, **Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2000, s.137.

¹⁶ Lyber, **Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi**, s.139.

¹⁷ Yusuf Halaçoğlu, "Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, 2002, s. 795-797.

¹⁸ Halaçoğlu, "Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı", s. 795-797.

sarsan bunalımlar imparatorluğun başka bir zemine doğru kaydığının işaretleriydi. İşte bu dönemde Osmanlı padişahları ve devlet yöneticilerine lâyhalar ve nasihatnâmeler arz eden bürokrat ve aydınların, çözüme karşısındaki temel önerisi, klâsik Osmanlı iktisat politikalarının, kânun-ı kadîme yani aslına uygun biçimiyle yeniden tatbik edilmesi yolundaydı. Bu durum, devletin gelenekçi özelliğini idame ettirmeye yönelik hareket etmek istediğini gösteriyordu.

Devletin içinde bulunduğu durumu izah etmeye çalışan ve bir takım fikirler beyan edenler arasında bazıları krizin başlangıcı olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü sonrasındaki süreci göstermektedir. Kanuni devri sadrazamlarından biri olan Lütü Paşa kendi vezareti zamanında bütçede açık olduğunu ve divanda intizamın bozulmaya başladığını belirtmektedir.¹⁹ Yine fikir beyanında bulunanlardan biri olan Gelibolulu Mustafa Âli de tıardan hazineye, yeniçerilikten idareci yetiştirme sistemine kadar bozulmanın ilk emarelerinin 16.yüzyılın sonlarından itibaren vuku bulunduğunu söylemiştir. 1631'de Sultan IV. Murat ve Sultan İbrahim'e Koçi Bey tarafından sunulan risale de önemlidir.²⁰ Koçi Bey'in Sultan IV. Murat'a sunduğu risalede devletin gidişatı hakkında malumatlar verilip, memleket ve millet düzeninin, din ve devlet kaidelerinin düzeltilmesinin çaresi sağlam Muhammed şeriatına bağlanmak olarak görülmektedir. Devletin iyiliğini isteyenlere saygıda kusur edilmemesi gerektiği, devletin kötülüğünü isteyen halkı galeyana getirmeye çalışanlara karşı da hakaretlerde bulunmanın kaçınılmaz olacağını belirtmiştir. Geçmişteki padişahları övülmesi gerekenler olarak görmektedir.²¹ Koçi Bey'e göre nedimler ve yakınlar Sultan Murat Han'ın ilk zamanlarına gelinceye kadar bilgili, güngörmüş, iyilik isteyen kişilerdi. Kimse devlet işlerine karışmazdı.²² Daha önceleri Beylik, Beylerbeylik ve diğer padişah memurlukları memleket idaresinde iş görmüş, liyakat sahibi kişiler olup, rüşvet, bahşiş almazlardı. Sancak beyleri, beylerbeyleri uzun süre yerlerinde kalırlardı. Bunlar seferlere de bizzat iştirak ederek devlet için canlarını feda etmeye çalışan yiğitlerdi.

Bu çalışmanın inceleme döneminin ortalarında bir dönemde büyük imparatorluğun yaşadığı sıkıntılarını çekinmeden anlatan Koçi Bey başka aksaklıklardan da sözünü esirgmeden bahsetmeye devam etmiştir. Yine ona göre eskiden tımar erbabının her biri zeamet ve tımarı olan sancaklarda oturup bayrakları altında bulunurlardı.²³ Herkes halkın dirliği, birliği için çalışmaya gayret eder ve bu uğurda canlarını dahi vermekten geri durmazdı. Bilginlerin en bilgilisi, en faziletlisi, en dindarı, din emirlerine en fazla uyanı, en yaşlısı şeyhülislam ve müft-i enam olurdu. Anlaşılacağı üzere 1594'e kadar ilim yolu gayet temiz ve derli topludur. Bu

¹⁹ Karademir, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihani Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)**, s.33.

²⁰ Karademir, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihani Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)**, s.33.

²¹ Zuhuri Danışman, **Koçi Bey Risalesi**, Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s.5.

²² Danışman, **Koçi Bey Risalesi**, s.6,7.

²³ Danışman, **Koçi Bey Risalesi**, s.13.

tarihten itibaren düzen bozulup şeyhülislamın nedensiz yere azl olundukları görülmektedir. Zamanla kurumlarda bozulmalar artmış ve hak sahibi olmayanlar mevkilere getirilmiştir.²⁴ Tüm bu ifadeler göre; Koçi Bey' in Sultan IV. Murat ve Sultan İbrahim'e sunduğu risalede genel olarak eğer âlemin düzeltilmesi hususunda bir tedarik görülmezse ve memlekete düzen getirilmezse hallerinin nice olacağı ve bütün ümmet-i Muhammed'in berbad olacağı belirtilmektedir.

İmparatorluğun yaşadığı sıkıntıları başka uzmanlar da eserlerinde anlatmaya devam etmişlerdir. Mesela 1652 yılında Düstûru'l -Amel Li- Islâh-ı Hâlel (Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar) adıyla bir eser kaleme alan Kâtip Çelebi, Celalilerin ortaya çıkışını sorunların başlangıcı kabul etmekte ve 1564 yılında bütçede meydana gelen açığa dikkat etmektedir. Kâtip Çelebi, bütçe gelirlerinin azalmasına karşılık masrafların arttığını belirtmenin yanında rüşvet nedeniyle görevlerin ehline verilmediği, gereğinden fazla vergi toplanmasını duraklamanın belirti ve nedenleri olarak görmüştür.²⁵ Oysa yöneticiler, klâsik dönemde hükümet ve askerlik hizmetlerinin yalnız sultanın kullarının yapması gerektiği görüşündeydiler²⁶

Koçi Bey Risalesinde de belirtildiği gibi geçmişteki padişahlar döneminde büyük vezîrlar, beylerbeyleri, sancak beyleri ve özengi ağalarının hizmetlerinde olanlar, genellikle satın alınmış köleleri olup, padişah dirliğine sahip olan bir tek kimse kapılarında olmazdı. Ancak zamanla Osmanlı idaresinin içine giderek kul olmayan kesimlerin de karışmaya başlaması ve bunun azalmadan devam etmesi olumlu sonuçlar doğuran bir gelişme değildi.

Osmanlı Devleti, toplumun düzenine, devletin bekasına büyük önem vermiştir. Bu nedenle de bahsedilen bozulmaların önüne geçebilmek için hemen hemen her alanda düzenlemeler yapıldığı gibi hukuk alanında da değişimler yapılmaya çalışılmaktaydı. Osmanlı hukukunu oluşturan iki hukuktan İslâm hukuku (şer') ve Osmanlı hükümdarları tarafından konan hukuk kuralları (örf') sadece döneminin şartları ışığında bir hukuk sistemi olarak kalmamış bunların yeni düzenlemelerle yeniden hayata geçirilmesi için idari ve adli makamlar elinden geleni yapmıştır.²⁷

Aynı kapsamda iktisadi önlemler de devreye girmiştir. Devletin, malî ihtiyaçlarını karşılamak için çoğunlukla kırsal ekonomiden vergi aktarımını azamileştirme çabasında olması onu temelde "malî devlet" kılmaktadır. Klasik Osmanlı ekonomik düzeninde devlet, bütün ekonomik faaliyetlerin tek ve mutlak hâkimi idi ve bunun devam ettirilmesi en önemli hedefler arasındaydı. Zira imparatorluğun genişliği, ordunun ihtiyaçları, büyük şehirlerin iaşe zorlukları,

²⁴ Danişman, **Koçi Bey Risalesi**, s.25-27.

²⁵ Karademir, **İmparatorluğun Açıklıkla İmtihanı Osmanlı Toplumunda Kıtılıklar (1560-1660)**, s.33.

²⁶ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 52.

²⁷ M. Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi ", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 10, Ankara, 2002, s. 15,19.

ulaştırma imkânlarının elverişsizliği gibi sorunlar devletin ekonomiyi tek elden idare etmesini zorunlu kılıyordu.²⁸

Ekonomide para sistemine gelince, Osmanlı iktisat sistemi klasik dönemde madenî para rejimini kullanmıştır. Osmanlı ekonomisinde hesap parası son dönemlere kadar akçedir. 18.yüzyıl ortalarında bütçe vs. hesaplarında pâre, 19. yüzyılda ise kuruş ağırlık kazanmaktadır. Aynı yüzyılın sonlarında da lira esas kabul edilmektedir.²⁹ 1326-1757 arasında akçe, son zamanlarında çok küçülerek önemi azalmasına ve kullanışsız hale gelmesine rağmen hesap parası olarak kullanılmıştır.³⁰ Akçe değeri 1492-1565 'de sabit kalmıştır. O dönemde Osmanlı sınırları içinde Batı Avrupa, Orta Avrupa, Afrika altınları ve Osmanlı altınları ile birlikte piyasada dolaşıyordu. Bunun yanı sıra Yavuz Sultan Selim döneminde fethedilen Mısır, Şam, Halep ve Diyarbakır eyaletleri gelir fazlalarını altın olarak merkeze gönderiyorlardı. Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatından itibaren (1520-1566) Osmanlı parası olan Sultanî önem kazanmıştır.³¹

Osmanlı Devleti para ekonomisinde zaman zaman saf ve halis olan bir şeyi başka şeylerle karıştırmak anlamına gelen³² tağşişlerde bulunmuştur. Tağşişlerin en çok hissedildiği dönemler farklıdır. 15.yüzyılın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmet'in saltanatı, 1580-1640'lara kadar süren mali ve para istikrarsızlığı dönemi, tağşiş ve enflasyonun en çok olduğu II. Mahmut dönemi bu anlamda önemlidir. Para darlığı ve devletin giderleri için yapılan tağşişlerin temel sebebi sadece Osmanlılar değil, Ortaçağ sonlarında bütün Avrupa ve Akdeniz memleketlerinde hissedilen kıymetli maden darlığıdır.³³ Fetihlerin bir sonucu olarak ülkede çeşitli paralar görülmektedir. Zamanla Amerika'nın keşfinden sonra Avrupalıların elde ettikleri kıymetli madenler, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gürüş denen 30 gr ağırlığındaki iri gümüş sikkeler Osmanlı Devleti'nde görülmüştür. Gümüş paranın bollaması içerde mal fiyatlarında yukarı doğru bir harekete sebep olmuştur. Ancak Avrupa'da gümüşün nisbî olarak fazlalığı, fiyat artışlarının da Osmanlı ülkelerinden daha fazla oluşuna ve buralara doğru kaçak mal akımına yol açmıştır. Zamanla yabancı para bolluğu, maden ocaklarının ve darphanelerin çalışmasını iktisadî olmaktan çıkardığından bu işletmeler birer birer kapanmıştır.

²⁸ Şükrü Nişancı, **15-16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti**, Okumuş Adam Yay., İstanbul, 2002, s.67-69.

²⁹ Hüseyin Kaleli, "Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2002, C.7, S.2, s.189.

³⁰ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları" **Osmanlı**, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1994, s.24

³¹ Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları", s.25.

³² Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III**, MEB, İstanbul, 1983, s.373.

³³ Kaleli, "Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri", s.191.

Osmanlı Devleti, 16. yüzyıl ortalarından itibaren doğuda İran'a, batıda Avusturya'ya karşı uzun sürecek olan savaflara girmiştir. Devlet 1578-1590 yıllarında, İran ile yapılan savaşta askerlere ödemesi gereken akçeyi bulmakta zorlanmıştır. Derinleşen mali sıkıntılar neticesinde Osmanlı para tarihinde büyük iz bırakan 1585 devalüasyonu yapıldı.³⁴ Oysa devalüasyon, paranın satın alma değerinin düşmesiydi.³⁵ Alınan önlemlere rağmen Osmanlı yerli parasının yabancı para karşısında değeri azalmaktaydı. Devam eden savaşlar nedeniyle de paradaki istikrarsızlık artmıştır.³⁶ İşte bu şekilde paranın değerinin düşmesi de mali açıdan Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmekteydi ve şüphesiz bu gelişmeler, balıkçıların da aralarında bulunduğu üreticileri ve onların ürünlerinin alıcılarını olumsuz etkiliyordu.

Osmanlı Devleti, ekonomide yabancı para bolluğuna karşı direnmeye devam etti ve sıkı para politikalarına başladı, ancak yine de devlet, doğu-batı para sisteminin ve maden akımlarının arasında kalmış ve bu durumdan içerdeki para sistemi olumsuz etkilenmiştir. Gresham kanunu yani "kötü para iyi parayı kovar" ilkesi bu dönemde etkisini hissettirmiştir. Batı'ya mal ve doğuya para akımı ile maden kaçaklıkları devam etmiştir. Devlet birkaç defa yeniden darphaneleri tümüyle faal hale getirme girişiminde bulunmuş (1683-1688) ancak bu da çözüm olmamış bakır para basılarak üç senelik (1688-1691) bir para sistemi tecrübesine geçmişlerdir. Ancak bu çalışmadan istenilen sonuç alınamamıştır. Kalpazanlık artmaya devam etmiştir. Devlet yeniden altın ve gümüş paralar darp ederek yerli paraya verdiği önemi sürdürmüştür.³⁷ İmparatorluk her ne kadar yerli paraya verdiği önemi sürdürmeye çalışsa da durum istenildiği gibi devam etmemiştir.

Savaşlar, Anadolu'daki karışıklıklar Osmanlı Devleti'ni oldukça yıpratmıştır. Devletin kendi para birimi üzerindeki denetimi de zamanla kaybolunca ekonomik hayattaki etkinliği de azalmıştır. Viyana bozgunu sonrası haçlı ittifakına karşı verilen savaşlar (1683-1699) büyük çapta insan, itibar, toprak ve ekonomik kayıplara neden olmuştur.³⁸

Buraya kadar bahsedilen makro ekonomik değişimler bu çalışmada incelenen ve balıkçılığı kapsayan iktisadi faaliyetlerin daha iyi anlaşılması açısından bir çerçeve çizmiştir. Şimdi yine aynı gayeyle asıl konuya girmeden önce imparatorluğun denizcilik alanında klasik çağdaki vaziyetinin genel yapısına değinilecektir.

³⁴ Kaleli, "Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağışlar ve Sebepleri", s.194.

³⁵ Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s.44.

³⁶ Kaleli, "Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağışlar ve Sebepleri", s.194.

³⁷ Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları", s.26.

³⁸ Kaleli, "Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağışlar ve Sebepleri", s.197,198.

Yeniçağa Kadar Osmanlılar ve Karadeniz

Osmanlı devletini kuran Türk aşiretlerinin başlangıçta denizcilik ile pek fazla ilgisinin olduğu iddia edilemez. Ancak küçük beyliğin büyüme sahası olarak Batısını ve Rumeli bölgesini de tercih etmiş olması ister istemez Türkleri denizlerle buluşturmuştur. İşte 14. yüzyılda İspanyol vekâyinâmelerinde önceleri “kürek çekmeyi bilmeyen Türkler” olarak geçen imgeler olsa da zamanla Osmanlı Devleti’nin denizlerde korku uyandıracak seviyeye geldiği bilinmektedir. “Kedi gibi sudan korkan” Türkler, artık suyla barışmış ve Akdeniz, Karadeniz, Kızıldeniz başta olmak üzere pek çok bölgede etkinlik kazanmıştır.³⁹

Artık Osmanlı idarecileri ve toplumu hiç olmadığı kadar denizlerle iç içe yaşamaya başlamış bu sadece askeri gayeler için gerçekleşmemiş aşağıda örnekleri ile gösterileceği üzere iktisadi olarak da sular hayatın içine girmeye başlamıştır.

Aslında Osmanlı Devleti başlangıçtan itibaren, denizciliğe önem vermiştir. Aydınogulları ve Menteşeoğulları gibi beyliklerin denizciliğine varis olan Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılda bir deniz devleti haline gelmiştir.⁴⁰ Osmanlılar, denizcilikle ilgili faaliyetlerini zaman içerisinde yoğunlaştırmıştır. Bu konuda bilgi ve tecrübe ile ilerlemeler kaydedilmiştir. Devlet, Karesi Beyliği’nin ilhâkından sonra, onlardan ele geçirdiği donanma ile denizcilik alanındaki ilgisini dosta düşmana göstermiştir.⁴¹ Osmanlılar, Gelibolu’nun alınması ile (1354) başladıkları Rumeli fetihlerine, yeni bir siyasî anlayışla, bir yandan Balkanlar’a, diğer yandan denizlere yönelerek faaliyetlerine devam etmişlerdir. Nitekim Gelibolu, Osmanlı Devleti için önemli bir yere sahiptir. Gelibolu, Osmanlıların sadece Balkanlara açıldığı ilk kapısı ve hareket üssü değil, aynı zamanda denizlere çıkışının da ilk hareket noktası olma özelliğini taşımaktadır. Osmanlılar, Rumeli’ye yerleştikten sonra Çanakkale Boğazı’nı ve Marmara sahillerini korumak için Gelibolu’da güçlü bir tersane ve donanma tesis etmeye çalışmışlardır. Çünkü karşılarında bu tarihlerde Karadeniz ve Ege Denizi’nde önemli ticaret kolonileri kurmuş bulunan Venedik ve Ceneviz güçleri bulunmaktadır. Bu iki güç Ege ve Karadeniz’de ciddi tehdit oluşturmaktaydı. Bu tehdit karşısında ilk köklü faaliyetleri başlatan padişah Yıldırım Bayezid olmuştur.⁴²

Boğazların stratejik ve iktisadî bakımdan ne derece önemli olduğunu takdir eden I.Bayezid, Gelibolu’yu bir deniz üssü olarak kurmaya çalışarak yola devam etmek istemiştir. Gelibolu’daki limanı tahkim ve tersaneyi yeniden tamir ve inşa faaliyetleri sonucunda tersane tam teşekküllü bir yapıya bürünmüştür. Bundan sonra Çanakkale Boğazı’nın Türk hâkimiyetinde olduğu ilan edilmiş ve boğazlarda

³⁹ İdris Bostan, Salih Özbaran, **Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C.1, İstanbul, 2009, s.14.

⁴⁰ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilat Gemiler**, s.20, 21.

⁴¹ Feridun Bilgin, “Mekân ve İnsan: Gelibolu ve Barbaros Hayrettin Paşa (Osmanlı Devleti’nin Akdeniz Hâkimiyeti)”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Yıl:11, S.14, Bahar, 2013, s.19.

⁴² Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilat Gemiler**, s.4

geçişlerde denetimler artmaya başlanmıştır. Çelebi Mehmet döneminde de çalışmalarda bulunulmuş deniz savaşlarından başarılı sonuçlar alınmıştır. II. Murat devrinde de Gelibolu'daki deniz üssü takviye edilmiştir. II. Mehmet döneminde ise denizlerde güvenlik önlemleri alınmaya devam edilmiştir. Fatih, Anadolu Hisarı'nı tamir ettirip tam karşısına Rumeli Hisarı'nı yaptırmakla Karadeniz'e geçişi kontrol altına almaya çalışmıştır. Bu hisarın yapılması (1452) ile Karadeniz'den İstanbul'a yardım maksadıyla gelecek her türlü iâşe ve mühimmat ikmâli denetim altına alınmıştır.⁴³

II. Mehmet ve II. Bayezid'in fetihlerinin ardından insanî, ticarî ve doğal kaynakları açısından Osmanlı İmparatorluğu için ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Karadeniz, genel olarak adlandırıldığı üzere, bir "Osmanlı gölü" haline gelmiştir.⁴⁴ İmparatorluk idaresi II. Bayezid devrinden itibaren Kızıldeniz'e yani Hint Denize yönelik politikaların içinde de yer almaya başlamıştır.⁴⁵ Ayrıca sonraki süreçte (1484) de Karadeniz'in en önemli ticaret limanlarından olan Kili ve Akkirman'ın alınmasıyla güney- kuzey ticaretinin bütün çıkış noktaları Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş oluyordu.⁴⁶ Zira Osmanlı Devleti genişledikçe su ve deniz yollarını da denetim altına almaktaydı.⁴⁷ Böylece Türkmen soyundan olan Osmanlılar, denizle çabucak tanışıp Karadeniz, Akdeniz ve hatta Kızıldeniz'e açılarak deniz ticaretine tam anlamıyla katılmışlardır.⁴⁸

Kanuni Sultan Süleyman zamanında donanmanın güçlendirilmesine büyük önem verilmiştir. Bu çabaların neticesinde Osmanlılar XVI. yüzyılın ortalarında Akdeniz'de hâkimiyet sağlamışlardı. Barbaros Hayrettin Paşa'nın Akdeniz'deki mücadelesinde en önemli başarısı Osmanlı denizciliği için tartışılmaz bir yeri olan Preveze Deniz Savaşı (1538)'dir. Preveze ile Hıristiyan dünyası Akdeniz'deki hâkimiyetini İslâm dünyası lehine kesin olarak kaybetmiştir. O zamana kadar bir kara imparatorluğu görünümünde olan Osmanlı İmparatorluğu'nun artık bir deniz imparatorluğuna dönüştüğü görülmektedir.⁴⁹

Preveze başarısı yalnız Barbaros'un değil, diğer reis veya paşaların ve bütün olarak Osmanlı Devleti'nin bir daha ulaşamadığı bir başarı olarak kalmıştır. İmparatorlukta doruktan iniş de sanıldığından daha çabuk başlamış ve Malta'yı fethetme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Barbaros'un ölümünden (1546) sonra

⁴³ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilat Gemiler**, s.4- 6.

⁴⁴ Victor Ostapchuk, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Kazak Deniz Akinları Karşısında Osmanlı Karadeniz'i", **Başlangıcından XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C. 1, İstanbul, 2009, s.241.

⁴⁵ İdris Bostan, "İmparatorluk Donanmasına Doğru: Tersâne-i Âmire'nin Kuruluşu ve Denizlerde Açılım", **Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C. 1, İstanbul, 2009, s.122.

⁴⁶ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilat Gemiler**, s.8.

⁴⁷ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilat Gemiler**, s.20, 21.

⁴⁸ Daniel Goffman, **Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700**, Çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s.109.

⁴⁹ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilat Gemiler**, s.20, 21.

kalan en büyük Osmanlı denizcisi Turgut Reis, Malta kuşatmasında can vermiştir. Malta fethedilememiştir. Bu başarısızlıkta, sorumlu paşalar birbirlerinde kabahat bulmuş moraller giderek bozulmuştur.⁵⁰ Bu sıralarda, özellikle Akdeniz’de Venedik korsanları durmak nedir bilmeyip faaliyetlerine devam etmişlerdir. 1569 yıllarında İskenderiye yakınlarında Venedik korsanları, 90 müslümanı esir etmiştir. Bununla da kalmayıp Mısır defterdârının bulunduğu büyük bir nakliye gemisini de ele geçirip defterdârı katletmişlerdir. İki ay sonra tekrardan aynı bölgede yer alan filoya gelen Osmanlı ticaret gemileri saldırıya uğramışlardır. Bu duruma sinirlenen Sultan Selim Han derhal Venedik’e bir elçi göndererek Kıbrıs’ın kendilerine terkini istemiştir. Ancak bu istek Venedik tarafından reddedilmiş ve hazırlıklara başlanılmıştır.⁵¹ Hazırlıklardan sonra Kıbrıs’ın fethi kaçınılmaz olmuştur. Lala Mustafa Paşa, bütün Avrupa devletlerinin Venedik’e yardım etmelerine rağmen, çarpışmalar sonucunda 1 Ağustos 1571’de Magosa’yı da alarak Kıbrıs’ın fethine muvaffak oldu.⁵²

Kıbrıs’ı kurtarmak adına Osmanlılar aleyhine mukaddes ittifakı gerçekleştirmek için görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Papa faaliyetlerini arttırmış Fransa, Almanya ve Polonya’ya yaptığı ittifak teklifi kabul edilmemiştir. Papalık ile İspanya, Venedik ve Malta arasında anlaşma gerçekleşmiştir. Mukaddes ittifaka katılanların sayısı artmıştır.⁵³ Bu ittifak, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan beri Avrupa hükümetlerinin Hıristiyanlığın samimi düşmanı aleyhinde on üçüncü ittifakları olup, hepsinde de faal rol oynayan, kışkırtıcı olan Papa ve Venedik Cumhuriyeti’dir.⁵⁴

Osmanlı Devleti’nde de muharebe kararı almak için görüşmeler olmuş, sonrasında her iki tarafın kuvvetleri İnebahtı (Lepanto-1571) Körfezinde savaşa tutuşmuşlardır. Mücadeleden Haçlılar başarılı bir şekilde çıkmıştır. İnebahtı mağlubiyeti Akdeniz’de birçok ada ve sahillere sahip olan Osmanlı Devleti’nin donanmasını âdetâ mahvetmiştir. Osmanlı Devleti donanmasını güçlendirmek için yine girişimlerde bulunmuş ve padişaha ait has bahçe gelirlerinden bir miktar ayrılmak suretiyle gemi sayısını arttırmak için mevcut kızakların miktarı artırıldığı gibi Karadeniz’de Sinop, Amasra, Kandıra, Kefken, Midye, Varna, Ahyolu, Süzebolu, Burgaz gibi yine Marmara Denizi’nde ve Doğu Akdeniz’de limanlarda gemi inşasına başlanmıştır.⁵⁵

XVI. yüzyılın sonlarından Girit seferinin başladığı 1645 senesine kadar Osmanlı donanmasının büyük çapta bir sefer için Akdeniz’e çıkmadığı ve sadece muhafaza hizmetinde olduğu görülmektedir. Donanmanın sahilleri korumak

⁵⁰ Murat Belge, **Osmanlıda Kurumlar ve Kültür**, Bilgi Yay., Ağustos, 2008, s.201.

⁵¹ **Osman Gâzi’den Sultan Vahîdüddîn Han’a Osmanlı Târîhi 3**, Çamlıca Basım Yay., İstanbul, 2010, s.48.

⁵² **Osman Gâzi’den Sultan Vahîdüddîn Han’a Osmanlı Târîhi 3**, s.50,51.

⁵³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.III, Kısım I, IV. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s.15,16.

⁵⁴ Joseph Von Hammer- Purgstall , **Büyük Osmanlı Tarihi 4**, İkra Devran Yay., İstanbul, 1993, s.28.

⁵⁵ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.III, Kısım I, s.17,18, 20, 21.

amacıyla denizlere açılması sebebiyle, yaklaşık yarım yüzyıl boyunca Osmanlı tersanelerinde yine gemi inşasına devam edilmiştir. 1645-1669 seneleri arasında yaklaşık yirmi beş yıl süren Girit seferi Osmanlı denizciliğinde önemli bir yer teşkil etmektedir.⁵⁶ Boğazların ilk defa tehlike altına düşmesi Venedik ile yapılan bu savaş esnasında olmuştur. Venedikliler durdurmak oldukça zordu. Venedikliler Çanakkale karşısındaki Bozcaada'yı ele geçirmenin yanında İstanbul'un Girit'e ulaşımını da kesmişlerdi.⁵⁷ Sultan İbrahim devrinde başlayan Girit seferleri, iç karışıklıklar, donanmanın başarısızlıkları sebebiyle vaktinde yardım gönderilememesi ve sonradan açılan Avrupa seferleri yüzünden uzamıştır.⁵⁸ Bu uzayış Sultan Dördüncü Mehmet Han zamanına kadar devam etmiştir. 1645'te başlayan Girit seferleri Kandiye'nin⁵⁹ işgaliyle (1669) son bulmaktadır.⁶⁰ Osmanlı denizciliği XVII. asrın başlarından itibaren eski gücünü kaybetmiştir. Girit sürecinden de anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti Çanakkale Boğazı dışına çıkamayacak seviyeye düşmüştür. Bundan sonraki zamanda da devlet sadece kıyıları müdafaa etme durumuna gelmiştir.⁶¹

Deniz savaşları ilerleyen zamanlarda Osmanlıların geleneksel deniz siyasetleri yanında bu sahadaki teknik ve materyallerini de dönüştürmüştür. Osmanlı deniz tarihinde gemiciliğin gelişimi üç ayrı safhada incelenmektedir. Birincisi, imparatorluğun kuruluşundan XVII. ikinci yarısına kadar devam eden kürekli gemiler (çektiri veya kadirga) dönemi; ikincisi XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden yelkenli gemiler (kalyon) dönemi diğeri ise imparatorluğun yıkılışına kadar süren buharlı gemilerdir.⁶²

Zamanla kürekli gemiler, kadirgalar yerini yelkenli gemilere ve kalyonların yapımına bırakmıştır. Burtun ve kalyonların Karadeniz kıyılarında inşa edilmesine dikkat edilmiştir.⁶³ XVII. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz'de Kazakların faaliyetleri görülmüş ve Osmanlı Devleti bu şaykalara karşı kadirgalarla savaşmanın stratejik güçlüğüne yaşamıştır. Kalabalık personeli sayesinde dünyanın en büyük donanmasını tersanelerinde rahatlıkla inşa eden Osmanlılar, gemilerin denizlere açılması ile birlikte bu defa donanmalarının sevk ve idaresi meselesi ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Osmanlılar, her ne kadar gemi teknolojisi ve gemicilik ıstılahları

⁵⁶ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s.41, 43, 46.

⁵⁷ Halil İnalçık, "Osmanlı Deniz Egemenliği", **Türk Denizcilik Tarihi**, Editör: Bülent Arı, Ankara, 2002, s.63.

⁵⁸ **Osman Gâzi'den Vahîdüddîn Han'a Osmanlı Tarihi 4**, Çamlıca Basım Yay., İstanbul, 2010, s.104.

⁵⁹ Kandiye, Girit'in kuzey kıyısında bulunmakta olup adanın en büyük şehridir. Ersin Gülsoy, "Kandiye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul, 2001, s.303.

⁶⁰ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.III, Kısım I, s.222.

⁶¹ Yusuf Halaçoğlu, **XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.55.

⁶² Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s.39.

⁶³ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s.41, 43,46.

bakımından Batı devletlerinden ve bilhassa Venedik'in denizciliğinden etkilenmiş ise de zamanla kendine has bahriye teşkilâtını kurmuş ve geliştirmiştir.⁶⁴

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla kadar devam edecek olan yelkenli gemiler ve kalyonlar için bir düzenleme getirmiştir. 1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi ile hayata geçirilen düzenlemeden sonra kalyon inşasının hızla geliştiği, 1702'de üç kalyonun inşa, yirmi beş kalyonun tamir edildiği ileriki zamanlarda da kalyon inşasının devam ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁵ Diğer bölümlerde denizcilikte etkileri görülen Kazaklar ve diğer toplumların akınlarından bahsedileceği gibi gemi inşa çalışmaları, kalyon, yelkenli gemi gibi faaliyetlere de ayrıntılı olarak değinilecektir.

Giriş bölümüne son verilirken balıkçıların da müntesipleri arasında olduğu Osmanlı esnafı hakkında birkaç not eklemek faydalı olacaktır.⁶⁶ Bilindiği gibi imparatorluk sanayi ve ticaret kesimleri esnaf birlikleri halinde teşkilatlanmışlardı. Bu birlikler, başlangıçta fütüvvet ve ahilik ilke ve kurumlarından kaynaklanan Selçuklu esnaf oluşumlarının devamı niteliğindedir. Esnaf, Osmanlılarda el sanatları ile uğraşanlarla geçimlerini mal ve hizmet üretimi, alım ve satımı ile sağlayanların genel adına denilmektedir.⁶⁷ Yine başka bir kaynakta Osmanlı toplumundaki ortak ideal ve çıkarları olan toplum gruplarının benzer biçimde teşkilatlanmasının bir örneği olan esnâf teşkilâtı, askerî zümreler haricindeki bütün şehirli nüfusu bünyesinde taşıyan yaygın bir sistem olarak geçmektedir. Bu sistem şehrin yönetimi ve ekonomisinde sahip olduğu öneminin yanında, sanat ve ticaretle uğraşanlarla ulaşım ve hizmet işçilerinin sosyal hayatlarının da temel yapısını oluşturmuştur.⁶⁸ Her esnaf kolunun kendine göre gelenekleri olduğu gibi, bu işin piri de bulunmaktadır. Mesela tarımı başlatan Hz. Âdem çiftçilerin, İdris terzilerin, Davut dokumacıların, Yunus balıkçıların ve Hz. Muhammed tüccarların piri sayılmaktadır.⁶⁹ Bu anlamda balıkçılık da çok eskiden de yapılan bir faaliyettir. Bazı insanlar geçimlerini balık avlayarak sürdürmeye çalışmışlardır. Bunlardan birisi de Hz. Süleyman'dır. O balıkçılık yaparken de kimsenin hakkını almamaya özen göstermiştir. Rivayetlere göre ailesine helal lokma yedirebilmek için çalışmıştır.⁷⁰

Osmanlı devleti, ekonomik düzeni itibarıyla esnaf teşkilâtında iki grubun doğmasına imkân vermiştir. Bunlardan biri, devletin kontrolünde olmakla beraber özel teşebbüse dayanan serbest halk kuruluşları olup esnaf loncalarına bağlı olanlar iken diğeri devlet işletmeciliği esasına göre dirlik ve ulûfeye bağlı, yani maaşlı esnaf

⁶⁴ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s.29,30.

⁶⁵ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s.51.

⁶⁶ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi, Balıkçı Esnafı bölümünde yer almaktadır.

⁶⁷ Ahmet Kal'a , "Esnaf", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** , (DİA), Ankara, 1995, C.11, s.423.

⁶⁸ Ömer Demirel, "Osmanlı Esnafı", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 14, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.253.

⁶⁹ **Türk Ansiklopedisi** (Yazarı belirtilmemiş), C.XV., Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1968, s.432.

⁷⁰ Muhammed Fatih Duman, **Gelibolulu Mustafa Âli'nin Zübdetü't – Tevârih Adlı Eserinin 1-111 Varaklar Arası Edisyon Kritiği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatlar Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.36.

teşkilatı olup bunlara ehl-i hıref-i hassa denilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin bunlar üzerindeki yetkisi değişebiliyordu. Ehl-i hıref-i hassa üzerinde kesin, esnaf loncaları üzerinde ise dolaylı bir kontrol ve idare kurulmuştur.⁷¹ Bu iki grubun benzer şekilde kendi içlerinde de kuralları vardı. Mesela hırfet üyeleri, mali bakımdan olağanüstü zenginleşenleri aralarından çıkarır, tüccar sayarlardı.⁷² Loncaların ise tek iktisadî amacı tekelci konumlarını sürdürmek, üyelerini lonca dışından ya da içinden gelebilecek olan rekabete karşı korumaktı.⁷³

Loncalar ihtiyar heyetleri tarafından yönetilirdi. Esnaf, loncalardan başka, XVI. yüzyıldan itibaren ticaret veya sanatını yapabilmek için ayrıca gediklere de bağlanmıştı.⁷⁴ Gedik, tek el ve imtiyaz anlamına gelmektedir. Gedik geniş anlamıyla kişinin işleyeceği metalleri başkalarının işleyememesi ve satacağı şeyi başkalarının satamaması şartıyla hükümet tarafından verilen senedin içinde yer alan hükümlerin kullanılması ve yürütülmesidir.⁷⁵

Esnaf teşkilâtındaki içyapı da önemlidir. Osmanlı şehir ve kasabalarında faaliyet gösteren esnafın, hiyerarşik yapıda teşkilâtlandığı ve birbiriyle rekabet esasına göre değil, karşılıklı kontrol ve yardım prensibini temel aldıkları görülmektedir. Her kurumda belli bir sistem vardı ve herkesin sistemdeki konumu kanunlarla belirlenmişti. Teşkilât içinde genellikle aşağıdan yukarıya çırak, kalfa, usta, yiğitbaşı, ustabaşı, esnaf kethüdası ve esnaf şeyhi silsilesi bulunmaktaydı.⁷⁶ Esnaf örgütünün lideri olarak kethüda, görevi karşılığında esnaftan belirli bir geliri sağlamaktaydı. Örgütünün bir başka önemli fonksiyonu, iktisadî hayatın gündelik faaliyetlerinin mümkün olduğu kadar az ihtilâf doğuracak şekilde, sosyal dayanışma ve ahenk içerisinde cereyanını sağlamaya çalışmaktır.⁷⁷ Kadı ise, esnaf birliklerinde önemli bir yerde bulunmakta hatta silsilenin en üst makamında yer almaktadır. Zira kadılar esnaf ve esnaf birlikleri arasındaki anlaşmazlıkları karara bağlardı.

Esnaf birliğinde yükselebilmek için ehliyet ve liyakat esas olarak kabul edilmiştir.⁷⁸ Grup üyelerinin uyacağı ve uygulayacağı nizamlar vardır. Esnaf arasında geçerli olan ilk nizam, aynen veya bazı değişikliklerle onaylanarak çoğunlukla kadı, bazen de doğrudan sadrazam tarafından yapılan tespit ve onay üzerine Divan-ı Hümayun kalemlerinden birine kaydedilip, nizamı ihtiva eden ferman esnafa verilir. Böylelikle nizam resmî bir hüviyet kazanırdı.⁷⁹ Sadece kendileri için değil toplumun refahı için de bu nizama uymak gerekiyordu. Esnafın hile yapması, halkı

⁷¹ **Türk Ansiklopedisi**, C.XV., s.432.

⁷² İnalçık, **Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**, I, s.265.

⁷³ Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.57.

⁷⁴ **Türk Ansiklopedisi**, C.XV, s.433.

⁷⁵ Demirel, "Osmanlı Esnafı", s.253.

⁷⁶ Demirel, "Osmanlı Esnafı", s.253.

⁷⁷ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, Ötükent Neşriyat, İstanbul, 2005, s.300.

⁷⁸ Ahmet Tabakoğlu, **Toplu Makaleler İktisat Tarihi 1**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2005, s.355, 356.

⁷⁹ Kal'a, "Esnaf", s.427.

kandırması, sanatını kötü yolda kullanması gibi suçlar ağır şekilde cezalandırılırdı. Esnafın sefer sırasında bulunması da kanuni olarak zorunlu tutulmuştur.⁸⁰ İşte aşağıda daha ayrıntısı ile incelenecek olan balıkçı esnafı da burada temel çerçevesi çizilen kurallarla idare edilmekte ve aralarındaki ihtilaflar da yine aynı nizamnameler kapsamında çözüme kavuşturulmaktaydı.

⁸⁰ **Türk Ansiklopedisi**, C.XV, s.433.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ'İN COĞRAFİ DURUMU

Karadeniz, mevki itibariyle jeopolitik anlamda oldukça önemli bir yerde bulunmaktadır. En genel ifadesiyle Kuzey yarımkürede sıcak iklim ve denizler arasındaki nadir deniz bağlantılarından birini sağlaması dahi bu konumunun daha baştan ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Avrupa ile Asya kıtalarının birbirine yakınlığı bir bölgede 40055'-460 32' kuzey enlemleri ile 27027'-410 42' doğu boylamları arasında yer alan Karadeniz, dünyanın en geniş karaya kilitlenmiş ve izole edilmiş havzasını oluşturmaktadır. Komşu denizlerle olan bağlantısını, Güneybatı'da İstanbul Boğazı, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı yolu ile kuzeyde ise Kerç Boğazı yolu ile Azak Denizi'ne bağlar. Karadeniz, Ege ve Akdeniz'e göre daha az körfez ve koya sahip olmasıyla ve kuzeybatı hariç, dik yapılı sıradağlarla çevrili kıyılar ile karakterize edilmektedir. Güneydoğusu'nda Doğu Karadeniz dağları, Kuzeydoğusu'nda ise Kafkas Dağları ile çevrelenmiştir.⁸¹ Çok eski devirlerde Pontus Aksinos (Misafirperver olmayan deniz) de denilen Karadeniz, Marmara ve Akdeniz'den daha yüksek bir seviyeye sahiptir. Yüzeyden Marmara Denizi'ne akarken, derin akıntılarının yönü ise Marmara'dan Karadeniz'e doğrudur.⁸²

Karadeniz atlasla böbrek biçiminde görünür; dış okyanuslara ip gibi İstanbul ve Çanakkale boğazlarıyla bağlanır.⁸³ Karadeniz'in, Kırım dışında kalan kuzeybatı kıyıları oldukça dar ve yüzölçümü 423 bin km² olup, doğu-batı yönünde en uç noktalar arasındaki uzaklık 1149 km, kuzey-güney yönünde maksimum genişlik ise 611 km'dir. Türkiye sınırları arasında kalan kıyı uzunluğu 1695 km civarındadır. Karadeniz'in en derin yeri 2212 metre olup ortalama derinliği 1300 metredir.⁸⁴ Derinlik yer yer 700 metreden aşağılara inebilmektedir. Fakat kuzey batı köşesinde geniş, sığ bir düzlük vardır; batıda Romanya'daki Tuna deltasının civarından, kuzeyde ise Kırım'a kadar uzanmaktadır. Yüz metreden derin olmayan bu düzlük Karadeniz balık türlerinin çoğunun yavrulama yeri olmuştur. Boğaz'dan başlayarak saat yönünde Karadeniz'in çevresinde Bulgaristan ve Romanya kıyıları, Ukrayna kıyısının çoğu yeri gibi alçaktır. Ardından Kırım dağlarının yüksek kayalıkları

⁸¹ Nazlı Kasapoğlu, **Doğu Karadeniz'deki İstavrit (Trachurus Mediterraneus, steindachner, 1868) Balığının Stok Yapısı ve Popülasyon Parametreleri**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2006, s.7.

⁸² Yahya Tepe, **Trabzon, Rize ve Artvin Kıyılarından Yakalanan Bazı Ekonomik Öneme Sahip Teleost Balıklarının Endohelminth Favrası**, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s.43.

⁸³ Neal Ascherson, **Karadeniz**, Türkiye İş Bankası Yay., Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul, 2001, s. 16.

⁸⁴ Kasapoğlu, **Doğu Karadeniz'deki İstavrit (Trachurus Mediterraneus, steindachner, 1868) Balığının Stok Yapısı ve Popülasyon Parametreleri**, s.7.

gelmektedir. Doğu ve güney kıyıları çoğunlukla dağlıktır. Bazen de ormanlık dağ sıraları ve koyaklar denize dik iner.⁸⁵

Karadeniz morfolojik olarak birkaç üniteye ayrılır. Bu üniteler kıta sahanlığı, kıta yamacı ve deniz dibi düzlüğünden oluşmaktadır. Soğuk ve az tuzlu suların üzerinde yer aldığı Karadeniz, özgün bir tabakalaşma yapısı göstermektedir. Yüzeydeki az tuzlu sular tatlı su girdisinin fazla olması ile oluşmaktadır. Derinlerdeki tuzlu sular ise Akdeniz etkisini yansıtmaktadır.⁸⁶ Akdeniz suları Karadeniz'e göre daha tuzludur. Marsigli⁸⁷, Karadeniz suyunun Akdeniz kadar tuzlu olmadığını ve yoğunluğunun daha az olduğunu göstermiştir.⁸⁸ Karadeniz'de farklı balıklar vardı ancak denizin az tuzlu olmasından dolayı var olan balıkların cinsinin iyi olmadığı yönünde yorumlar vardır.⁸⁹

Büyük gezgin Evliya Çelebi de bu zengin deniz hakkında oldukça methodici cümleler kaleme almıştır. O'na göre Karadeniz, hayli büyük bir alana sahiptir. Karadeniz, Nuh tufanın karanlık sularından kalmış derin bir denizdir. Derinliği 80 kulaçtır. Tufandan önce Akdeniz'e dökülmeyip, İstanbul yakınında Karadeniz boğazı olan yerde son bulmaktadır.⁹⁰ İstanbul'un Yedikule burnundan Kalamış burnuna varınca deniz üzerinde kırmızı bir çizgi çekilmiştir ki, sanki kudret elinin çizgisidir. Bu çizginin kuzey tarafı İstanbul'a doğrudur ki Karadeniz'dir.⁹¹ Azak, Taman, Koba, Kırım Hanlığı'nın Azak ve Karadeniz sahilinde yer alan memleketlerdir.⁹²

Karadeniz coğrafyası, önemli yolların geçtiği yerde bulunması sebebiyle tarih boyunca dışarıdan gelen saldırılara maruz kalmıştır. Braudel'e göre; Karadeniz, hem barbar hem de barbarlaşmış vahşi bölgeler kitlesinin ortasında yer almaktadır. Güçlü dağlar onu güneyden doğuya doğru çevrelemektedir. Bu düşman dağların arasında İran, Doğu Anadolu ve Mezopotamya'dan gelen yollar, zorlukla büyük Trabzon menziline ulaşabilmektedir. Kuzey'de ise Kırım Tatarlarının XVI. yüzyılda henüz iyi korudukları, geçit ve göçebelik bölgesi olan geniş Rusya ovaları uzanmaktadır.⁹³

⁸⁵ Ascherson, **Karadeniz**, s. 16.

⁸⁶ Dilek Fidan, **Doğu Karadeniz'de Kafes Balığı Yetiştiriciliği Yapılan Kıyısız Alanında Tıx İndeksinin Değerlendirilmesi (Yomra Örneği)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2011, s.8, 9.

⁸⁷ Marsili veya Marsigli, (Luigi Ferdinando,-kontu) İtalyan coğrafyacısı, tabiat bilgini ve generali olarak bilinmektedir. **Meydan Larousse 8**, Yayını Hazırlayanlar: Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1985, s.406.

⁸⁸ Ascherson, **Karadeniz**, s. 16.

⁸⁹ Veysel Usta, **Arabis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon**, Serander Yay. Trabzon, 1999, s.136.

⁹⁰ Evliyâ Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.15.

⁹¹ Evliyâ Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.1, s.16.

⁹² Yücel Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ, 1999, s.508.

⁹³ Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, C.1, Eren Yayınları, İstanbul, 1989, s.61.

Çevresindeki denizlere oranla beslendiği ırmaklar bakımından Karadeniz oldukça zengindir. Kendisinden daha büyük olan Akdeniz'e yalnızca üç büyük ırmak, Rhône, Nil ve Po akmaktadır. Karadeniz'e ise akan ırmaklar: Kuban, Don, Dinyeper, Dinyester ve Tuna gibi büyük ırmaklarıdır. Tuna tek başına her yıl 203 kilometre küp tatlı suyu Karadeniz'e taşımaktadır. Bu miktar Kuzey Denizi'ne akan bütün tatlı sulardan fazladır. Bu manada Karadeniz'e dökülen ırmaklar büyük ve debileri oldukça yüksektir.⁹⁴ Karadeniz, Dinyester, Dinyeper ve Tuna gibi büyük nehirlerin denize döküldüğü kuzeybatı bölgesinde geniş bir kıta sahanlığına sahiptir. Yine Karadeniz'e dökülen Sakarya, Yeşilırmak, Kızılırmak nehirleri ağızlarında küçük ölçekli yöresel kıta sahanlıkları bulunur.

Bu konuda yine Evliya Çelebi'ye kulak verilecek olursa; Anadolu ve Rumeli tarafından Karadeniz'e büyük küçük 1800 nehir dökülmektedir. Hepsinin büyüğü Rumeli'ndeki Tuna nehridir ki; Karadeniz'e gelinceye kadar bu ırmağa 700 ırmak karışmaktadır. Trabzon yakınında Faşe nehri, Çoruh nehri, Tamen kalesi yakınında Koban nehri bulunmaktadır. Ondan sonra Küçük Ten Nehri gelir ki Azak dibindedir. Özi nehri onlardan küçüğü, Tuzla nehri de ondan küçük olan bir ırmaktır. Anadolu tarafından Bafra yakınında Kızılırmak, Çarşamba ve Sakarya nehri vardır. Bu nehirler deniz gibi büyük nehirlerdir. Karadeniz'in dört tarafı Azak Denizi de dâhil hesap edilirse 6060 mildir.⁹⁵

Ancak ne var ki bu ırmaklar içerdiği organik maddelerden dolayı birçok canlının yaşamını yitirmesine de yol açmıştır. Nitekim Karadeniz dünyanın en büyük hidrojen sülfür rezervini içermektedir. 150-200 metre arasında değişen derinliklerin altında yaşam yoktur. Her şeye rağmen Karadeniz, derin olduğundan deniz hacminin yüzde doksanı steril demektir.⁹⁶

⁹⁴ Erdoğan Akkan, "Karadeniz: Oluşumu, Hidrografik Özellikleri", **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun, 1988, s.5.

⁹⁵ Evliyâ Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman, C.2, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2005, s. 494, 495.

⁹⁶ Ascherson, **Karadeniz**, s. 17.

İKİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ VE ÇEVRESİNDEKİ BAZI AKINLAR VE GÜVENLİK ÖNLEMLERİ

2.1. Karadeniz’de Eşkîyalar

Karadeniz bölgesi tarihî, coğrafi, siyasî olarak ehemmiyetinden ve önemli kavşak noktalarından birisi olmasından dolayı tarih boyunca birçok saldırılara maruz kalan bir yerdir. Dolayısıyla söz konusu saldırılar bu çalışmanın da kapsamı alanına giren iktisadi faaliyetleri doğrudan etkileyen gelişmelerdir. Ticaret ve üretimin sağlıklı devam edebilmesi adına gerekli şartların başında belki de asayişin temin edilmesi gelmektedir. İşte bu bölüm klasik Osmanlı çağında bölgenin yaşadığı güvenlik problemlerini ve buna karşı alınan önlemleri tasvir etme gayesindedir. Her siyasî yapıda olduğu gibi Osmanlı Devleti de kendisine yönelen akınlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Devlete karşı akınları gerçekleştirenler arasında özellikle Kazaklar ve Rumlar oldukça önemlidir. Bunlar içinde ise Kazaklar, Osmanlı’yı en çok uğraştıran kavimlerden birisi olarak öne çıkmaktadır.⁹⁷ Belgelerin diliyle “Kazak eşkıyası” yağma ve tutsak almada Müslüman, Hıristiyan ayırt etmiyor, ticaret gemilerine saldırıyor, tayfayı esir ve katlederek sarsıcı faaliyetlerini gerçekleştiriyordu.⁹⁸

Kazakların faaliyetleri bir nokta üzerine yoğunlaşmayıp eşkıyalıkları farklı bölgelere, illere sirayet etmiş durumdaydı. Mesela 1614-1615 (H.1023)’de Sinop kalesine gelip ansızın hisara girmişler ve kaleye büyük zarar vermişlerdi.⁹⁹ Kâtip Çelebi eserinde şehrin imâretinden eser kalmadığını beyan etmektedir.¹⁰⁰ Yine Sinop şehrinin Kazak akınlarından sonra çöl haline döndüğü kayıtlarda yer almaktadır.¹⁰¹ Hatta arşiv kayıtlarına yansdığı üzere Kazaklar, Tuna Nehri üzerinden de Karadeniz kıyılarında etkili olmaktadır. Sorunun boyutları daha da genişliyor, onların zararlı faaliyetleri nedeniyle Osmanlı-Lehistan arasında ihtilaflar dahi yaşanıyordu. Kazak

⁹⁷ Kazak adı, hür müstakil, mert, yiğit ve cesur manalarına gelmektedir. Yine V.V.Bartold’a göre “Kendi devletinden ayrılan ve ona karşı savaş edene Kazak adı verilmiştir” açıklamasında bulunmuştur. Yerkinay Maukhara, **Siyasî ve Kültürel Açından Kazak Hanlığı (1456- 1731)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011, s.17.

⁹⁸ Halil İnalçık, “Karadeniz’de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede”, **Çanakkale Savaşı Tarihi**, C.1, Ed. Mustafa Demir, Değişim Yay., İstanbul, 2008, s.61.

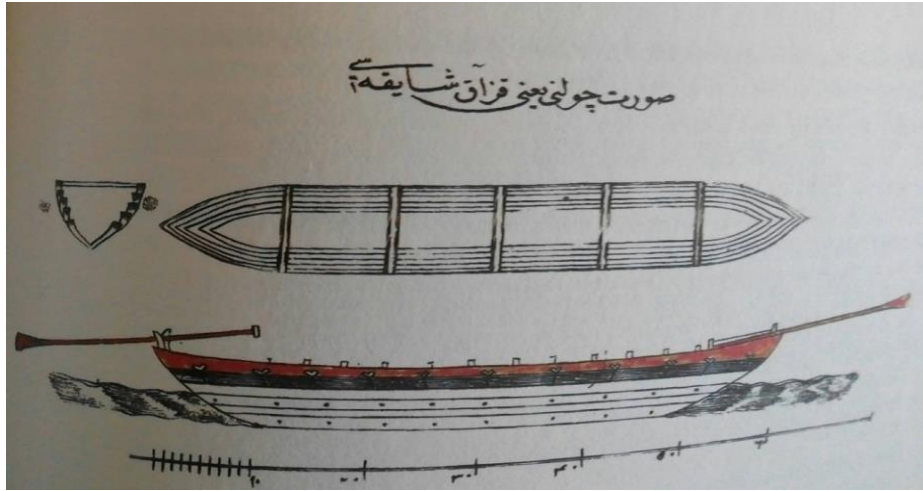
⁹⁹ Kâtip Çelebi, **Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan Tuhfetü’l- Kibâr Fî Esfari’l Bihâr**, Kabalcı Yay., İstanbul, 2007, s.129.

¹⁰⁰ Hasan Bey- Zâde Ahmet Paşa, **Hasan Bey- Zâde Târîhi**, Haz. Şevki Nezihi Aykut, C.I, TTK, Ankara, 2004, s.CCCXCIV.

¹⁰¹ Vahid Çabuk, **Solak- Zâde Tarihi II**, Kültür Bakanlığı Yayınları 1089, Kaynak Eserler Dizisi:34, Ankara, 1989, s.460.

eşkiyası gittiği yerlere birçok zarar veriyor; bu durum balıkçılık faaliyetlerini de etkiliyordu. Mesela Kazak eşkiyasının olduğu yerlerde dalyanların kaldırılması gerektiği aksi takdirde saldırılar nedeniyle imparatorluk tebaasının büyük zarara uğrayabilecekleri yönündeki kaygılar yine Osmanlı diplomatik diline yansımaktaydı.¹⁰² Kazaklar, Karadeniz kıyılarına ve dahi İstanbul kıyılarına yaptıkları saldırılar nedeniyle halkın yaşadığı yeri terk etmesine ve onların yeni yaşam alanlarına yönelmesine neden olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi onlar tahrip ettikleri şehirleri adeta yaşanamaz bir halde bıraktıklarından, insanların iktisadi uğraş alanlarının bu durumdan etkilenmemesi imkânsızdı. Kazakların deniz faaliyetlerinin Karadeniz’de zirveye çıktığı dönemde yerel güçler çoğu zaman bu tehditle başa çıkabilecek yeterlilikte görünmemektedir. Bu nedenle diğer çevrelerden de yardım gelmekteydi.¹⁰³

Kazakların cesur ve şaşırtmacı denizcilik taktikleri yüzünden Osmanlı denizcilik kurumları ister merkezi ister yerel olsun bu tehditle uğraşmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁴ Bu denli yıkıcı akınlar düzenleyen Kazaklar haliyle deniz teçhizatı ve donanma bakımından da güçlüydüler. Mesela aşağıda resmi verilen Kazak tekneleri genellikle “şayka” olarak adlandırılmaktaydı.¹⁰⁵



Resim 1. Kazak Şaykası¹⁰⁶

İşte bu tip etkili deniz araçları ile hareket edebilen Kazakların, Sinop’taki şaykaları oldukça faaldi. Kazak şaykalarına karşı alınan önlemler neticesinde bunların faaliyetlerinin başarısız olduğu ve birçoğunun maktûl düştüğü görülmektedir.¹⁰⁷ Ancak yine de akınları durdurmak kolay olmamıştır. Kazakların kimi zaman donanma Kefe’de iken, saldırı düzenledikleri, dükkânları yağmaladıkları

¹⁰² Mühimme Defteri 82, 1026-1027(1617- 1618) Hüküm no: 310/ 63.

¹⁰³ Ostapchuk, “ XVI. ve XVII. Yüzyıl Kazak Deniz Akınları Karşısında Osmanlı Karadeniz’i”, s.246.

¹⁰⁴ Ostapchuk, Aynı makale, s.241.

¹⁰⁵ Ostapchuk, Aynı makale, s.243.

¹⁰⁶ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilat Gemiler**, s.133.

¹⁰⁷ Kâtip Çelebi, **Fezleke**, s.600.

da görülmüştür.¹⁰⁸ Osmanlı Devleti, Karadeniz kıyılarını yağma etmek amacı ile Özü suyundan çıkan Kazak halkı ve Akdeniz’de gezmekte olan korsanlara karşı kendi önlemlerini almış bazı dönemlerde korsan eşkıyası ele geçtikçe tersane gemilerine bölüştürülüp zincire vurularak onlara kürek çektirmek yoluna gidilmiştir.¹⁰⁹

Karadeniz ve çevresinde askerî bakımdan olumsuz yönde etkili olan diğer bir kavim ise Rumlar’dır. Rumlar ticaretten anladıklarından dolayı kısa sürede zenginleşmişlerdi. Onların arasında Pera’da çok zengin tacirler vardır. Bu kesimler tekneleriyle Marmara ve Karadeniz’de ticaret yapıyorlardı.¹¹⁰ Kısmen siyasi koşullardan kaynaklanan bu akınlar ticareti de sekteye uğratmıştır. Bu durum limanlar için olumsuzluğa yol açmış, işleyen düzenler sekteye uğramıştır.¹¹¹

Trabzon’da ise Abaza taifesinin faaliyetleri görülmektedir. Bu taifeyi durdurmak için de gerekli çalışmaların yürütülmesine dikkat edilmiştir. Mesela 1572 yılında Trabzon’a gönderilen hükümde kayıkçıların onlara karşı her türlü hazırlığı yapmaları istenmiştir.¹¹² Osmanlı Devleti, bu akınlarla uğraştığı için denizde de istediği verimi alamamıştır. Bu şaykalar sadece Karadeniz illerinde değil kıyı çevrelerinde de eylemlerini sürdürüyorlardı. Gerçekleştirilen her akın, düzenlenen her saldırı devleti hem maddi açıdan hem de manevi açıdan olumsuz yönde etkiliyordu. Devlet, akınlara karşı denizde güçlü olduğunu göstermeye çalıştığı gibi bu coğrafyada yaşayanların refahını sağlamaya da özen göstermiştir. Bir yandan donanma tedariki ve inşa çalışmaları sürdürülürken; bir yandan da akınlar sırasında yerini terk etmek zorunda kalan halkın mağduriyeti giderilmeye çalışılmıştır. İmparatorluk idaresi, kalyon, kadirga, fırkateyn ve gemilerini güçlendirmek için uğraş vermiştir. Şimdi Osmanlıların bölgede etkili olmak adına sahip oldukları deniz teçizatından bahsedilecektir.

2.2.Kalyon, Kadirga, Fırkateyn, Şalope

Kalyon, 3 direkli yelkenli savaş gemisidir.¹¹³ Buharlı gemilerin icadından önce kullanılmıştır. Osmanlı bahriyesinde kalyon nev’inden harp gemileri ilk defa olarak II. Bayezit devrinde kullanılmıştır.¹¹⁴ Osmanlı Devleti’ne ait olan kalyon örneklerine Haliç ve Tophane önlerinde rastlanmaktadır.

¹⁰⁸ Kâtip Çelebi, **Fezleke**, s.733.

¹⁰⁹ Mustafa Nuri Paşa, **Netâyic ül- Vukuât Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, C.1, 2, Sadeleşiren. Neşet Çağatay, TTK, Ankara, 1979, s.159.

¹¹⁰ Gülgün Üçel- Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.196.

¹¹¹ Özgür Yılmaz, “Karadeniz’in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon”, **Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 2, S.7, Trabzon, s. 365.

¹¹² Mühimme Defteri 12, II, Fî 16 Rebî’ül – evvel, sene:979 (M. 1572), s.153,154.

¹¹³ İdris Bostan, “Gemi Yapımcılığı ve Osmanlı Donanmasında Gemiler”, **Başlangıcından XVII. yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C.1, İstanbul, 2009, s.326.

¹¹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, MEB Basımevi, İstanbul, 1983, s.153.



Resim 2. Haliç ve Tophane önlerinde Osmanlı kalyonları ¹¹⁵

Kalyon, gemi modeli olarak kadirga örnek alınarak yapılmış olup diğer yelkenli savaş gemilerine göre gövdesi uzundur. Kalyonlarda kadirgalardan farklı olarak en önemli ihtiyaç malzemesi yelkendi.¹¹⁶ Kadirgalar ise gayet uzun ve dar, kısmen su seviyesinde denecek kadar alçak ve hareketleri pek seri olan gemilerdi.¹¹⁷ Bu vasıta, süratli hareket eden gemilerden olduğu için yelken turunda da kullanılmaktaydı. Kadirgalar, insanın binmesine mahsus ve gazâ ile cihad için binilen seçkin atlara, kalitalar da deve ve katırlara benzemektedir.¹¹⁸

Kadirgalar, kalyonlar gibi buharlı makinenin icadından önce kullanılmıştır. Kadirgalar 25 oturaklıydı ve her küreği dörder adam tarafından çekilirdi.¹¹⁹ Osmanlı idaresi bu araçların yapımında yerel güçlerden yararlanmış, onların yardımıyla sosyal ve ekonomik hayatın devamını sağlamaya çalışmıştır. Mesela Sinop'ta yapılacak kadirgalar için Trabzon ve Batım sancaklarından üstad, neccar ve kalafatçı lazım olduğundan bu yerlerden gerekli malzemenin tedarik edilmesi için hüküm gönderilmiştir. Kadirgaların istenilen zamandan önce yapılması burada ısrarla belirtilir.¹²⁰ Sinop'ta kadirga yapımı için istenilen kalafatçı, gemilerdeki vazifesi ile önemli meziyete sahiptir. Kalafatçı, Tersâne-i Âmire'deki gemilerin kalafat işlerinin yanı sıra ziftlenme işlemlerine de bakmakla sorumluydu. Bunlar acemi oğlanları arasından alınmaktaydı.¹²¹

¹¹⁵ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s.74.

¹¹⁶ İdris Bostan, “ XVII. Yüzyılda Gemi Teknolojisinde Değişim: Kürekten Yelkene Geçiş’’, **Başlangıcından XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C. 1, İstanbul, 2009, s.278.

¹¹⁷ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s. 117.

¹¹⁸ Mehmet Şeker, **Gelibolulu Mustafa ‘Âlî ve Mevâ idü’n- Nefâis Fî- Kavâ ‘idü’l- Mecâlis**, TTK, Ankara, 1997, s.240.

¹¹⁹ Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, s.151.

¹²⁰ Mühimme Defteri 10-2, 293/471,(1571- 1572), s.232.

¹²¹ İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s.67.

Kadırga, saldırıya uğradığında kürekçilerin bu durumdan yararlanıp isyan etmeleri mümkündür ve bu nedenle kürekçilere fazla güvenilmiyordu.¹²²16.yüzyıl sonlarında Ferhat Paşa'ya yazılan hükümde hazırlanan kadırga ile evvelce gönderilen kadırgaların Samsun, Sinop ve öteki sahillerde gözetleme ve muhafaza hizmetinde bulunmaları ve yalılarda bir gemi ve kayık bırakılmaması hususunda bahsedilen kadırganın acele ile Sinop ve Samsun'da hazır bulunması istenmektedir.¹²³ Sinop kadısına gönderilen bir başka hükümde ise kadırga istenilmektedir. Bafra ve Sinop reayasının istihdam olunup kürekçileri affolunmak hususu bildirilmiştir. Ancak bunun yapılması hemen mümkün olmayıp zamana bırakılmıştır.¹²⁴

Devletin beylere, kadılara gönderdiği hükmün yanında Kastamonu Bey'ine ve Mehmet Çavuşa gönderdiği 1571 tarihli hüküm de kayda değerdir. Bu hüküm Sinop kadısının Sinop'ta bina olunan gemilere üstüğü ve zift lazım olduğunu bildirmesi üzerinedir. Burada istenilenin yapılması gerektiği vurgulanıp akçe ile mümkün olduğu kadar zift ve üstüğü tedarik edilmesi lazım geldiği bir miktarının ise gemiler için alıkonulması ve geri kalan miktarın da acilen Sinop'a gönderilmesi istenmektedir.¹²⁵Burada bahsedilen üstüğü, keten kenevir veya bozuk halat parçalarından elde edilen ziftlenecek araçların arasına suyun girmemesi için kullanılırdı.¹²⁶Amaç onarımı bir an önce tamamlamaktır. Osmanlı Devleti bu konuda halkın kendisine olan arzlarını da kulak ardı etmiyor onları ve sorunlarını önemsiyordu. Bu noktada sorumlu bir devlet olarak ihtiyaçları temin etmeye çalışmıştır. Tüm bu hükümler devletin bölgedeki normal hayatın akışına gösterdiği önemi anlatmaktadır. Aynı hassasiyet gemi yapım çalışmalarında yer alan kesimler için de gösterilmiştir. Mesela gemi inşa çalışmalarında yer alanların yevmi ücretleri dikkati çeken bir husustur.¹²⁷ Bu konu da narhlara girecek kadar önemli addedilmiştir.

Osmanlılar tarafından icat olunmayıp, ilk çağdan itibaren kullanılan¹²⁸ Firkateynler ise uzun ve dar, kürek ve yelkenle hareket edebilen seri gemilerdir.¹²⁹ Firkateynlerin de kalyonlar gibi 3 direği bulunmaktaydı. Firkatelerin 10-17 oturağı bulunmaktadır. Firkateler, Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılda önemini korumuştur.

¹²² Suraya Faroqhi, **Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya**, Çev. Ayşe Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s.183.

¹²³ Mühimme Defteri 3, Fı 8 Şevvâl sene 966 (Temmuz / Ağustos 1559), s.57.

¹²⁴ Mühimme Defteri 10, Hüküm No: 310, Fı 28 Şaban, s.204.

¹²⁵ Mühimme Defteri 10, Hüküm No: 260/404, Fı 21Recep sene 979, (9 Aralık 1571), s.109.

¹²⁶ Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, s.146.

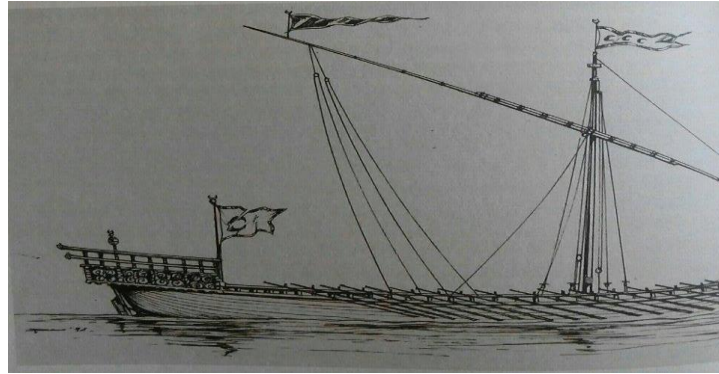
¹²⁷ Mesela Rençber gemilerin kalafat eden kalafatçıların yemekleriyle yevmî ücretleri için bkz: Yaşar Yücel, **Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler V. 1640 Tarihli Es'âr Defteri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yay. No:316, s. 89,90.

¹²⁸ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, MEB Basımevi, İstanbul, 1983, s.631.

¹²⁹ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s. 128.



Resim 3. Firkateler¹³⁰



Resim 4. Bir Osmanlı Firkatesi XVI. yüzyıl¹³¹

Merkezi idare özellikle fenerlerin ya da kıyı bölgelerinin yanında bu gemilerin bulundurulmasına özen göstermiş, bölgelere transit geçişlerin ya da benzer şekilde balıkçılık gibi faaliyetlerin sekteye uğramadan devam etmesini sağlamıştır. Mesela Karadeniz boğazında, Rumeli ve Anadolu fenerleri yakınlarında hazır bulunan kalelere mutat olarak fermanlar gönderilmiş, bunlardan birinde dokuz parça büyük firkateynlerden, doksan altı kıta büyük kalyondan bahsedilmekte¹³² bunların o bölgelerde bulundurulması istenmektedir.

Kalyon, firkateyn, kadirganın yanında şalope de Osmanlı Devleti'nde gemicilik alanında kullanılan önemli yapılar arasındadır. Şalope veya Çalope, küçük yelkenli ve ambarsız gemilerdendir. Daha çok kalyonların yedeğinde haberleşme vasıtası olarak kullanılmaktaydı.¹³³

¹³⁰ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s. 128.

¹³¹ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s. 118.

¹³² Cevdet Tasnifi Askeriye, Gömlek sıra no: 49277, Fî Evail sene 1187 (1773).

¹³³ Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, s. 169.

2.3. Donanmayı Güçlendirmek İçin Yapılan Hazırlıklar

Denizlerde de askerî bakımdan güçlü olmak isteyen Osmanlı, bu güce karşı koymaya çalışanlara mücadelesinde kararlı olduğunu göstermek için çalışmalarına hız vermiş bu konuda ne gerekiyorsa icra edilmesine, her şeyin intizam içerisinde olmasına dikkat etmiştir. Merkezi idareciler, gerekli gördüğü yerlerde kalyon, firkateyn, şalope gibi inşa çalışmalarında bulunduğu gibi donanmasını muntazam bir hale getirmek için de seferber olmuştur.

Belgelere de yansıdığı kadarıyla devletin gerekli gördüğü yerlere donanmaya güç kazandırabilmek için lazım gelen şeyleri yapmaktan geri kalmadığı görülmektedir. Mesela donanmayı güçlendirmek adına düzenlenen 1606 tarihli bir fermanla firkateyn ve şalope yapımında kullanılmak üzere yüklü miktarda kurşun tedarikine uğraşılırken gerekli masrafların Cebhane-i Amire tarafından karşılanacağı vurgulanmaktadır.¹³⁴ Belgede adı geçen kurşun donanmada kullanılan malzemeler arasında olup kullanım alanı değişebilmekteydi. Kurşun, tüfenk mermisi olarak kullanıldığı gibi delikleri kapamak ve kürek başlarına konmak üzere de işlev görmekteydi. Özellikle XVI. yüzyılda Tersane-i Âmire önemli miktarda kurşun tüketmekteydi.¹³⁵

Osmanlı idaresi, Karadeniz’de ekonomik hayatın canlılığını korumak için çalışmalar yaparken; yukarıda görüldüğü üzere bunlar için gerekli maddi kaynakların temin edilmesi adına da önlemler almaktaydı. Mesela muhtemelen 17. yüzyıla ait bir başka kayıta, Karadeniz tarafına donanmayı güçlendirmek adına çekdiri ve kalyon, kalite, şayka doksan bir kıt’a yelkenin hazır olması gerektiği belirtilirken, çalışanların maaşlarının da nerelerden temin edileceği ayrıntısıyla kaydedilmişti.¹³⁶ Anlaşılan şudur ki; Karadeniz’de donanmayı güçlendirme çalışmaları sadece bölge içinde kalmamış kıyılarda ve kıyalara yakın olan yerlerde de faaliyetlerde bulunulmuştur.

Osmanlıların 17. yüzyılın sonlarına doğru Karadeniz üzerindeki hassasiyeti daha belirgin hale gelmiştir. Bu anlamda 1682’de kalyon yapımı çalışmalarının arttırılması dikkat çekicidir. Daha dikkate değer olan bir zamanlar kalyon yapımında üstünlüğü elinde tutan Venediklilerin yerini artık Osmanlı Devleti’nin almış olmasıdır.¹³⁷ Yine aynı kapsamda imparatorluğun 1697’de Akdeniz ve Karadeniz’e kalyon ve çekdiri sınıfı gemilerden oluşan büyük bir donanma yardımıyla bulunması¹³⁸ herhalde sadece askeri gayeler için değildi. Tüm bu önlem ve hamleler her ne kadar donanmanın askeri bakımdan güçlendirilmesi anlamına geliyorsa da bu

¹³⁴ Bab-1 Defteri, Baş Muhasebe Kalemi Defterleri, Defter no: 05571, Fi 6 Safer sene 1606, s.2, 3.

¹³⁵ Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, s.126,127.

¹³⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, **Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656- 1704)**, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 1995, s.612.

¹³⁷ Ali İhsan Gencer, **Bahriye’de Yapılan İslahât Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. No: 3250, İstanbul, 1985, s. 21.

¹³⁸ Bostan, “XVII. Yüzyılda Gemi Teknolojisinde Değişim: Kürekten Yelkene Geçiş”, s. 278.

adımlar aynı zamanda bölgedeki balıkçılığı da kapsayan iktisadi hayata olumlu yansıyor olmalıydı.

Klasik çağda Osmanlı donanmasının balıkçılık sektörünün başka sektörlerle beklenmedik ortaklıklarından da bahsedilebilir. Bu anlamda balık yağının donanmanın çıkacağı seferlerde devletin ihtiyaç duyduğu önemli levazımat kalemlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 1698 tarihli bir bahriye kaydında, miri donanma için gerekli büyük miktarda balık yağının temin edilmesi adına devletin takındığı hassas tavır dikkat çekicidir.¹³⁹ Balık yağının temin edilmesi ve üretilmesinden tersane emini sorumlu tutulmaktaydı.¹⁴⁰ Donanma için elzem olan balık yağından akçe istendiği de göze çarpan bir başka husustur. Arşiv kayıtlarında Trabzon'dan gemiyle balık yağının mevcudiyetinden ve bu balık yağından akçe alındığından bahsedilmektedir.¹⁴¹

Trabzon'dan sağlanması kararlaştırılan yağın hazineye alınması sırasında bir dergâh-ı âli kapucubaşısının yanı sıra bölgede yaşayıp ağa sıfatından etkili bir zat olduğu anlaşılan bir başkası mübaşir tayin edilmiştir. Bunlar bölgedeki yağı genel geçer fiyatlar ne ise (beynennâs rayic olan bahaları) onlar üzerinden alacaklardı. Balık yağının değeri için vilayetin ahalisinin verdiği cevap her bir kantar kırk dört vukiyye olmak üzere beher kıyyesi beş sağ akçe idi.¹⁴² Balık yağının değeri için ahalinin verdiği cevabı dikkate alan devletin işi bununla da bitmiyordu. Zira bu sefer ahaliden alınan yağın ücretinin nereden karşılanacağı problemi çözülmeliydi. Bunun için de kapısı çalınan ilk merci daha önceden devlete borcu olan müteveffa Tersane emini Yusuf Ağa adlı bir zatın kesesi olmuştu. Son olarak yapılacak iş söz konusu resmi alımın usulüne uygun olarak gerçekleştirildiğinin tespiti açısından güvenilir şahitler bulunmasıydı. Bu noktada da seyyid, efendi ve bey gibi toplumsal statüsü yüksek şahitler bulunmuştu.¹⁴³ Böylece yukarıda bahsedilen hassas durumun Osmanlı kadim devlet geleneğinde bir mübayaa sırasında nasıl işletildiği görülmüş oluyordu.

Kıyı bölgelerindeki deniz ticaretinin devam edebilmesi ve balıkçıların daha rahat işlerini yürütebilmesi için yalı denilen büyük ve muhkem yapıların¹⁴⁴ varlığı da bilinmektedir. Yalı kelimesi deniz, göl ve nehir kenarlarındaki açık arazileri ifade etmek için kullanılan bir tabirdir.¹⁴⁵ Yine bu kelime deniz kenarında olan ev ve

¹³⁹ İbnülemin Tasnifi- Bahriye, Gömlek sıra no:863, Fî 13 Şevval sene1109 (24 Nisan 1698).

¹⁴⁰ İdris Bostan, "Tersâne-i Âmire", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.40, İstanbul, 2011, s.515.

¹⁴¹ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri, II.Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri**, Fey Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s.577.

¹⁴² İbnülemin Tasnifi- Bahriye, Gömlek sıra no:863, Fî 13 Şevval sene1109 (24 Nisan 1698). Burada Sağ akçe, karışığı ve eksigi olmayan, ayarı ve ağırlığı tam olan para manasındadır. Bekir Sıtkı Baykal, **Tarih Terimleri Sözlüğü**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.125.

¹⁴³ İbnülemin Tasnifi- Bahriye, Gömlek sıra no:863, Fî 13 Şevval sene1109 (24 Nisan 1698).

¹⁴⁴ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2011, s. 1330.

¹⁴⁵ Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1330.

konaklara verilen ad olarak da kullanılmaktadır.¹⁴⁶ Bu yapılar depo¹⁴⁷ işlevi de görmektedir. Ancak kimi zamanlarda kaçakçıların bu yalıları bir üs olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bazen müstahkem yapılarda en ufak bir zaaf gören yabancılar da yalıları dadanmakta ve insanların erzaklarını zorla alarak darlıklara sebebiyet verebilmekteydi. Yalılarda yaşayan ve “hisar erbabı” olarak adlandırılan bazı kimseler de sadece hububatta değil balık gibi başka gıda maddelerinde de kaçakçılık işine karışmaktaydılar. Mesela bir kayda göre; 1605 tarihinde İstanbul’daki yalılarda kaldıkları anlaşılan kimseler, kayıt dışı avladıkları balıkları daha sonra satmak için fiçılara depolamışlardır.¹⁴⁸ Bu kaçakçılık faaliyetlerinin gerçekleşmesi de devlet denetiminin eksik olduğu anlamına gelmektedir. Bu manada yukarıda bahsedilen güvenlik önlemlerinin her zaman işe yaramadığı söylenebilir.

Deniz kıyısındaki oluşumlar buldukları bölgelerin güvenliğini sağlamakla görevli olduğu gibi onların da zaman zaman teftiş edilmeleri gerekiyordu. Bunun için bölgeye gönderilen kadirga sayısında zaman içinde artışlar gözlenebilmektedir.¹⁴⁹ Ayrıca gece gündüz demeyip liman ve yalıları dikkat edilmesi ve gemi kısmından herhangi bir nesnenin kondurulmamasına bilhassa önem verilmiştir.¹⁵⁰ Aksi takdirde yukarıda da bahsedildiği gibi kaçakçılık olabilirdi. Bu kaçakçılık da toplumda darlık ve kıtlığa sebebiyet vermektedir. Bunun için de devlet denetimlerini sürdürmeye devam etmiştir.

Osmanlı Devleti 1695- 1698’de de donanmasına yeniden prestij kazandırmak için önemli atılımlarda bulunmuştur. Kalyon ve açık deniz gemileri yapımıyla yeni bir filo meydana getirilmiştir.¹⁵¹ Gemi çalışmalarına da hız verilmiş ve gemi yapan ustaların desteğine ihtiyaç duyulmuştur. Tuna nehri boyunca tüm gemi yapım yerlerinde, gemici ustalar bulunmaktadır. Onların sayısı, belirli gemilikte yapılması gereken gemi sayısına göre değişmekteydi.¹⁵² Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, hem dış saldırılara karşı hem de ihtiyaçtan dolayı donanmasını güçlendirebilmek adına bir yandan gemi inşa çalışmalarında bulunmuş bir yandan da donanması için elzem olan malzemelerin tedarikine yönelik faaliyetlere girişmiştir. Kıyılarında da asayişin sağlamak için denetimlerini arttırmıştır. Tüm bu çalışmalar Karadeniz kıyı ve açıklarında devam eden ekonomik hayatın zarar görmemesi için yapılmaktaydı.

¹⁴⁶ Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III**, s.602.

¹⁴⁷ Karademir, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)**, s.244.

¹⁴⁸ Karademir, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)**, s.139,140.

¹⁴⁹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, **Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656- 1704)**, s. 131.

¹⁵⁰ Mühimme Defteri 3, Fî 16 Şevvâl sene 966, (22 Temmuz 1559), s.70.

¹⁵¹ Yücel Özkaya, **18.Yüzyılda Osmanlı Toplumunu**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2007, s.56.

¹⁵² Gülderen Yusuf, “ Kanuni Sultan Süleyman Döneminde (1520- 1566) Tuna ve Tuna’ya Akan Diğer Nehirlerdeki Türk Filosu ve Gemilikleri (Tersaneleri)”, **X.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. IV, TTK, Ankara, 1993, s.1792.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARADENİZ'DE BALIKÇILIK

Karadeniz Bölgesi sahip olduğu ekolojik özellikler nedeniyle diğer bölgelerden farklıdır. Birçok denizde 400-600 m derinliklerde dip balıklarından verimli sonuç alınırken Karadeniz'de ortalama 100 metrenin altındaki derinliklerde balıkçılık yapılamamaktadır.¹⁵³ Anadolu kıyısı boyunca kıta sahanlığı oldukça daralır ve bu saha yaklaşık olarak toplam yüzey alanının %4'ünü oluşturmaktadır. Ayrıca Karadeniz'in ekolojik yapısındaki hidrojen sülfür gazının varlığı ve oksijenin hızla azalması biyolojik verimliliği olumsuz etkilemektedir.¹⁵⁴ Bu Karadeniz'de geçimini balıkçılıktan sağlayanlar için biraz üzücü bir durumdur. Zira vücut ısısı çevre şartları ile değişen¹⁵⁵ balıklar için uygun şartların olması gerekmektedir. Bu kısıtlayıcı şartlara rağmen Karadeniz'de var olan balıklar her yerde adından söz ettirecek kadar lezzetlidir. Mesela Evliya tarafından Akdeniz'deki balıkların Karadeniz'deki balıklar kadar lezzetli olmadığı vurgulanmaktadır.¹⁵⁶

Bölgede balıkçılığın yapıldığı alanlar değişebilmekteydi. Karadeniz'in güney kıyılarında kıta sahanlığının dar olmasına rağmen yoğun bir balıkçılık yapılmaktadır. Güney Karadeniz kıyısındaki ekosisteminin canlı kaynaklarının başında hamsi, istavrit ve çaç gibi Pelajik¹⁵⁷ balıklar bulunmaktadır.¹⁵⁸ Bu kıyısındaki ekosistemden göçmen palamut ve lüfer gibi balıklar da faydalanmıştır. Deniz ekosistemlerinde sahilden başlayan alanlarda ise mezgit, barbun, kalkan, mahmuzlu, camgöz ve vatozlar gibi ekonomik ve ekolojik önemleri oldukça yüksek türler bulunmaktadır.¹⁵⁹

16.yüzyılda Osmanlı topraklarında bulunan gezgin Busbecg'e göre başkent ve Osmanlı denizleri ya da diğer Osmanlı suları balıkçılık için verimli coğrafyaya sahiptir. Osmanlı Devleti öncelikli olarak doğal limanları ve boğazları ile çekici bir

¹⁵³ Kasapoğlu, **Doğu Karadeniz'deki İstavrit (Trachurus Mediterraneus, steindachner, 1868) Balığının Stok Yapısı ve Populasyon Parametreleri**, s.7.

¹⁵⁴ Yaşar Genç, Cengiz Mutlu, Mustafa Zengin, İlhan Aydın, Bayram Zengin, İlyas Tabak, **Doğu Karadeniz'deki Av Gücünün Demersal Balık Stokları Üzerine Etkisinin Tespiti, Sonuç Raporu**, Su Ürünleri Merkezi Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Trabzon, 2002, s.4.

¹⁵⁵ M. S.Çelikkale, **Balık Üretimi**, Zootekni Derneği Yayını: 8, Ankara, 1973, s.30.

¹⁵⁶ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 1, s.17.

¹⁵⁷ Pelajik, deniz veya göllerde zemine ya da yüzeye bağlı olmaksızın suda asılı olarak kalabildiği gibi aktif olarak da hareket edebilen canlı olarak ifade edilmektedir. Sevinç Karol, Zekiye Suludere, Cevat Ayvalı, **Biyoloji Terimleri Sözlüğü**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay., Ankara, 2004, s.516.

¹⁵⁸ Semih Engin, **Güneydoğu Karadeniz Kıyısındaki Ekosisteminde Yaşayan Kayabalgı Türlerinden Neogobius Platyrostis, Neogobius Melanostomus, Gobius Paganellus Linnaeus 1758 ve Gobius Cobitis'in Biyo- Ekolojik Özellikleri**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon, 2008, s.4.

¹⁵⁹ Engin, **Güneydoğu Karadeniz Kıyısındaki Ekosisteminde Yaşayan Kayabalgı Türlerinden Neogobius Platyrostis, Neogobius Melanostomus, Gobius Paganellus Linnaeus 1758 ve Gobius Cobitis'in Biyo- Ekolojik Özellikleri**, s.4.

konumunda bulunmaktaydı. Karadeniz'den gelip boğazı geçerek Ege Denizi ve Akdeniz'e gitmek üzere Marmara'ya dolan balık sürüleri çoktu. Böylelikle yakalanan balık miktarı artmaktaydı. Balıklardan uskumru, kefal, palamut ve lüfer, kılıçbalığı oldukça verimlidir ve bu balıklar bolca avlanılmaktadır. Busbecg, bir karşılaştırmada bulunarak Türklerden ziyade Rumların balıkçılığa meyilli olduklarını da belirterek Türklerin balıkçılığa mesafeli durduğunu söylemeye çalışmıştır. Türklerin balık yediklerini ancak su ürünleri konusundaki tüketim yelpazelerinin dar olduğunu ifade etmekle beraber; onun için dikkat çekici olan Türklerin balığın temiz olması hususuna önem vermesiydi.¹⁶⁰

Gezgin Busbecg dışında yine ünlü gezgin Evliya Çelebi de seyahatnamesinde önemli bir ayrıntıya değinmiştir. Evliya'nın tanımına göre; Kırım adası, Heyhat sahrası, Kıpçak stepi ve bütün Sakâlibe baştanbaşa Karadeniz idi ki bu denizin suyunun bir kısmı da Hazar Denizi'ne yani Keylan ve Demir Denizi'ne dökülürdü. Evliya Çelebi, Karadeniz'in çok eskiden beri balıkçılığa uygun olduğunu belirtmek istercesine bölgedeki balık kalıntılarından bahsetmektedir. İslam Giray Han zamanında Rus seferine giderken Tatar askeri düşman avcılığı ile Heyhat sahrasında Fistan'a varıp durduklarında atlarına su vermek için eşmeler kazdıkları sırada suyun içerisinde deniz hayvanlarının kalıntılarına rastlamışlardır. Bu kalıntılar içerisinde yengeç, kerevit, midye ve istiridye gibi hayvanların kabukları çıkarılmıştır.¹⁶¹

Karadeniz balıkçılığının bir başka menfi yanı da olumsuz hava koşullarıydı. Ancak bazı balıkçılar için mevsim değişikliğinin olması da onlara bir şey fark ettirmiyordu. Soğuk mevsimde bile bu insanlar balık avcılığından vazgeçmemişler. Buzun altında olan balıkları bir şekilde bazı araçlar vasıtasıyla buzları delmek suretiyle başını çıkarmaya çalışan balıkları yakalamaktadırlar.¹⁶²

3.1. Karadeniz'deki Balık Türleri

Daha önce bir iki vesileyle değinildiği üzere Karadeniz, coğrafyasının sahip olduğu nispeten olumlu özellikler nedeniyle birçok balık türünü bünyesinde barındırmaktadır. Bu günümüzde böyle olduğu gibi geçmişte de böyleydi. Örneğin Coğrafyacı Strabon MÖ. 1.yüzyılda, Karadeniz'in bir zamanlar göl durumunda olduğunu ancak dökülen çok sayıdaki ırmak yüzünden taşığını belirtmektedir. Suyunun tatlı olmasından bahsedip, sert kışlarda ise gölün donduğunu izah ederek barbarların arabalarını sevinçle buzun üstüne sürdüğünü, erimiş buzlar arasından balık yakalamaya çalıştıklarını vurgulamaktadır.¹⁶³ Bu durum eski zamanlardan beri

¹⁶⁰ Ogier Ghiselin De Busbecg, **Türkiye'yi Böyle Gördüm**, Haz. Aysel Kurutuoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 31, 1970, s.45.

¹⁶¹ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 1, s.15.

¹⁶² Evliyâ Çelebi, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, Haz.Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, C.7, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s.334, 335.

¹⁶³ Charles King, **Karadeniz**, Çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.33.

Karadeniz’de balığın ve balıkçılığın var olduğunu ve bu konuda insanların gayretlerini belgelemektedir.

Balıklar, denizin ekolojik özelliklerine uyum sağlamayı ve en üst katmanda yaşamayı başarmışlardır. Nitekim denizde canlı yaşamı denizin üst katmanına bağlıdır. Özellikle dilbalığı, mezgıt, çaça balığı ve Karadeniz alabalığı gibi türler ise daha soğuk iklimlerden ırmaklar yoluyla göç etmiş ve sahil boylarındaki en az tuzlu bölgelerde yaşamaya uyumlu hale gelmişlerdir. En büyük balık grubu, birkaç bin yıl önce yeni oluşan denize Akdeniz’den gelenlerdir. İlginçtir ki, bu sıcak su yaratıkları şimdi Karadeniz’deki canlıların %80’ini oluşturmaktadır.

Her bir balığın kendi özel ismi bulunmakla birlikte birçoğunun adı farklı dillerde farklı kelimeler ile telaffuz edilmektedir. Rumca pelamys, Romence palamidi; Rusça lufar, Türkçe lüfer, Gürcüce skumbria, Bulgarca skumriia gibi örnek verilebilir.¹⁶⁴ İşte Karadeniz’ de birbirinden farklı şekil ve özellikte olan balık türlerinden bazıları şöyledir:

Acıbalık: Acıbalık, Trakya, Marmara ve Karadeniz’de ağır akışlı akarsular veya göllerde yaşar. Bitkiler ya da küçük hayvancıklarla beslenmektedir. Ortalama 5-6, en çok 9 cm’ye kadar büyümektedirler.

Berlam: Berlam balığı, ılık denizlerin orta sularında yaşamaktadır. Ege, Marmara ve Akdeniz’de yaygın iken Karadeniz’de daha seyrek bulunur. 80-100 cm boy ve 10 kg ağırlığa erişebilir. Mayıs’tan Ağustos’a kadar üremelerini yapar. Etinin lezzet ve kalitesi mezgıt ile eşittir. Ekonomik değeri yüksektir çünkü her mevsimde taze olarak yenilebilen bir balıktır.¹⁶⁵

Büyükbaş kayabalığı: Büyükbaş kayabalığı, Trakya ve Karadeniz kıyılarına çıkan nehirlerde yaygın olmaktadır. Boyları 12-18, en çok 22 cm’dir. Acı suların taşlık veya sert kumlu zeminlerinde dolaşır, nehirlerin içlerine girer. Saldırgan bir özelliğe sahip olup küçük kabuklu balıklar ve yumuşakçalarla beslenir. Bu balığın eti lezzetli ve sağlığa faydalıdır. Ekonomik değeri bölgeye göre değişmektedir.

Çaça: Çaça, Sardalya – tirsi ailesindedir. Boyu 6-8 cm Karadeniz’in batısında 13-15 cm olanlarına rastlanır. Besinleri Planktonlar ve balık yavrularıdır. Sürüler halinde yaşamaktadır. Eti fazla lezzetli değildir. Bu nedenle özel avcılığı yapılmaz. Buna karşın denizlerde ekonomik değeri çok yüksek olan uskumru, palamut, torik gibi bahklar için yem değeri vardır.¹⁶⁶

Çapak Balığı: Çapak balığı, Marmara ve Karadeniz’in akarsu ve göllerinde yaşayıp bazı türleri de Ankara ve Kırşehir’de yaşamaktadır. Boyları 30-40 cm den 70 cm ve 3 kg dan 6 kg a ulaşır. Kurtlar, böcekler ve yosunlarla beslenir. Bu balık türü

¹⁶⁴ King, **Karadeniz**, s.39.

¹⁶⁵ Alparslan Atalar, **Balık Kültürü**, 2009, 5,7.

¹⁶⁶ Alparslan Atalar, **Balık Kültürü**, s.8.

10 yıl yaşayabilir. 1 kg'ın üstündekilerin eti lezzetlidir. Küçükleri ise yem veya av balığı olarak değerlendirilir.¹⁶⁷

Çitari: Çitari, Karagöz ailesinden bir balıktır. Sarpan balığı diye de adlandırılmaktadır. Boyları 45 cm olabilir. Görünüşü güzel ancak tadı kötüdür. Ekonomik değeri fazla yoktur. Marmara, Ege, Akdeniz'de bol iken Karadeniz'de seyrek rastlanır.¹⁶⁸

Çizgili Orkinos: Çizgili Orkinos, Karadeniz, Marmara ve Kuzey Ege'ye kadar sularımızda rastlanan orkinos türlerinden biridir. Boyu ortalama 60-100 cm olur. Yemlendiği balık sürülerini önüne katarak Karadeniz'e çıkmaktadır. Bu gidiş-gelişler Karadeniz ve Marmara'daki yerli balıkların doğal dengesini oluşturmaktadırlar.

Deniz Alası: Deniz alası balığı Karadeniz alabalığı, sam balığı olarak da tanınır. Somon balığı ile hem akrabalığı hem de benzerliği bulunmaktadır. Bir türü de Akdeniz'de yaşamaktadır. 50-80 cm boy ve 3-7 kg ağırlıktan en çok 100 cm ve 25 kg erişenlerine rastlanmaktadır. Eti çok lezzetli olduğu gibi yumurtasından da kırmızı havyar elde edilir. Ekonomik değeri yüksektir.¹⁶⁹

Dülger: Dülger balığı, boyu 50-60cm'ye ulaşan dülger balığı, geçici bir balıktır. Mayıs'ta Marmara'dan Karadeniz'e çıkmaktadır. Akdeniz, Ege, Marmara ve kısmen de Karadeniz'de yaşayan kalın pullarla örtülü dülger balığı etobur bir balıktır. Ağızı büyüktür ve küçük pek çok balığı yutarcasına yemektedir. Genelde 60-70 cm derinliklerde yaşamaktadır. Eti lezzetli, beyaz ve yararlıdır.

Gümüş Havuz balığı: Gümüş balığı Trakya ve Doğu Karadeniz'in yumuşak zeminli, bol bitki akarsularında yayılış gösteren bir balıktır. Büyümesi daha hızlı olup 3-4 yaşında 15-20cm ye erişir. Eti yenilirdir. Havuz veya akvaryumlarda süs balığı olarak yaşatılır.¹⁷⁰

Hamsi: Hamsi, geniş ağızlı, karın kısmı keskin omurgası yapıda kemikli, küçük, ince uzundur ve yandan ise basıktır. Sırt tarafı yeşil-mavi veya siyaha yakın koyu mavi, yan ve karın tarafları parlak gümüşü beyazdır. Sinop ve Trabzon'da fazla görülen bir balıktır.¹⁷¹

Hamsi, Karadeniz insanının yaşamıyla birleşen bir balık türüdür. Marmara'da da bulunmaktadır ve sürüler halinde yaşamaktadır. Hamsi, 20cm ye kadar büyür. Eti lezzetli olduğundan fiyatı da biraz yüksektir. Aşırı avlanması ve orkinos-palamut-

¹⁶⁷ Atalar, **Balık Kültürü**, s.9.

¹⁶⁸ Atalar, **Balık Kültürü**, s.9.

¹⁶⁹ Atalar, **Balık Kültürü**, s.10.

¹⁷⁰ Atalar, **Balık Kültürü**, s.12, 15.

¹⁷¹ **Meydan Larousse 5**, Yayını Hazırlayanlar: Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim İstanbul, 1981, s.582.

uskumru-torik sisteminde dengenin bozulması hamsiyi de olumsuz olarak etkilemektedir.¹⁷²

Hamsi özellikle Karadeniz'e özgü bir balıktır. Karadeniz, denizinde olan balıklar yöremizin temel gıdası olup insanların temel protein kaynağını oluşturmaktadır.¹⁷³ Karadeniz hamsisi olarak sıkça bahsedilen türün boyu 18- 20 cm' ye kadar büyüyebilir.¹⁷⁴ Bununla beraber kendisi küçük kültürü büyük bir balıktır. Hamsi, Karadeniz'de yöre balıkçıları için temel geçim kaynağı olmakla kalmamış, bu denize komşu iller için bir sembol haline de gelmiştir. Hamsinin ömrü 2-3 yıldır. Hamsi gece ve gündüz yerini değiştirmiştir.¹⁷⁵ Hamsi sürüleri, genellikle Anadolu, Kafkasya ve Kırım sahillerinin ılık alanlarında kışlamaktadır ve bu balıklar sık sürüler oluşturmaktadırlar.¹⁷⁶

Hamsi, Osmanlı kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Mesela Evliya Çelebi'ye göre balık çeşitlerinden en göze çarpanı hamsidir. Ünlü gezgin ellinci günde zahir olduğundan hamsi (hapsi) balığı denildiğini anlatmaktadır. Yine O'na göre toplumda hamsi önemli bir konumdaydı. Hatta insanların namazını bırakıp da hamsileri yakalamaya koştuğunu kaydeden seyyah, bunu neden yaptıklarını soranlara ise cevap olarak; hamsinin kaçacağı, fakat namazın kaçmayacağını ve başka zamanlarda da namazın kılınabileceğinin söylendiği anekdotunu paylaşmaktadır. Evliya'ya göre yine Trabzon'da halkın ağzında hamsi olmazsa hallerinin nice olacağı düşünülürdü.¹⁷⁷ Yine seyahatnamede balık kokusunun insanı olumsuz olarak etkilemediği izah edilmektedir.¹⁷⁸

Bu lezzetli balık türü, insanların besin ihtiyacını karşılayan gıdalardan biri olmasının yanı sıra başka meziyetlere de sahiptir. Trabzon civarında hamsiden, bol ve çok zayıf olduğu ilkbaharda, tütün tarlalarında gübre gibi de yararlanıldığı görülmektedir.¹⁷⁹ Bundan başka Osmanlı kültüründe hamsinin tuzlanması konusunda da hassas davranılmıştır. Tuzlama sırasında hamsinin başı ve bağırsakları çıkartılmamasına dikkat edilmiş, eğer irisi tuzlanacaksa bir sıra balık, bir sıra tuz olmak üzere fiçılara birer birer yerleştirilmiştir.¹⁸⁰ Nihayet hamsi bazı bölgelerin temel iktisadi uğraş alanı haline de gelmiştir. Mesela Trabzon 'da tarım alanları sınırlı olduğundan ve tarıma elverişli arazinin az olmasından dolayı halk balıkçılığa

¹⁷² Atalar, **Balık Kültürü**, s.16.

¹⁷³ Atalar, **Balık Kültürü**, s.46.

¹⁷⁴ Bekir Tufan, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Ticari Olarak Avcılığı Yapılan Hamsi (Engraulisencrasicolus) İstavrit (Trachurustrachurus) ve Mezgit (Merlanguismerlangus) Balıklarının Toplam Yağ+ Fosfolipit ve Yağ Asidi Bileşiminin Araştırılması**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2008, s.13.

¹⁷⁵ Hasan Örek, Ferit Bingel, **Karadeniz Hamsimiz ve Hamsigiller**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Deniz Bilimleri Enstitüsü, Temmuz, 2000, s.98,99.

¹⁷⁶ Hamza Polat- Hasan Ergün, **SÜMAE YUNUS Araştırma Bülteni 8: 1**, Mart, 2008, s.1,2.

¹⁷⁷ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.2, s.53, 54.

¹⁷⁸ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.2, s. 54.

¹⁷⁹ Karekin Deveciyan, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, Çev. Erol Üyepazarıcı, Aras Yay., İstanbul, 2006, s.82.

¹⁸⁰ Deveciyan, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, s.82.

yönelmiştir. Trabzon’ da bu nedenle de hamsi avcılığından birçok aile geçimini sağlamaktadır.¹⁸¹ Hamsi ile ilgili birçok türküler, şiirler, hamsinâmeler, hatta kitaplar yazılmıştır.¹⁸²

Havuz Balığı: Havuz balığı, Trakya, Marmara Bölgeleri, Kızılırmak, Yeşilirmak deltaları ve Çoruh havzasında yayılış gösterir. Boyları 15-25 en çok 45cm 2-3 kg da ağırlıktadır. Su içindeki otları, dip hayvanları ve sinek larvalarıyla beslenmektedir. Sazana benzer ve akrabadır. Büyüklerinin eti lezzetlidir.

İstavrit: İstavrit, gezici balıklardan olup 15-50 cm arasında değişmektedir. Hamsi, çaça, çamuka gibi küçük balıkların yavrularıyla beslenmektedir. Eti lezzetlidir. Ekonomik değeri yüksektir.¹⁸³ Daha çok tropik ve ılıman denizlerde yaşayan ¹⁸⁴ istavritler genel olarak Akdeniz ve Karadeniz’de de dağılım göstermektedir. İstavrit sürüleri, İstanbul Boğazı’ndan, Bulgaristan ve Romanya kıyıları boyunca kuzeye, Kırım’da ise; kuzeybatıya doğru hareket etmektedirler. Besin aramak için uzun mevsimler göç ettikleri görülmektedir.¹⁸⁵

Kalkan: Kalkan, bir dip balığıdır. Karadeniz’in en tanınmış balıklarındadır. Boğazlar, Marmara, Ege ve Akdeniz’de az görülmektedir. Gezici balık değildir. 25-30 yıllık ömrü vardır. Boyu 1 metreye ulaşabilir. Sahillerde 5-10 metreden başlayarak 300-400 metre derinliklere inebilir. Bununla birlikte etçil ve fazlasıyla obur bir balıktır. Eti lezzetli ve ekonomik değeri yüksektir.¹⁸⁶

Karagöz: Bütün denizlerimizde görülmektedir. Bol bulunan ve sevilen yerli balıklarımızdandır. Eti lezzetlidir ve ekonomik değeri yüksek olan bir balıktır.¹⁸⁷

Kırlangıç: Kırlangıç, Ege, Akdeniz ve Marmara’nın fazla göç etmeyen, yerli balığıdır. Kısmen Karadeniz’de rastlanmaktadır. Küçüklerine derviş balığı denir. Ortalama 25-50 cm olur. 80 cm ve 6-8 kg olanlarına rastlanır. 15-20 yıllık yaşamı vardır. Etinin lezzet ve yararı ile her mevsimde bulunmasıyla ekonomik değeri yüksektir. Diğer Akdeniz ve Avrupa ülkelerinde de bol tüketilmektedir.

Kızılgöz: Kızılgöz balığı, Karadeniz, Trakya, Marmara ve Kuzey Batı Anadolu’nun sahil bölgelerindeki şehirlerde yaşamaktadır. 25-30, en çok 50 cm’ ye büyür. Küçük canlılar ve bitkilerle beslenir. Eti değerli olmadığı için daha ziyade

¹⁸¹ Trabzon Şeriyeye Sicili, (H.1251- 53),150 Nolu defter, s.235.

¹⁸² Orhan Durgun, “ Doğu Karadeniz Folklorunda Doğa, Deniz, Balık ve Balıkçılık”, **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I) 1-3 Haziran 1998**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Samsun, 1990, s.73.

¹⁸³ Atalar, **Balık Kültürü**, s.17,18.

¹⁸⁴ Şennan Yücel, **Orta Karadeniz Bölgesinde Avlanan İstavrit (Trachurus trachurus) Balığının Balıkçılık Biyolojisi Yönünden İncelenmesi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora tezi, Sinop, 1997, s.5, 6.

¹⁸⁵ Tufan, **Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Ticari Olarak Avcılığı Yapılan Hamsi (Engraulis encrasicolus) İstavrit (Trachurus trachurus) ve Mezgit (Merlangius merlangus) Balıklarının Toplam Yağ+ Fosfolipit ve Yağ Asidi Bileşiminin Araştırılması**, s.14.

¹⁸⁶ Atalar, **Balık Kültürü**, s.20.

¹⁸⁷ Atalar, **Balık Kültürü**, s.20.

yem olarak kullanılır. Nehir ve kıyılardaki yırtıcı balıklar ve kuşlar içinde iyi bir besindir.¹⁸⁸

Küçük Kayabalığı: Küçük kayabalığı, Karadeniz kıyılarına akan nehirlerin küçük kabuklular ve yosunlularla kaplı zeminlerinde acı su- tatlı su karışımı sahillere yakın yerlerde yaşar. Boyu 18-22, en çok 25 cm olur. Nisan –Mayıs arası doğan yavrulara erkek bekçilik yapar. Diğer kayabalıkları gibi eti beyaz, lezzetli ve yararlıdır. Ekonomik değeri çevresel olarak farklılık gösterir.

Levrek: Levrek balığı, denizlerimizde ve denizlerin nehirlerle karışımı acı su bölgelerinde yaşamını sürdürmektedir. Yaklaşık 20 yıllık yaşamı vardır. Ortalama 50-60 cm den 1 metre boy ve 10-12 kg ağırlığa erişebilir. Küçük yavru balıklarla beslenir. Eti en lezzetli balıkların başında gelir. Ekonomik değeri çok yüksektir.¹⁸⁹ Trabzon'da levrek balığı ve kefal balığı burnu olan balıklardandır ancak kalkan balığının burnu yoktur.¹⁹⁰

Lüfer: Lüfer, gezici balıklardan olup Karadeniz ile Ege Denizi arasında dolaşmaktadır. Boyları 10-35 cm arası değişir. Ilık suların 10-200 metre derinliklerinde yaşar. Bol verimliliği ve etinin lezzetiyle ekonomik değeri yüksektir.¹⁹¹ Besinleri, hamsiler, zarganalar, uskumru, sardalya, kefal gibi balıklar ve kabuklular oluşturmaktadır.

Mezgit: Mezgit balığı, Marmara ve Karadeniz'de bol, diğer denizlerimizde ise az görülen bir balıktır. Boyları 20-40 cm olabilir. 30-40 metrenin altındaki derin sularında yaşar. Eti lezzetlidir. Her mevsimde avlandığından dolayı ekonomik değeri yüksek olmaktadır.¹⁹² Mezgit balığının dağılım gösterdiği yerler genelde yakın sahil sularında ve çamurlu dip yapısının üstündeki alanlardır. Mezgit balıkları çoğunlukla Karadeniz'in her yerinde, Ege, Marmara, Akdeniz, Adriyatik, Azak Denizi'nin güneybatısında dağılım gösterir.¹⁹³

Orkinos: Orkinos, denizlerimizde yaşayan çok değerli bir balıktır. Uzunlukları 3-4 metre ve ağırlıkları 100-150 kg'dan 800 kg'a kadar olabilir. Orkinos, sürü halinde yaşayan gezici balıklardandır. Yazın Karadeniz'e çıktıktan sonra sonbaharda Marmara'ya ve oradan da Ege'ye geçerek hemen bütün Akdeniz'i dolaşmaktadır. İhracat ve gıda endüstrisi yönünden ekonomik değeri çok yüksektir.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Atalar, **Balık Kültürü**, s.22.

¹⁸⁹ Atalar, **Balık Kültürü**, s.25.

¹⁹⁰ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 1, s.52.

¹⁹¹ Atalar, **Balık Kültürü**, s.26.

¹⁹² Atalar, **Balık Kültürü**, s.27.

¹⁹³ Saniye Müzeyyen Vicdanlı, **Sinop Yöresinde Avlanan Ekonomik Öneme Sahip Bazı Deniz Balıklarında Kromozom Çalışmaları**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2007, s.45,46.

¹⁹⁴ Atalar, **Balık Kültürü**, s.29.

Palamut/Torik: Karadeniz ve Marmara'nın en ünlü balığıdır. Bahar aylarında beslenmek için Marmara'ya Çanakkale'ye inmektedir. Süratli ve iyi yüzücüdür. Kolyoz, istavrit, hamsi gibi balıklara saldırdığı görülmektedir. Taze tüketimi, ihraç ve endüstri yönleriyle çok değerli olan bu balığın üretiminde azalma, ekonomik değerini tehlikeli boyutlara indirmektedir.¹⁹⁵ Karadeniz'e geçen palamut sürüleri kısa bir süre boğaz önünde kaldıktan sonra Kırım ve Kafkasya kıyılarındaki yaz beslenme bölgelerine doğru hareket eder.¹⁹⁶

Sardalya: Sürü halinde yazın orta, kışın derin sularda yaşayan gezici balıklardır. Eskiden deniz üstünü ateşin aydınlatmasıyla avlandığından dolayı ateş balığı diye de adlandırılmaktadır. Boyları ortalama 15 cm en çok 20-22 cm olur. Karadeniz, Marmara, Çanakkale Boğazı ve Kuzey Ege'de bulunur.

Tatlısu Kayabalığı: Tatlısu Kayabalığı, Karadeniz'e akan akarsuların diplerinde fazlaca görülmektedir. Boyları en çok 11-12 cm olabilen bir balıktır. Tatlı sulara girişinde böcek larvaları yemektir. Doğa dengesi balığıdır. Sportif ve ekonomik yönü olmayan bir türdür.¹⁹⁷

Tatlısu Kolyoz Balığı: Marmara, Kuzey Ege ve Karadeniz'in doğusundaki akarsu ve göllerin yüzeylelerinde yaşayan bir balıktır. Bazen acı suya da inerler. Eti lezzetlidir. Bölgesel olan bir balıktır.

Tirsi: Boyları 30-35 cm ye ulaşabilen tirsi, bir Karadeniz balığıdır. Diğer yerlerde az bulunmaktadır.¹⁹⁸

Trakya Levreği: Trakya'nın Karadeniz sahillerine dökülen ağır akışlı nehirlerle, bunların deniz bağlantılı acı su bölgelerinin kumlu zeminlerinde sürü halinde yaşayan bir balıktır. Boyları 18-35 cm dir. Eti lezzetlidir. Bol avlanması doğa için faydalı olmaktadır.

Turna Balığı: Karadeniz'e akan nehirlerin berrak ve bol bitkili sularında ve çeşitli göllerimizde yaşamaktadır. Tatlı su balıklarından en hareketli ve yırtıcı olanıdır. Yaşam şartlarına göre 20-25 yıl yaşar. Genç ve küçüklerinin eti lezzetlidir. Spor avcılığının en önemli balıklarındandır.

Uskumru: Genelde 25-35 cm olan 40 cm' ye kadar da büyüeyebilen, sürüler halinde yaşayan Marmara'nın yerli balığıdır. Eskiden Karadeniz ve Ege arasında büyük göçler yapmıştır. Eti lezzetlidir. Yaşam ortamı tekrar yaratılırsa ekonomik değeri en yüksek balıklardan birisidir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Atalar, **Balık Kültürü**, s.30.

¹⁹⁶ Gülsüm Balçık Mısır, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Avlanan Bazı Balıklarda Toplam Lipit ve Yağ Asidi Kompozisyonlarının Av Mevsimi Boyunca Araştırılması**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2010, s.14,15.

¹⁹⁷ Atalar, **Balık Kültürü**, s.31, 34

¹⁹⁸ Atalar, **Balık Kültürü**, s.35, 36.

¹⁹⁹ Atalar, **Balık Kültürü**, s.36,37..

Kılıç: Karadeniz’de sadece yaz mevsiminde görülen bir balıktır. Kılıç balığı her mevsimde yenilebilir. En lezzetli olduğu zamanlar Eylül-Şubat arasındır.²⁰⁰ Tembel bir balık olan kılıç balığı sarımsaklı ve sirkeli tüketildiğinde nefis bir lezzete sahiptir.²⁰¹

Barbun Balığı: Ekonomik öneme sahip barbunya balığının eti beyaz, az yağlı, sindirilmesi kolay, lezzetli olduğundan fazla tüketilen demersal bir balıktır.

Karadeniz’de barbun balığı mezgitten sonra avcılığı en fazla yapılan trol balığı durumundadır. Her mevsimde avlanılabilir. Mayıs- haziran aylarında daha çok yakalanmaktadır.²⁰²

Eşkina: Doğu Karadeniz’de kıyısız bölgede görülen bu balığın eti beyazdır. Ekonomik değerinin yüksek oluşu, eşkina üzerinde bir av baskısı yaratmaktadır.²⁰³ Osmanlı kültüründe eşkinanın kurutulması ya da tuzlamasının olmadığı anlaşılmaktadır.²⁰⁴

Zargana Balığı: Zargana balığı, Karadeniz ve Marmara Denizi’nde bulunmaktadır. Boyu en fazla 60 cm’ ye ulaşabilir. Küçük balıklar, kabuklular ve diğer deniz canlılarının erken gelişim aşamalarındaki bireyleri ile de beslenirler. Dalyanlarda kısmen hamsi gırgırı, manyat, ıgırıp ve çekme ağlarıyla avlanırlar.²⁰⁵

Dil Balığı: Hemen hemen tüm sıcak ve ılık denizlerin kumlu ve çamurlu diplerinde yaşamakta olan bu familyaya ait bireyler formlarına göre, sahilin birkaç metre derinliklerinden itibaren 400-450 m derinliklerine kadar yaygın bir halde bulunur. Vücutları dil şeklinde yassıdır. Etleri lezzetlidir. Dil balığı, Karadeniz, Marmara, Boğazlar, Ege Denizi ve Akdeniz’de yaşamaktadır.²⁰⁶

Kefal: Tuzluluğa ve sıcaklığa karşı toleransı oldukça yüksek olan bir balıktır. Kefal balıkları çok sığ suda yüzebilirler. Denizlerimizin sıcak ve ılık bölgelerinde kıyılara yakın yerlerde veya denizle ilişkili nehir ağzlarında sürüler halinde yaşarlar. Türlerine göre boylarının uzunluğu değişkenlik göstermektedir. Kefaller deniz bitkileri ve yumuşakçalarla beslenirler. Bu özellikleri sayesinde kıyılarda, akarsu

²⁰⁰ Fatma Gül Abanoz, **Orta Karadeniz’ de Avlanan Hamsi ve Mezgit Balığında Ağır Metal Tayini**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2010, s.51.

²⁰¹ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 1, s.225.

²⁰² Saniye Türk Çulha, **Sinop ve Civarında Sediment, Dip Balığı ve Omurgasız Hayvanlarda Bazı İz Element Düzeyleri**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2007, s.35,36.

²⁰³ Semih Engin, **Doğu Karadeniz Kıyısız Deniz Ekosistemindeki Eşkina Balığının (Sciaenambra) Bazı Biyo-Ekolojik Özelliklerinin Araştırılması**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2003, s.1, 2.

²⁰⁴ Deveciyan, **Türkiye’de Balık ve Balıkçılık**, s.156.

²⁰⁵ Balçık Mısır, **Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Avlanan Bazı Balıklarda Toplam Lipit ve Yağ Asidi Kompozisyonlarının Av Mevsimi Boyunca Araştırılması**, s.16.

²⁰⁶ Vicdanlı, **Sinop Yöresinde Avlanan Ekonomik Öneme Sahip Bazı Deniz Balıklarında Kromozom Çalışmaları**, s.42-45.

ağızlarında yiyecek ararlar çoğu zaman akarsuların içine kadar girerler.²⁰⁷ Trabzon'da da sıkça görülen balık çeşitlerinden biridir.²⁰⁸

Bu balık türlerinin yanında yine Mersin ve Morina balığı da önemli balıklardandır. Morina ve Mersin balığı asla balık yemeyip eğir kökü, kamış kökü ve bazı yosunlarla beslenmektedirler. Tuna morinası bir zararsız balıktır. Morina balıkları mefret (büyük) balıklardır her biri sekizer dokuz arşın gelir pereme kalınlığı ve Üsküdar kayığı cüssesi kadar balıklardır. Her birinin karnında üçer, beşer ve onar kantar havyarı çıkmaktadır ve bunlar tuzlanmaktaydı. Bu balıklar özenle tuzlanır ve diyar-ı Leh'e, Moskova' ya, Donkarkız'a, Danimarka, Dip Frengistan'a, cemî'i kâfiristana arabalar, gemilerle havyar, mersin balığı ve morina balığını götürürlerdi.²⁰⁹ Bunlar daha çok Tuna ve Azak'ta nehr-i Ten'e mahsûs balıklardır. Evliya'nın ilginç bir tespitine göre; vücuduna göre bağırsakları azdır. Hatta Tuna nehrinin ejdehası bu morina müteferrikasıdır.²¹⁰

3.2. Karadeniz ve Kıyılarında Balıkçılığın Yaygın Olduğu Yerler

Karadeniz'de dağlık alanların çokluğu tarıma elverişsiz yerlerin de aynı oranda fazla olmasına neden olmuştur. Bu durum yöre insanının farklı alanlara yönelmesine yol açmış, insanlar geçimini sağlamak için başka sektörlerde çaba sarf etmişlerdir. Bu anlamda pek çok kişi deniz ürünlerinden ve denizcilik faaliyetlerinden hayatlarını idame ettirme yoluna gitmiştir. Ancak deniz ürünlerinin ve faaliyetlerin olduğu alanlar da belli yerlerle sınırlı kalmaktadır. İşte bu anlamda balıkçılık sektörü de her yerde aynı oranda gelişmemiş bu konuda bazı bölgeler bir adım öne çıkmıştır. Nitekim balıkçılığın yaygın olduğu iller arasında Trabzon, Rize, Sinop, Gümüşhane, Giresun başta gelenler olarak söylenebilir.²¹¹

Karadeniz balıkçılık açısından zengin bir deniz olmasının yanı sıra taze balık yeme olanağı oldukça fazla olan bir yerdir. Bu özelliğe sahip olan kentlerden en göze çarpanı Trabzon'dur.²¹² Trabzon'da birbirinden farklı balık türleri vardı ve çok miktarda hamsi, levrek ve kefal balığı avlanmaktaydı.²¹³ Osmanlılar döneminde Trabzon'da bu balık çeşitlerinin yanı sıra mezgit ve kalkanın da şehirde bolca mevcut olduğu yönünde bizzat şahitlerin görüşleri günümüze ulaşmıştır.²¹⁴

²⁰⁷ Polat- Ergün, **SÜMAE YUNUS Araştırma Bülteni 8: 1**, s.3,4.

²⁰⁸ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 1, s.52.

²⁰⁹ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, C. 3, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, s.194.

²¹⁰ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.3, s.189.

²¹¹ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.1, s.15.

²¹² Suraya Faroqhi, **Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 48, İstanbul, 2002, s.228.

²¹³ M. Hanefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat**, TTK, XXVII. Dizi- S. 5. Ankara, 2002, s.429.

²¹⁴ Âşık Mehmet, **Menâzırü'l- Avâlim**, C.III. Haz. Mahmut Ak, Ankara, 2007: 29.

Evliya'nın satırlarına bakılacak olursa Tarabzen (Trabzon) halkı eski zamanlarda yedi firkadan ibaretti. Bu firkalardan yedincisi balık avcılığı ile uğraşmaktadır. Bu kavim balığı çok sevmektedir.²¹⁵

Bir dönem tarihçisinin “cennet gibi bir yer” olarak tasvir ettiği²¹⁶ Trabzon'un gerçekten de coğrafi durumu, nüfus ve yerleşme şekli balıkçılık için gerekli ön şartlara sahiptir. Bunun bir neticesi olarak kıyı sakinleri balığı ucuza temin ettiğinden halkın başlıca gıdası balık olmaktadır.²¹⁷ Trabzon hamsisi kendisi küçük ancak dillerden düşmeyecek kadar mühimdir. Zira dönem şahitlerinden Kâtip Çelebi'nin ifadelerine göre; Trabzon hamsi balığının küçük olmasına rağmen satıcıların hamsi balığını satarken bağırma sesi üç fersah öteden duyulmaktaydı.²¹⁸ Bu durum hamsinin toplum nezdinde rağbet gördüğünün bir işareti sayılabilir. Yine incelenen dönemin ünlü gezginlerinden Aşık Mehmed'in şu tespitleri burada anılmaya değer: “Trabzon'daki hamsi balığının ifade edilişi değişebiliyordu. Hamsi yerine “Habsi” balığı da denilebiliyordu. Habsi balığı küçük görünmesine rağmen hazmı zor olan ağır bir yiyecekti. Habsi balığının kış günlerinde kötü kokusundan dolayı evlere ve konaklara girilmediği görülmektedir. Bu balığın artıklarını yiyen tavuğun da etinin koktuğu ve yenilemeyecek durumda olduğu göze çarpmaktadır.”²¹⁹ Aşık Mehmed'in bu ifadeleri reayanın hijyen konusundaki özenini de göstermektedir.

Karadeniz'de balıkçılığın yaygın olduğu yerlerden birisi de Rize'dir. Rize'de sadece denizde değil akarsularda da alabalık, sazan ve yayın gibi balıklar vardır.²²⁰ Alabalık, soğuk, berrak, bol oksijenli, kaynak sularında ve göllerde yaşamaktadır.²²¹ Yine Samsun'da da deniz ve göllerde çeşitli balık türleri bulunmaktadır. Barbunya, hamsi, çipura, istavrit, karagöz, kalkan, kefal, kırlangıç, kofana, levrek, lüfer, zargana, mezgıt, palamut ile alabalık, turna ve sazan gibi tatlı su balıkları vardır.²²² Sinop da, balık türleri bakımından oldukça zengin olan bir yerdir. İldeki akarsular ve göllerde çok sayıda tatlı su balığı avlanmaktadır.²²³ Sinop'un balıkçılık konusunda

²¹⁵ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.2, s.52.

²¹⁶ Celâl- Zâde Mustafa, **Selim- Nâme**, Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yay. / 1182, 1000 Temel Eser/ 154, Ankara, 1990, s.271.

²¹⁷ Trabzon İl Yıllığı 1967, s.156.

²¹⁸ Kâtip Çelebi, **Kitab-ı Cihânnümâ**, Ed. Bülent Özukan, Boyut Yayınları, İstanbul, 2008, s.430-432.

²¹⁹ Aşık Mehmet, **Menâzirü'l- Avâlim**, s.1029.

²²⁰ Yurt Ansiklopedisi 9, İstanbul, 1982,1983, s.6347.

²²¹ M. S.Çelikkale, **İçsu Balıkları ve Yetiştiriciliği**, C. 1, Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, Trabzon, 1988. s.1.

²²² Yurt Ansiklopedisi 9, İstanbul, 1982,1983, s.6549.

²²³ Yurt Ansiklopedisi 9, İstanbul, 1982,1983, s.6755.

tarihten gelen bir ağırlığı olduğu anlaşılmaktadır. Mesela Strabon'un "Sinope'nin olağanüstü iyi palamut dalyanları bulunmaktadır" şeklindeki ifadesi burada anılmalıdır.²²⁴ Sinop'taki kıyılarda da balık sayısı fazla olmakla birlikte Sinop- Gerze arasında trol avcılığının yapıldığı dönemde limanlara yaklaşan ticarî gemiler bölgenin bu anlamdaki kapasitesini göstermektedir.²²⁵

Giresun da balıkçılık yönünden önemli bölgelerdendir. Bu ilin sularında alabalık, sazan, yayın gibi balıklar bulunmaktadır. Giresun'da avlanan balıklar göçmen ve yerli balıklar şeklinde 2 kısımda toplanır. Göçmen balıklar: Hamsi, İstavrit, Palamut, Torik, Lüfer, Tirsi, Sargan, Yunus'dur. Yerli balıklar ise; Kefal, Kötek, Barbunya, Kalkan, Mezgit, İzmirit'dir. Giresun'da avlanan balıkların miktarı ve değeri mevsimlere ve aylara göre değişmektedir. Göçmen balıklar ekonomik değer olarak yerli balıklardan daha kazançlıdır.²²⁶ Bu balıklar ekonomik olarak kazançlı olmasıyla dikkati çekmiştir. Ancak tarihi süreç içerisinde olumsuz hava koşullarıyla karşılaştıklarında Karadeniz'i terk ettikleri de bilinmektedir.²²⁷ Giresun dışında yine Karadeniz kıyılarında yer alan Artvin'de ise dere ve göllerde alabalık, sazan, yayın bıyıklı(murça) gibi balıklar avlanabilmektedir.²²⁸

Bayburt'ta da balık avcılığı önemlidir. Bayburt gerek avcılık gerekse de bünyesinde barındırdığı dereler ve Çoruh nehri nedeniyle olta balıkçılığına son derece müsait olan yerlerden biridir. Masat, Kopuz, Beşpınar, Ozansu, Yoncalı, Yazıyurdu, Kılıçkaya ve Çatıksu dereleri alabalık yönünden; Oruçbeyli, Sakızlı, Saraycık, Danişmend, Eymûr, Gökçedere göletleri ise sazan balığı yönünden zengindir. Yöreden yöreye balık çeşitlerinin farklı olduğu görülmektedir.²²⁹

Görüldüğü gibi Doğu Karadeniz kıyıları tarihi dönemlerden günümüze bir balıkçılık diyarı olarak dikkatleri çekmektedir. Nüfusun kalabalık olması, arazinin çok dağlık ve denize paralel uzanması ve nüfusu besleyememesi gibi sebepler Doğu Karadenizlileri ister istemez denize yönelmiştir.²³⁰ Karadeniz'in Batı ve Kuzey kıyıları ise, seyrek nüfuslu olmakla beraber, çok miktarda tahıl, et, balık ve diğer hayvan ürünleri ürettiyordu.²³¹ Ancak Doğu Karadeniz'de bulunan balıklar kendisinden daha çok söz ettirmiştir.

²²⁴ Erkan İznik, **Geç Roma Cumhuriyeti Döneminde Orta Karadeniz Bölgesi'nde Sosyoekonomik ve Sosyo-kültürel Durum**, I. Uluslar arası Karadeniz Kültür Kongresi, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eskişehir, 2011, s.319.

²²⁵ Çulha, **Sinop ve Civarında Sediment, Dip Balığı ve Omurgasız Hayvanlarda Bazı İz Element Düzeyleri**, s.43.

²²⁶ Giresun 1973 İl Yıllığı, s.229-231.

²²⁷ Deveciyan, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, s.37.

²²⁸ Yurt Ansiklopedisi 2, İstanbul, 1982, s.893.

²²⁹ Dursun Ali Emir- Mutlu Adak, **Kültürün Kale Kenti Bayburt**, Bekder Yayınları, Ankara, 2011, s.199.

²³⁰ Trabzon İl Yıllığı 1967, s.121.

²³¹ Emel Kılıç, "Bir Ortaçağ Yerleşiminin İktisadî Yapısı Üzerine Bazı Değerlendirmeleri: XII- XV. Yüzyıllar Arasında Samsun", **Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik (Samsun)**, Ed. Osman Köse, C.1, Samsun, 2013, s.27.

İmparatorluk tarihinde Karadeniz’de bazı küçük yerleşim birimleri de balıkçığın yaygın olduğu alanlar olarak öne çıkmıştır. Bu bahsedilen alanlardan biri olan Terkoz (Terkos) önemlidir. Başkente bağlı olan Terkoz gölünde de birçok balık çeşidi bulunmaktadır. Bunlar arasında sazan, levrek, palamit, pisi, alakerde, uskumru, izmarit, iskorpit ve kaya balığı mühimdir.²³² Yine kuzey kesiminde bulunan Kili’de ise bal, yağ, pastırma gibi ürünlerin yanı sıra balık da oldukça fazla bulunmaktaydı.²³³ Nitekim Kili, mühim bir balık avlama yeridir. Osmanlı döneminde Kili altında Tuna’dan ayrılan boğazlarda hayli fazla miktarda balık avlanmaktadır. Buradaki balık avını tanzim eden yasâknâmeler önemlidir. II. Bayezid devrine ait olan birine göre balık avlayanlar mutat olarak ödedikleri öşrün yanında her yıl beyliğe yüz fiçı balık vermekteydiler. Balık avlayanlar kendileri için de balık avlarıydı. Balık avlandıkça beyliğe öşür vesair rüsûm çıktıktan sonra, balıkçılar hissesi kalıp aralarında her balıkçıya ne mikdâr hisse düşer ise hisselerini alırlardı. Kili’de yine her baharda balıkçılar ve şehir halkı, beyliğe bir araba balık ve güzde ise iki araba balık verirlerdi. Her araba ise dörder fiçı ölçüsünde kabul edilmekteydi.²³⁴

Yine II. Bayezid devrinde Kili kadısına ve dizdârına gönderilen bir emirde; “Ve sen ki emînsin, iskelede ve gümrükde ve balık öşrün cem’ eylemekte kendi adamını koyup zapt ettiresin. İki göz ma’rifeti ile üleştiresin” diye hüküm geçmektedir.²³⁵ Bu durum merkezi idarenin Kili bölgesindeki balıkçılık sektörüne olan ilgisini göstermektedir. Yine Kili iskelesi mukataa sistemi ile çalıştırılmaktaydı ve 1669/1670 yılına ait bir hesaplama göre dalyancılıkla uğraşanların ücreti 340.000 akçe balık avlayıcıların ise ücreti 12.000 akçe olarak geçmekteydi.²³⁶

Osmanlı idaresi balıkçılığın önemli olduğu yerlerde kalıcı yatırımlara da girişmiştir. Bunlar arasında imar edilen mahzenleri saymak mümkündür. Örneğin Karadeniz yakınlarında olan Nehr-i Ten kenarında 70 adet balık mahzeni oluşturulmuştu. Nitekim bu mahzenler devletin önem verdiği yapılar arasındaydı.²³⁷ Nehr-i Ten Osmanlı Devleti için önemliydi. Çünkü Nehr-i Ten’de mersin ve morina balığı, kara havyarı²³⁸ balık yumurtası bulunmaktaydı.²³⁹

²³² Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, C. 6, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002, s.86.

²³³ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, C. 5, İstanbul, 2010, s.115.

²³⁴ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 2. Kitap II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1990, s.437,438.

²³⁵ Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 2. Kitap II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri**, s.440.

²³⁶ Ömer Lütfi Barkan, **1079-1080(1669-1670) Mâli Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri**, C.17, Sayı 1-4, İstanbul, 1995, s.242.

²³⁷ Mahzen, balıkları muhafaza etmede önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra gemi ve tersâne levâzimatının korunmasını da sağlamıştır. Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Amire**, s.9.

²³⁸ Burada bahsedilen havyar, Karadeniz’deki mersin balıklarından elde edilmekteydi. Havyar, balığın yumurtalarından elde edilmektedir. Hünkâr Beğendi, **700 Yıllık Mutfak Kültürü**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s.35.

²³⁹ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.7, s.334,335.

Karadeniz kıyılarında özellikle limanıyla birçok toplum için önemli bir yer olan ²⁴⁰ Kefe'de de balık bolca bulunmaktaydı. Kefe, İmparatorluğun Karadeniz'in kuzeyinde Azak Denizi kıyılarındaki topraklarını kapsamaktaydı.²⁴¹ Kefe sancağı, geniş bir hinterlanda da sahip bulunmaktadır. Kuzey'de Turla Suyu'nun öte yakası, Kuzeydoğu'da Volga havzası, Kuzeybatı'da Kafkasya sahasına kadar uzanan çok geniş coğrafyaya sahiptir.²⁴² Kefe deniz kenarında büyük, yüksek sağlam bir kale ve dünyanın ulu hisarına sahip olmasının yanı sıra bir balık merkezi olarak da önemlidir. ²⁴³ Hatta Kefe'de şehrin et ihtiyacının önemli bir kısmı balıkçılık ile karşılanıyordu. Normal balıkçılık yanında, Mersin ve Togi balığı da bulunmaktaydı.²⁴⁴ Dahası Osmanlı belgelerine bakıldığında Kefe'de darlık ve kıtlık zamanlarında insanların elinde en son kalan yiyecek yine balıktı.²⁴⁵

Tuna'da da birçok balık bulunmaktadır. Yine Evliya Çelebi tarafından Tuna kenarında nice balık mahzenlerinin olduğu belirtilmiştir.²⁴⁶ Tuna'da çığa, uştuka, liçe, kefal, som ve sazan balıkları gibi birçok balık vardı ve bu balıklar tuzlanmaktaydı. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Karadeniz'den gelen balıkların Tuna'ya giremedikleri görülmektedir. Çünkü Tuna tarafında etraf çitlerle kaplıydı.²⁴⁷ Yani, denilebilir ki Tuna'da mevsim değişikliği olunca balıkların akını görülmektedir. İşte bu konuda Evliya'nın günümüze anlattıkları arasında şunlar da vardı: Özellikle Diyar-ı Alaman'dan berü Tuna balıkları ve nehr-i Dırava, nehr-i Tise, nehr-i Sava, nehr-i Morava'nın balıkları Tuna ile cereyân edüp Karadeniz'de Ölüdenizi'nde ve Nehr-i Özi'de, Azak Denizi'nde, Çekişge, Arpat buhayrelerinde gibi yerlerden Tuna balıkları, tohum döküp yavru hâsıl etmek için ve eğir kökü yemek için Tuna ile birlikte akmakta olup Karadeniz'e çıkayım derken Silistre önünde Tuna'nın sedd olduğu görülmüştür.²⁴⁸

²⁴⁰ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, s.137-139.

²⁴¹ Üçel- Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)**, s.214.

²⁴² Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, s.150.

²⁴³ Celâl- Zâde Mustafa, **Selim- Nâme**, s.288.

²⁴⁴ Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, s.318.

²⁴⁵ Bir Mühimme kaydında Kefe Beyi Azak Kalesi'nin tamiri için levazım ister. Onun isteğine yazılan hükümde bölgedeki kıtlıktan bahsedilir. Olayın anlatıldığı esnada kurulan şu cümle önemlidir: “Âmm ü hâsda balıktan gayrı zahire yokdur”. Mühimme Defteri 3, Fî 25 Recep sene 967(21 Nisan 1560), s.422,423.

²⁴⁶ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.7, s.95.

²⁴⁷ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.5, s.113.

²⁴⁸ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.3, s.194.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BALIKÇI ESNAFI

Osmanlılarda el sanatları ile uğraşanlarla geçimlerini mal ve hizmet üretimi ile malın alım ve satımını gerçekleştirmeye çalışanların genel adına esnaf denilirdi. Esnaflık insanlık tarihi kadar eskidir. Esnaflığın kökenleri daha önceki Türk-İslam devletlerine kadar uzanmaktadır. Her esnaf kolunun kendine has gelenekleri ve her mesleğin de bir piri vardır. Esnaf birlikleri “ehl-i hiref” adıyla da anılmaktadır. Osmanlılarda esnaf denilen sanat ehli, devlete ait iş ve iş yerlerinde çalışanlarla, serbest çalışanlar şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Devlete ait iş yerlerinde maaş karşılığı çalışanlara “ehl-i hiref-i hâssa” denilmekteydi. Devletin bunlar üzerinde doğrudan kontrolleri olup, esnaf teşekküllerine ve loncalara bağlı özel teşebbüsler üzerinde ise dolaylı olarak bir kontrol sistemine sahipti. Böylece bütün esnaf kuruluşları hammadde temini, imâlat, fiyat, pazarlama gibi üretim, fiyat koyma ve satış aşamalarında devletin denetimine tabidirler. İhtiyaç anında serbest meslek sahipleri de devlet hizmetine alınabilirdi.²⁴⁹

Esnaf birliklerinin üyeleri, fazla zenginleşeni aralarından çıkarır, onu tüccar sayarlardı. Tüccarın kazancı, bir çeşit vurgunculuk, kanun dışı kazanç sayılmaktaydı. El emeğine, alın terine büyük önem verilirdi. Rekabeti önlemek, birilerinin daha fazla kazanıp üretim yapmasına engel olunmak için hırfet erbabı, hammaddeyi hırfetin başkanı eliyle toptan alır, herkesin gözü önünde bölüşür ve yapılan mal, hırfet adına belli bir yerde satılırdı. Üretim kontrol edilmekteydi. Bu amaçla malın kalitesinde, biçiminde değişiklikler önlenmeye çalışılırdı. Amaç malın kalitesini korumak olduğu gibi aralarından birinin daha çok sürüm yaparak pazar dengesini bozmasını önlemektir.²⁵⁰

Esnafın kendisine ait bir teşkilât yapısı bulunmaktaydı. Esnaf birlikleri tüm iş kolunu kapsayacak şekilde bir yapılanmaya gitmeyip, faaliyet gösterdikleri iş kolunun alt birimlerinde her türlü mal ve hizmetin niteliğine göre ayrı gruplar halinde teşkilatlanmaktaydı. Esnaf birliklerinde mekân sınırlaması esnaf teşkilatının yapısı üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Her esnaf grubunun uymak zorunda olduğu nizamlar vardı.²⁵¹ Temel amaç halkın refahını sağlamakla birlikte toplumda dirlik ve birliği oluşturmaktı.

²⁴⁹ Kal’a “Esnaf”, s. 423, 424.

²⁵⁰ İnalçık, **Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**, I, s.265,266.

²⁵¹ Ahmet Kal’a, **İstanbul Külliyyatı VII, İstanbul Esnaf Tarihi Tahlilleri İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998, s.84, 86, 87, 89.

Osmanlı'da birbirinden farklı birçok esnaf grubu bulunmaktaydı. Bu grupların arasında yer alanlardan biri de balıkçı esnafıdır. Balıkçı esnafı, balık tutan tutan ya da satan kimse olarak kabaca tarif edilebilir.²⁵² Balıkçılık ise balık satmakla satmakla uğraşan esnafın yaptığı işidir. Osmanlı balıkçılarının tezgâhında bulunan bulunan bazı balık çeşitleri şunlardı: Uskumru, İstavrit, Sardalya, Kefal, Levrek, Levrek, Mezgit, Palamut, Karagöz gibi balıklar söylenebilir. Esnaf da bu balıkları balıkları satıp geçimini sağlamaya çalışırdı.

Her yaz mevsiminde on binlerce, yüz binlerce uskumru balığı güneşte kurutularak çiroz yapılırdı. Balıkçılar rıhtıma yanaşıp iplerini ve sepetlerini yayarlar, denize salmış oldukları ağların balıkla dolmasını beklerlerdi. Zamanı gelince iplerini çekerlerdi. Balıkçı esnafı böylelikle ekmeğini kazanırdı.²⁵³

4.1.Balık Emni ve Himayesindeki Esnaflar

Balık emininin üstlendiği görev nedeniyle toplumda saygın bir yeri vardır. Balık emini, balıkhanenin amiriydi. Görevlerinden biri sarayın balık ihtiyacını gidermekti.²⁵⁴ Karışıklıklar olmasın diye herkes avladığı balığı balık eminine gösterir o da kayda geçerdi.²⁵⁵ Yasa dışı işlemlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.²⁵⁶ Balıkçı emini görevini layığıyla yerine getirmeye, insanlar arasında memnuniyeti sağlamaya özen göstermiştir.

Balıkçılıkta öncelikli olarak güven ortamı sağlanmaya çalışılmaktadır. İşte bu güven ortamını yaratmayı amaç edinenlerin başında balık emini gelmektedir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre balıkçı emininin emrinde 300 nefer bulunmaktaydı ve senevî yetmiş yük akçe iltizamla bu görevi elde etmişti. Balıkçı emininden başka kethüdası ve ru'ûs-ı hümâyûn ile kâtibi ve çavuşları gibi görevliler vardır. Kimisi balıkçılara, kimi istiridyecilere, ığrıbcılara²⁵⁷ ve niçe çeşitli sayyâdlara²⁵⁸ me'mûrlardır. Pirleri, Hz. Yunus aleyhis'selâmdir. Ammâ hazret zamanında balık avcısı Nasrullâh -ı Semmâd'dır. Selmân-ı Paris ise kırkıncı pirdir. Cümle balıkçıların pîri bu Nasrullâh-ı Semmâd'dır.²⁵⁹

²⁵² **Meydan Larousse 2**, Yayını Hazırlayanlar: Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim Meydan Yayinevi, İstanbul, 1985, s.104.

²⁵³ Ergin Taner, **Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat**, Belge ve Fotoğraflarla, Ankara, 2009, s.270, 271.

²⁵⁴ Şafak Tunç, "Osmanlı Balıkçı Esnafı Taifesi", **İstanbul Araştırmaları**, s.7.

²⁵⁵ Maliyeden Müdevver Defter, Defter no: 05116, 29 Şaban sene 1115 (1704), s.25.

²⁵⁶ Robert Anhegger- Halil İnalcık, **Kânûnnâme-i Sultâni Ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmânî II. Mehmet ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler**, TTK, Ankara, 2000, s.55.

²⁵⁷ ığrı, deniz veya göl dibinde az yukarıda yüzen balıkları avlamak için, kenarlarına ağırlık bağlanarak atılan torbalık büyük ağıdır. **Meydan Larousse 6**, Yayını Hazırlayanlar: Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim, Meydan Yayinevi, İstanbul, 1985, s.106.

²⁵⁸ Sayd, avlama, avlanma olarak geçmektedir. Sayd-i mahî ise deniz, göl ve akarsularda yapılan balık avcılığına verilen addır. **Meydan Larousse 11**, Yayını Haz. Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim, Meydan Yayinevi, İstanbul, 1985, s.57.

²⁵⁹ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 1, s. 284, 285.

Balıkçılığın vergilendirilmesinin sorunsuz devam edebilmesi için balıkçı emini görevini layıkıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Ancak balıkçı emini ve halk arasındaki tartışma nedeniyle şikâyetler olmaktadır. Mesela 1721 tarihli bir belge bu durumu belirtmesi açısından önemlidir. İstanbul'da beş gayrimüslim balıkçı İstanbul'un fethinden beri balık avlamanın hakları olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda büyük küçük kılıç ve kalkan balığının vergilerini balık eminine verdiklerini zamanla balık emininin bundan tatmin olmadığını fazla vergi talep ettiğinden dolayı bu durumdaki maruzatlarını padişaha bildirmeye çalışmışlardır. Bu şikâyetten rahatsız olan balık emini ve balıkçılar arasında tartışma olmaktadır. Bu durumun önlenmesi için ellerinde hüccetleri bulunmaktadır. Burada göze çarpan önemli bir özellik Hadâik-i hassada²⁶⁰ görevli olanların vergiden muaf olmasıdır.²⁶¹

Osmanlı Devleti'nde herkes balık avlayamıyordu. Balık avlamak için avcılıkta bulunacak kişinin elinde izin belgesinin (temessük) olması gerekiyordu. İstanbul'a gönderilen hükümdede de bu hususa dikkat edilmiş elinde temessüğü olmayanların neden ıgrıp ile balık tutmaya çalıştıkları sorulmuş, onların bu şekilde balık avlamamaları söylenmiştir.²⁶² Burada en çok balıkçı emininin denetimleri önem kazanmıştır.

Evliya Çelebi'ye göre balık emininin himayesinde olan pek çok esnaf vardı. Bunlar: Esnâf-ı dalyancıyan, esnâf-ı düzenciyan, esnâf-ı ıgrıbcıyan-ı sayyâdân, esnâf-ı karıtyâcıyan, esnâf-ı ağcıyan, esnâf-ı saçmacıyan, esnâf-ı düzenciyan, esnâf-ı sıpkıncıyan, esnâf-ı sayyâd-ı çömlekçi, esnâf-ı sepetciyan-ı sayyâd-ı mahî, esnâf-ı balıkçıyan-ı satıcıyan, esnâf-ı istiridyeciyan, esnâf-ı âşcıyan-ı balıkbâzârı. Bu esnaf grupları neferat sayılarının yanında sahip oldukları özellikler ve hüneler sebebiyle de dikkatleri çekmektedirler. İşte Evliya Çelebi'ye göre balıkçılık sektöründe faaliyet gösteren alt birimler ile çalışanları şu şekilde sıralanabilir:

Esnâf-ı dalyancıyan

İskelelerdeki dalyanların âdeti 300, neferât ise 700 baş dalyan Beykoz iskelesindedir. Bir balık görüldüğü an bir taş atılır sonra ağlar hazırlanıp balık yakalanmaya çalışılır ve yakalanan balık İstanbul'a götürülürdü.²⁶³

Esnâf-ı ıgrıbcıyan, sayyadân

Esnâf-ı ıgrıbcıyan, sayyadân grubunda neferât 3000 olup bu esnaf grubunda olanların dükkânları yoktur. Balığın yönüne göre ıgrıp çekerler. ıgrıpların yavaş yavaş çekilmesine dikkat edilmektedir.²⁶⁴

²⁶⁰ Hadâik-i hassa, Osmanlı Devleti'nin saray dışında bulunan has bahçe ve bostanları için verilen isimdir. Bunların bakımı hassa bostancıları ismi verilen bostancılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Murat Taştan, Yıldırım Çelebi, **Tarih Sözlüğü**, Asil Yay., Ankara, 2007, s.160.

²⁶¹ Cevdet Saray, Gömlek no: 5856, Fî 17 Nisan sene 1134 (1721).

²⁶² Ahmet Refik, **16. Asırda İstanbul Hayatı**, (1553-1591), Devlet Basımevi, İstanbul, 1935, s.31.

²⁶³ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 1, s.286.

²⁶⁴ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 1, s.286.

Esnâf-1 karityacıyân

Esnâf-1 karityacıyânda yer alanlar dört köşe sırıklarda ağlar gerip deryadan balık alanlardır ve hayli marifetlidirler.

Esnâf-1 saçmacıyân

Esnâf-1 saçmacıyânın neferâtı 300, gece gündüz denizde gezip kenara yakın balıklar gördükleri zaman işlerine dört elle sarılıp balıkları yakalamakla uğraşırlardı.

Esnâf-1 düzenciyan

Esnâf-1 düzenciyanı yer alanlarda neferât 1000 olup, bunlar ağaç çırnıklar ile liman liman olta sicimlerden deryaya bırakıp gece gündüz kaya balığı, izmarit ve istavrit balıklarını avlamaya çalışırlar.

Esnâf-1 sıpkıncıyan

Esnâf-1 sıpkıncıyan grubunda yer alanlar ellerinde zıpkınlar ile levrek, palamut, alakerde ile fiçıda ve kolyoz büyük iri balıkları avlarlar.

Esnâf-1 sayyâd-1 çömlekçi

Esnâf-1 sayyâd-1 çömlekçi grubunda yer alanlar balık avlamaya çalışırken onlar için balıkları yakalamanın bir yöntemi limanlarda ipler ile bağlı çömlekler bırakıp balığın girmesini sağlamaktır. Bu taife cümle 300 neferdir.

Esnâf-1 sepetciyan-1 sayyâd-1 mahî

Esnâf-1 sepetciyan-1 sayyâd-1 mahîde yer alan neferât 200' dür. Bunlar akıntının olmadığı alanlarda sepetlere ekmek bırakıp balığın yakalanması için mücadele vermektedirler. Bu sepetlerin içine deniz mahlûklarından yengeç ve kereviz ve teke, sülüne, ihtapot, lakoz, pağurya ve ıstakoz, yılan balığı gibi balıklar girmektedir.

Esnâf-1 balıkciyan-1 satıcıyan

Esnâf-1 balıkciyan-1 satıcıyanı dükkân toplam 2000, neferât 3000'dir. Bunlar balık avlayıcı değildirler, satıcıdır.²⁶⁵ Bu satıcılar, dükkânlarının tahtirevanlar üzerinde tahrir olunan birçok balığı tablaların üzerine yerleştirerek etrafa sesini duyurmak için yüksek sesle bağırırlardı. Onlar denizatları, porsuklar, kunduzlar ve yunus balıklarını avlamışlardır.

Esnâf-1 istiridyeciyan

Esnâf-1 istiridyeciyanı dükkân 300, neferât 800, bunlar kayıklar ile deryaya demir taraklar bırakıp istiridye ve midye, deniz kestanesi ve sülüne ve tarak, buncu

²⁶⁵ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 1, s.286.

şekilli balıklar satarlar. Bazıları bunu ateşte demir ıskara üzerinde pişirir. Çiğ yenmemesine dikkat edilir.

Esnâf-ı âşcıyân-ı balıkbâzârı

Esnâf-ı âşcıyân-ı balık bâzârının dükkân 500, neferât 900 ‘dür. Cümle Rum keferelerinden oluşmaktadır. Farklı şekildeki yağlarla balıklar pişirilir. Kefal balığı çorbası ve midye pilavı ve ıstiridyeye ve tarakla pişirip kâr ederler.

Esnâf-ı ağcıyân

Esnâf-ı ağcıyânda dükkân 70, neferât 300’dür.²⁶⁶ Bu esnafın yanında Esnaf-ı balık ağı örücü de bulunmaktadır. Bunların dükkânların sayısı yedi, neferât ise on birdir.²⁶⁷

4.2.Balıkçı Esnafının Çalışma Yöntemleri, Kazançları ve Vergilendirme

Osmanlı coğrafyasında her türlü ekonomik faaliyetin güvenli ve istikrarlı bir şekilde yürütülebilmesi için asayiş sorunlarının halledilmiş olması gerekirdi. Aynı durum Karadeniz için de şüphesiz geçerlidir. Bu konuda Osmanlı merkezi ve yerel idareleri çeşitli önlemler almıştır. Bu anlamda nakliyeciler kadar balıkçıları da rahatlatacağı düşüncesiyle deniz kenarlarına yaptırılan fenerler oldukça mühimdi. Fenerler, gemilere yol göstermek ve konumlarını belirlemek amacıyla yapılmış seyir alametleri olarak bilinmektedir.²⁶⁸

Her esnaf grubunun nasıl ki bir nizâmı, işleyişi varsa balıkçılığın da kendine has bir işleyişi bulunmaktadır. Bu anlamda balıkçı esnafı kendi içinde iki kısma ayrılmıştı. Bunlar balıkçı dükkânı olan ve balık satan esnaf ile balık avcılığı yapan ve “sayyâd tairesi ”olarak isimlendirilen esnaf gurubu idi. Sayyâdların dükkânlarda balık satmaları yasaktı. Bu nedenle sayyâd esnafı ile dükkân sahipleri arasında sık sık anlaşmazlıklar ortaya çıkardı. Devlet bu anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için erken dönemlerden itibaren kanunlar yayınlamıştır.²⁶⁹

Özellikle ticari kaygılar üzerine bu işle uğraşan balıkçılar elde ettikleri balıkları satmak üzere devlete teslim etmekteydiler. Dalyancıların havyarlı ve havyarsız olarak morina ve mersin balığı için teslim ettikleri akçe değerleri değişebiliyordu. Mesela 1542’den önce balığının havyarlısı 12 akçe, havyarsız 4 buçuk akçe²⁷⁰ iken morina balığının havyarlısı 70, havyarsız ise 20 akçe

²⁶⁶ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 1, s.280- 282.

²⁶⁷ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, C. 10, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2007, s.201.

²⁶⁸ Songül Ulutaş, Emre Evren Yurtseven, “Denizlerin Sessiz Tanıkları Fenerler: Mersin Deniz Feneri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi**, C.7, S.1, 2005, s.41.

²⁶⁹ Faruk Doğan, “ Osmanlı’da Boğaziçi’nde Balıkçılık (18.yüzyıl- 20.yüzyıl)”, **Tarih Okulu**, Mayıs- Ağustos 2011, S. x, s.45.

²⁷⁰ Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, s.510.

değerindedir. ²⁷¹ Ağ ile balık avlayan avcılar mersin balığının havyarlısını on dörde ve mersin havyarsızını dört buçuk akçeye ve morina balığını dalyancılarının fiyatına getirip teslim etmeleri gerekmektedir. Morina balığının değerinin mersin balığından yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Akgündüz tarafından derlenen verilere bakıldığında Osmanlı balıkçılarının hangi balıkları avladıkları ve hangi fiyatlar üzerinden pazarladıkları görülebilmektedir. Kanuni Süleyman dönemine ait şu veriler burada anılmaya değer niteliktedir: Dalyancılar balık avlayıp getirdikleri zaman beylikten mersin balığının havyarlısına on sekiz ve kolanına dokuz ve morina balığının havyarlısına doksan ve kolanına kırk iki ve torbakiye yirmi akçe vermektedirler. Avcılar avlayıp getirdikleri zaman durum değişebilmekteydi. O zaman mersin balığının havyarlısına yirmi ve kolanına on ve morina balığının havyarlısına yüz on ve kolanına elli ve torbakiye yirmi akçe verilmektedir. Bundan sonraki süreçte balık- zâde teftiş etmektedir. Dalyancıların ve avcılarının avladıkları Mersin balığının on dörde ve kolanı ²⁷² dört buçuk akçe olup ve Morina balığının havyarlısının on iki akçeye olduğu görülmektedir. ²⁷³

Kazanca konu olması sebebiyle balıkçılık üzerinden çeşitli vergiler talep edilmekteydi. Tuna'dan çıkan balıktan yüzde üç akçe hâs subaşısı vergi almaktaydı. Göllerde, boğazlarda avlanan balıktan öşür alınmaktaydı. ²⁷⁴ Balığı yakalayanların ellerinde temessükleri bulunması gerekiyordu ²⁷⁵ Temessük olmadan balık avlanamıyordu. ²⁷⁶

Kal'a-ı Azak balıkçıları da avladıkları balıkları mutat olarak beyliğe teslim etmişlerdir. Beyliğe teslim edilen balıklar mahzenlerde tuzlanırdı. Beylik ²⁷⁷ için ayrılmayan balıkları, halkın alması için icâzetin alınması gerekmektedir. İcazet alındıktan sonra balık kesilip tuzlanmaktaydı. Yakalanan balıklar on balık da bir balık öşr-i mâhî diye beylik balığı olarak emîn defterine kayd olmaktadır. ²⁷⁸ Yine balıkçılığın işleyişinde önemli bir husus olarak yakalanan balıkların iskele dışında

²⁷¹ Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri, II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri, s.587.

²⁷² Kolan, balığın havyarsızına denilmektedir. Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, s.510.

²⁷³ Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri, II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri, s.588.

²⁷⁴ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnâmeleri IV, 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnâmeleri, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1994, s.738.

²⁷⁵ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 3.Kitap Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1991, s.478.

²⁷⁶ Temessük, türlü iş ve manada kullanılan bir tabirdir. Arapça olan bu kelime “ Kamus-ı Osmanî” deki açıklaması ihtimam ile tutunmak, yapışıp sıkı tutmak anlamına gelmektedir. Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III**, s.453.

²⁷⁷ Hükümet malı yerinde kullanılır bir tabirdir. Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, s. 542.

²⁷⁸ Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri, II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri, s.587.

satılmaması gerektiği ve balığın emînler vasıtasıyla satılabileceği belirtilmektedir. Balık satışlarının kadılar vasıtasıyla sicillere kaydedildiği de anlaşılmaktadır.²⁷⁹

Osmanlı yöneticileri, devletin işletmelerinde çalıştırılacak olan balıkçıların ortakçı kullardan değil de azadelerden (köle iken hürleşmiş olanlardan) ve ehl-i zimmet kesimlerden olmasına dikkat etmiştir. Yine kanun çerçevesinde balıkçıların hassa cariyelerinden olan oğullarının da balıkçı olmasına müsaade etmemişlerdir.²⁸⁰ Devletin buradaki kaygısı Barkan'a göre bu kulların babalarının mesleğini sürdürerek aralarında güçlü bir grup oluşturmalarıydı. Oluşturulacak olan grup devletin gidişatını olumsuz etkileyebilirdi ve işin ehli olmayanlar bu esnaf adı altında piyasada yer alabilirlerdi. Osmanlı Devleti böyle bir hizbin olmaması için denetimlerini sürdürmüştür.

Balık tutmak için insanların izlediği yollar farklı olabilmekteydi. Balık avcılığı kayıklarda ıgırıp ve oltalarla ya da dalyan sistemi gibi yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmekteydi. Balık avlanmasında kullanılan olta ile balık avlamanın lezzeti farklı olmaktadır.²⁸¹ Yine ıgırıp ile balık avlandığı belgelere yansımaktadır.²⁸²

Burada balıkçılar tarafından kullanılan dalyan sistemi önemlidir. Dalyan, üç tarafı ağ ile örülen veya körfez ve dere ağzı gibi yaratılıştan kapalı olan ve bir tarafı balıkların girmesi için açık bırakılarak balıklar girince kapatılmak suretiyle yapılan av yeridir.²⁸³ Dalyanlar birçok kazık, halat ve demir çapa gibi çok çeşitli ağlardan veya ağ gibi düzenlenmiş çitlerden meydana gelmektedir. Ancak insanlar dalyanı her yere kuramıyorlardı. Dalyanlar için uygun yer balıkların geçit yeridir. Bunun yanı sıra dalyanın kurulacağı yerde belirli ölçüde dalga ve akıntılardan korunmuş bir mevki olmasına dikkat edilmeye çalışılmıştır. Aksi takdirde masraflar artabilirdi.²⁸⁴ Bu durum da kişinin bütçesine olumsuz olarak yansiyabilirdi. Dalyanlar için önemli olan bir husus da dalyan kurulmadan önce dalyan yerinin alınması ya da kiralanması gerekmektedir.²⁸⁵

Osmanlı Devleti'nde klâsik çağında dalyanlar kira usulüyle de taliplerine işletilebilmekteydi. 18. yüzyılın sonlarındaki bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla dalyan kiralari için ödenen miktarlar ve kiracılar değişebilmekteydi. Mesela 1778 tarihli bir belgedeki dalyanları kiralayanlar arasında Hancızade İbrahim Ağa, Dalyancızade Musa Cafer Ağa, Hoca Bey gibi itibarlı ve nüfuzlu kimseler olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁶ Dalyan kiralanması kayıtlarla mümkün olan bir uygulamaydı.

²⁷⁹ Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 3.Kitap Yavuz Sultan Selim Devri **Kanunnâmeleri**, s.476.

²⁸⁰ Ömer Lütfi Barkan, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1**, İstanbul, 1980, s.594.

²⁸¹ Şeker, **Gelibolulu Mustafa 'Âlî ve Mevâ idü'n- Nefâis Fî- Kavâ 'idü'l- Mecâlis**, s.292.

²⁸² Mühimme Defteri 82, (302/71), s.201.

²⁸³ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 1.Kitap **Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1990, s.454.

²⁸⁴ Deveciyan, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, s.316.

²⁸⁵ Deveciyan, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, s.316.

²⁸⁶ Kamil Kepeci (Müteferrik Defterler), Defter no: 07451, sene1192, (1778) s.11.

Osmanlı merkezi idaresi böylece işini sağlama almış oluyordu. Yine yukarıdaki verilerde de görüleceği üzere dalyanları kiralayan kesimlerin yine balıkçılıkla alakalı olan ya da belli bir maddi gücü elinde bulunduran kişilerce yapıldığı görülmektedir. Belgede de olduğu gibi Dalyanzade lakabı bu kişinin babasının da balıkçı olduğunu gösterirken, hoca, bey, efendi gibi unvanlar ulema ya da idareci zümrelerin de aynı işle alakalı olduğunu anlatmaktadır.

Dalyan işleriyle uğraşanların çeşitli aletleri vardır. Bu araçların gördükleri işlevin yanında değeri de önemlidir. Mesela dalyan defterinde balık işiyle uğraşanların kazığının olduğu görülmektedir. Kazığın bahası ise 1200 akçe değerinde olduğu balık kayığının ise 21600 akçe olarak kayda geçmiştir.²⁸⁷ Dalyan defterinde Yorgaki'nin müşteriki olduğu Çekmece-i kebirde dalyanın iradı ve masrafı da ayrı ayrı kaydolunmuştur. Bu belge o zamanki kazığın, ağ örmenin ve arpa için verilen değerinin farklı olduğunu aynı zamanda balık eminine verilenin de belli bir meblağ olduğunu belirtmesi açısından önemlidir. Burada kayda değer olan bir başka durum palamut ağlarının da mevcut olduğudur.²⁸⁸

Yorgakinin kaydında müfredat masrafı değerleri 312 buçuk, palamut ağları 32, kazık bayrağının ise 57 toplamında ise 401 buçuk akçe değerinde olduğu göze çarpmaktadır. Ağ örmeye verilen 8, balık eminine verilen 158 buçuk yine kazık, çubuk ve bayrak için verilenin toplamı 815 akçe kayda geçmiştir.²⁸⁹ Burada bahsedilen çubuk ve kazıklar dalyaların yapımında kullanılmaktadır. Aynı zamanda ağların hazır olarak gelmediği sonradan da örüldüğü anlaşılmaktadır. Örme masrafının da kayıtlara geçmesi ilginçtir. Bu masraf yine dalyan gelirlerinden elde edilmektedir.²⁹⁰

16. yüzyılın sonlarına ait bir Mühimme kaydına yansıdığı üzere Sinop ilinde de dalyandan usulü uygulanmaktaydı.²⁹¹ Bazı dalyanlar da elde edilen balıkların bir kısmı da mîrîye kayd olunmuştur. Bu gibilerin devlete ayrılan kısmından sonra yine kalandan öşür alınması istenmektedir.²⁹²

Sahil balıkçıları en fazla 2 hafta süre ile kıyılara paralel, fakat satış limanına uzak mesafelerde balık avlarıydı. Sahil balıkçıları uskumru, sardalya, orkinoz, ringa gibi göçücü balıklar veya derin sularda daha bol bulunan dip balıklarını avlamak üzere limandan açılırlardı.²⁹³ Balıkların denizdeki hareketleri ile de balık avcılığının gerçekleşebileceği görülmektedir. Balığın denizde gerçekleştirdiği eylemler ile denizin çalkalandığı, balıkların şevke gelip güçlü olanların zayıf olanları kovaladıkları da görülmüştür.

²⁸⁷ KK (Müteferrik Defterler), Defter no: 07451, s.7.

²⁸⁸ KK(Müteferrik Defterler), Defter no: 07451, sene 1192 (1778), s.10.

²⁸⁹ KK (Müteferrik Defterler), Defter no: 07451, sene 1192 (1778), s.10.

²⁹⁰ KK(Müteferrik Defterler), Defter no: 07451 s. 10.

²⁹¹ Mühimme Defteri 48, Hüküm No: 45,15/B/990 (1582), s.17.

²⁹² Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 8/I.Kitap III. Murat Devri Kanunnâmeleri 8/II. Kitap III. Mehmet Devri Kanunnâmeleri**, İstanbul, 1994,s.314.

²⁹³ **Meydan Larousse 2**, s.105, 106.

Bu şekilde balıkların belli yerlerde toplandığı da anlaşılmaktadır.²⁹⁴ Bu ise imparatorluk balıkçılarının işini kolaylaştırıyor olmalıydı. Kimi balıklar kolay avlanırken kimi balıklarda zor avlanmaktadır. Kalkan avcılığında, anatomik yapıya bağlı olarak baş ve solungaç yoluyla avlanma mümkün olmadığından, tek kat ağa fazla potluk verilerek balık çarptığında dolanma sağlanmaktadır. Ağların göz açıklıkları genellikle 160-200 mm arasında, ip kalınlığı 9-18 no, ağ yüksekliği 5-11 göz, av derinliği 36-108 m'dir. Ağlar takım takım denize atılmaktadır.²⁹⁵ Lüferlerin avcılığı için kıyı ağları, tuzaklar ve gırgırlar kullanılmaktadır.²⁹⁶ Yine balık çengeli ile de avcılık olmaktadır.²⁹⁷

Hamsinin üreme dönemi dışındaki aylarda gırgır, manyat²⁹⁸ gibi ağlarla avcılığı yapılmaktadır.²⁹⁹ Hamsilerin avcılığı, balıkçıların önceleri yerini tecrübeye dayalı bilgileriyle saptadıktan sonra bunların etrafını kaçamayacakları bir ağ ile çevirip avlanması ile olmaktadır.³⁰⁰ İstavritin avcılığı da üreme dönemi dışındaki aylarda gırgır, istavrit ağları, uzatma ağları ve olta ile yapılmaktadır.³⁰¹ İstavrit yoğun olarak çevirme ağlarla avcılığı gerçekleştirilmektedir.³⁰² Kılıç balığının ise dalyanlarda ya da hava karardığında ağ ile avlandığı görülmektedir.³⁰³

Osmanlı ülkesinde başkaca balıkçılık yöntem ve materyalleri kullanılmaktaydı. Mesela 1542 tarihli kanunnameye Azak, Koba ve bütün Kefe sahillerinde balıkçıların kullandığı ağ ipliği Sohum'dan geliyordu. Sohum'un Osmanlı Devleti'nin stratejik mallar bakımından ambargo uyguladığı bir kent olduğu görülmektedir.³⁰⁴ Böylece Karadeniz sahilindeki yerlerde balıkçılık iktisadı bakımından ortak hareket etme kabiliyetini geliştirdi göze çarpmaktadır.

Bazen balıkçılar, balıktan daha fazla kâr elde edebilmek için farklı yöntemlere de başvurmuşlardır. Bu satış öncesinde hazırlıklara başlardı. Balıkları solungaçlarından geçirdikleri bir sicime veya bir tepsi içine dizerlerdi. Bu sicime dizilen balıklar hem diri hem de çok görünürdü. El işportalarında durum değişti. Balıkların arasına yeşil yapraklar ya da yosun koyarak balığın tazeliğini göstermek

²⁹⁴ Gelibolulu Mustafa ' Âli, **Kühü'l Ahbâr, Fatih Sultan Mehmet Devri 1451- 1481**, Haz. M. Hüdai Şentürk, TTK, 2003, s.30.

²⁹⁵ Mehmet Arda Tonay, **Batı Karadeniz'de Karaya Vuran Cetacea Türlerinin Kalkan Balığı Avcılığı İle Etkileşimi**, Doktora Tezi, İstanbul, s.19.

²⁹⁶ Vicdanlı, **Sinop Yöresinde Avlanan Ekonomik Öneme Sahip Bazı Deniz Balıklarında Kromozom Çalışmaları**, s. 42.

²⁹⁷ Üsküdar Şeriyeye Sicili 2, C.2, S.134, Hüküm No:194.

²⁹⁸ Manyat, küçük üç çifte balıkçı kayığı olarak kullanılmaktadır. **Meydan Larousse** 8,s.356.

²⁹⁹Tufan, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Ticari Olarak Avcılığı Yapılan Hamsi (Engraulisencrasicolus) İstavrit (Trachurustrachurus) ve Mezgıt (Merlanguismerlangus) Balıklarının Toplam Yağ+ Fosfolipit ve Yağ Asidi Bileşiminin Araştırılması**, s.13.

³⁰⁰ Örek- Bingel, **Karadeniz Hamsimiz ve Hamsigiller**, s.98, 99.

³⁰¹Tufan, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Ticari Olarak Avcılığı Yapılan Hamsi (Engraulisencrasicolus) İstavrit (Trachurustrachurus) ve Mezgıt (Merlanguismerlangus) Balıklarının Toplam Yağ+ Fosfolipit ve Yağ Asidi Bileşiminin Araştırılması**, s.14.

³⁰² Polat- Ergün, **SÜMAE YUNUS Araştırma Bülteni** 8: 1, s.2.

³⁰³ Deveciyan, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, s.41.

³⁰⁴ Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, s.511.

istemişlerdir ve ara sıra tuzlu deniz suyu vurularak da tazeliklerinin korunması sağlanmaya çalışılırdı.³⁰⁵ Sokak aralarında gezenler, balıkları mevsimine göre incir yaprakları arasında tahta kefelere doldururlar ve omuzlarında taşıyıp “Balıkçıyı” diye bağırırlardı. Böylelikle ekmek paralarını kazanırlardı. Balıkçıların satış esnasında kendilerine ait malzemeleri de bulunmaktaydı. Balıkçıların yanında bir veya iki tane bıçakları ve sattıkları balıkları temizleyip kesmek için tahtaları da yanlarında eksik olmazdı.³⁰⁶

Balıkçı dellâlî balığın karaya düşmesi sonrasında oldukça faal çalışır ve balıkların iskelelerdeki doldur-boşalt işleriyle uğraşır.³⁰⁷ Dellâl, ayrıca alıcı ile satıcı arasında vâsita olan kişiye deniliyordu.³⁰⁸ Balık dellallarının ellerinde boruları vardır.³⁰⁹ Bu borular vasıtasıyla balıkçı bir nebze de olsa amacına ulaşmaktadır ve sesini uzak alanlara da duyurmaktadır. Balıkçılıkta bazı kimseler başkalarına hissettirmeden bellerindeki peştemallarına balığı koymaya çalışır ancak balıkçı bu durumun farkına varır ve balıkçı bunlardan akçe istemektedir.³¹⁰

Balık satışı iltizam usulüyle vergilendirilirdi. Açık arttırma ile satışa çıkarılan iltizamı alan kişi yıllık balık resmini devlete peşin öder ve yıl içinde balıkhaneye gelen balıklardan alınan vergileri kendi toplardı. Balığın bol ya da kıt olmasına göre az veya çok kâr ederdi.³¹¹

Kefe balıkçılık sektörüne yakın yörelerden olduğundan aralarında balığın da olduğu pek çok yiyeceklerden öşür alınmaktaydı. Mesela Kanuni devrinde at ve sığır gönünden, koyun, kuzu derisinin yanı sıra kuru balıktan, havyardan kıymete tutulup binde kırk iki akçe alınması için düzenleme yapılmıştır.³¹² Balık dalyanından alınan vergi Karadeniz ve çevresinde değişebiliyordu. Dalyan resmine balık öşrü adı da verilmekteydi.³¹³ 1515’te Giresun’da her fiçidan 15’er akça olma üzere 2000 akça dalyan resmi, 420 akça liman resmi alınmaktaydı. 1515’te Trabzon kazasına tabi nahiyelerden olan Sürmene’de kayıtlar içinde hariçten gelip balık avlayanların resmini iskele âmilleri aldıktan sonra timar sahibine de yılda 200 akça verdikleri kaydedilmektedir. 1554’te balık avlayanların avladıkları balıklardan yılda alınan resim 200 akça, dükkân kiralari geliri de 199 akça idi.³¹⁴

³⁰⁵ Baki Sarısakal, **Bir Kentin Tarihi Samsun**, Samsun Araştırmaları-1, Samsun, 2002, s.151.

³⁰⁶ Sarısakal, **Bir Kentin Tarihi Samsun**, s.151.

³⁰⁷ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.2, s.53.

³⁰⁸ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 2007, s. 173.

³⁰⁹ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.2, s.53.

³¹⁰ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 2, s.53, 54.

³¹¹ Tunç, “Osmanlı Balıkçı Esnafı Taifesi”, s. 7.

³¹² Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri, II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri, s.574.

³¹³ Bahaeddin Yediyıldız, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s.122.

³¹⁴ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı’nda Sosyal ve İktisadî Hayat**, 441,447.

Trabzon'dan gemiyle getirilip satılan arakî, balık, yağ tûte; kıymet üzerinde % 1,7 vergi oranı alınmaktadır. Koba ve Azak kânunnâmelerine göre balık ve havyar rûsûmu (1542) Res-i Koba 1000 balıktan (=15000 akçe) vergi oranı % 4,2 yine 1000 balıktan (=1500 akçe) vergi oranı % 2,5 alınmaktadır. Havyar kıymet üzerinden 1 karatıl başına % 4,2 vergi oranı olup havyar 1 karatilden 15 akçe istenmektedir.³¹⁵ Bu arada Karatıl, İtalyanca menşe'li bir ölçü olup "karatello" ya tekâbül etmektedir. Yine Osmanlı Devleti'nde ölçü taşıma araçları önemlidir. Bunlardan biri olan fiçinin kullanıldığı başlıca alan, hamr (şarap)dır. Bunun yanında her türlü balığın da ölçümünde de fiçinin kullanıldığı görülmektedir.³¹⁶

Trabzon'da sancak dâhilinde balıktan, balık dalyanından ve ıgırtan alınan vergi 1486'da 1200 akça, 1515'ta 10.075 akça, 1554'te 4400 akça, yalnız Of kazasında 300 akça idi. Trabzon gibi bir yerde bu değerler azdı.³¹⁷ 1583'te bâc, dalyan, balık öşrü, ihtisab, koyun, sığır, beygir ve katır bâcının toplamı 9500 akça olduğu görülmektedir.³¹⁸

Balıklardan alınan vergi ya da onların satış değerleri yöreden yöreye değiştiği gibi cinsten cinse göre de farklılaşır. 1640 tarihli Esar kaydından anlaşıldığına göre; tanesi kırk ve elli dirhem gelen kaya ve tekfur balığının vukiyyesi on iki akça ve yılan balığı, levrek, bayat nilüfer tekfur ve üç vukiyye olarak belirtilmektedir. Kefal balığının vukiyyesi dokuz akçaya, kalkan iki vukiyyedir. Kefal balığının vukiyyesi yedi akça olarak da geçtiği görülmektedir. Yine hurde kefal ve paçuz ve kılıç balığı, karagöz, kırlangıç, hurde nilüfer ve gümüş balığının vukiyyesi dört akçaya ve uskumru bastırmasının vukiyyesinin dört akça olması gerektiği belirtilmiştir.³¹⁹ Torbaki (bir çeşit balık)'nin de on üç akçeye olduğu vurgulanmaktadır.³²⁰ Yine diğer bazı balıkların akçe değerleri değişebiliyordu. Sazan balığının akçe değeri 1 vukiyye 1 akçe, yayın balığının 500 dirhem 1 akçe, Turna balığının ise 600 dirhem 1 akçe değerinde olduğu anlaşılmaktadır.³²¹ Bahsedilen değerler üzerine ilk zamanlarda karar kılınır ancak bu durumdan hoşnut olmayanlar da bulunmaktadır ve bu durumda satıcıların narhta istenilenden noksan üzerine sattıkları görülmektedir.³²² Bu da bir nevi gizli zam anlamına gelmekteydi.

İnsanların yine de gizliden yapmaya çalıştıkları faaliyetleri vardır. Karadeniz boğazında fener kurbinde bazı kimselerin ağıllar oluşturdukları ve karanlık gecelerde

³¹⁵ Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)*, s.330.

³¹⁶ Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)*, s.338.

³¹⁷ Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat*, s.517.

³¹⁸ Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat*, s.445.

³¹⁹ Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler IV. 1640 Tarihli Es'âr Defteri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yay. No:313, Ankara, 1982, s.22.

³²⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri, II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri, s.587.

³²¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 2. Kitap II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri, s.200.

³²² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 2. Kitap II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri, s.200.

Müslümanlara birçok zarar verdiği aşikârdır. Bu halka verilen zararları önlemek için de kanunların ilan edilmesi gerekli görülmüştür.³²³ Asayişin sağlanması mühim bir meseledir. Aksi takdirde insanların kazancı sekteye uğrayabilirdi.

Bahsedilen haksızlıkların yaşanmaması için balık avlayanlar için denetimler yapılmaya çalışılmıştır. Balık avlayan ve “menükse” diye tabir edilen sandallar sürekli tektik edilir ve her birinden ikişer akça vergi alınırdı. Bir sandal ile herhangi bir balık cinsi getirilip satılsa narh için her sandaldan beşer akça istenmektedir. Bu durum zamana, mekâna ya da vasıtanın cinsine göre değişebiliyordu. Fıçı ile balık gelse her fıçıdan narh için on beşer akça, havyar gelse her kantardan beşer akça alınmaktaydı.³²⁴ Fıçı bedeli balık mukâtaasının “harc” ını kapsamaktadır ve ihracât kalemine kaydedilmekteydi. Balık fıçı ve varillere doldurulduktan sonra sayımının yapılmasına dikkat edilmekteydi.³²⁵

Devlet vergilendirme konusunda mümkün olduğunca hassas davranılmaktaydı. Mesela Trabzon sancağında ne mikdâr balık olursa, her cins balıktan öşür alınması gerektiği vurgulanmaktadır.³²⁶ Palamut yükünden 1 bac, bir araba balıktan 4 bac alınmaktaydı.³²⁷ Ayrıca derelerden göllerden yazılan balıktan da öşür istenmekteydi.³²⁸ Balık öşrü, imparatorluğun hemen her tarafında mirî içindir. Bu hususta İbrail kanunnâmesinde mufassal malûmat verilmektedir. Göllerin dalyanlarında ağ ile tutulan balıklar satıldıktan sonra hâsıl olan paranın üçte ikisi mîrîye, üçte biri avlayanlara verilmektedir. Tuna'da avlanan balıkların satışından hâsıl olan paranın evvelâ onda biri öşür olarak mîrî için alınmakta, geri kalan paranın yarısı yine mîrî için alıkonmakta, kalanı ise avlayanlara verilmektedir.³²⁹

Başkalarından geçinenler ağlar gerüp, muhtelif yerlerde avladıkları balığı iskeleye araba ile getirdiklerinde öşrü mîrî için alınıp, geri kalan para üçe bölünerek, üçte ikisi balıkçılara, üçte biri yine mîrîye ayrılırdı. Tuna nehri yüzünden avlanıp getirilen balıklardan da öşür istenirdi. Tuna iskelelerinden avlanan balıklardan da dörtte bir oranında vergi alınırdı.³³⁰ Tuna'da balıklar avlandıktan sonra öşrü alınmanın yanında yerde kurutup topladıklarında araba yükü hesap olunup bunun da sekizer akçe olduğu ve devlete ödenmesi gerektiği ifade edilmektedir.³³¹

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde balıkçılıkla uğraşanlardan çeşitli tür ve oranlarda vergiler alınmaktaydı. Ancak verginin alınmadığı bazı kimseler de vardı.

³²³ Mühimme Defteri 6-1, Fî 18 Safer sene 972, (25 Eylül 1564) s.110.

³²⁴ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat, s.378.

³²⁵ Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)*, s.510.

³²⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri, II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri, s.298.

³²⁷ Yaşar Yücel- Selami Pulaha, *I. Selim Kânûnnâmeleri (1512-1520)*, TTK, Ankara, 1995, s.58.

³²⁸ Yücel- Pulaha, *I. Selim Kânûnnâmeleri (1512-1520)*, s.73.

³²⁹ Neş'et Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *AÜDTCF Dergisi*, C. 5, 1947, s. 490.

³³⁰ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, s. 490.

³³¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri IV, 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri, s.741.

Bu kişiler sarayın balık ihtiyacını gidermek için çaba harcayanlardı. Bu özel görevleri nedeniyle kendilerinden vergi istenmezdi. Saray için balık tutan balıkçılara ığırp (ağ) ile balık tutmaları için ayrıca muayyen izinler verilirdi.³³²

Balıkçılık sektörüne konu olan başka metalden da vergiler alınırđı. Örneğın Trabzon İhtisâb Kanunnâmesi'nde de balıklardan elde edilen balık yağının kâfir mahallesinde satılması halinde iki destiden bir akça alındığı belirtilmekteydi.³³³ Balıkçılıkta her ne yapıldı ise ya da alındıysa belgelendirildiğı ve fermanla da yer aldığı görölmektedir. Bu durum balıkçılık hususunun hafife alınacak bir mevzu olmadığını göstermesi açısından kayda değerdir.

Gümrüklerden alınan vergiler de süreç içinde yerine göre değişebiliyordu. Kefe iskelesi gümrüğünde (1542) vergiler ve oranlar kayda değerdir. At ve sığır gönü, koyun ve kuzu derisi, kuru balık, havyârın kıymet üzerinden %4,2 vergi oranı alınmaktaydı.³³⁴ Torgi balığından 1 arabadan (7 balık 1 araba) 5 akçe alınmaktaydı. Kavun, karpuz, hıyar, kabak, taze balık, külek (sabuncu taşı) 1 arabadan 2 akçe alınmaktaydı.³³⁵ Tuzlanma durumuna göre de oranlar değişebiliyordu. Kerş'de çıkan togi balığı kesildikten sonra fiçılara doldurulup tuzlansa ve gönderilmek üzere fiçılarla gemiye yüklense Kerş gümrüğünde 1 fiçıdan 21 akçe alınırđı. Togi balığı denizden gitmeyip araba ile karadan gitse Resm-i bulgun= 1 balıktan 2 akçe alınırđı.³³⁶ Azak gümrüğünde balık ve havyarın kıymeti üzerinden %4,2 gibi vergi oranının alındığı görölmektedir.³³⁷

Santral gibi çalışan diğeri gümrük bölgeleri şunlardı: Varna'dan Sinop'a kadar uzanan İstanbul; Trabzon'a kadar uzanan Sinop; Kili, Bender, Silistre'yi kapsayan Akkirman'ıdi.³³⁸ Bu bölgelerde nakliye veya ticaret esnasında bazı ürünlerden gümrük istenmekteydi. Mesela balık dışından, çukadan, Eflak bargirinden ve sakızdan, demir kürekten ve demir baltadan akbezden, camdan, ketenden, havyardan, sırt balıktan müslümandan ve haraçgüzardan yüzde dört oranında akçe gümrük alınması gerektiğı belirtilir.³³⁹ Burada balık dışının kayda geçmesi de dikkate değer niteliktedir.

Giresun'da küçük gemi ve sandal yapım tezgâhlarının bulunduğu ve gemilerden ve gemi alım- satımından ayrı vergi alındığı görölmektedir. Sıvı içecek maddeleri, yağ, balık gibi ürünleri saklamak veya sevk etmek üzere konulduğı, fiçılardan alınan resmin 3.500 akçaya ulaştığı, beher fiçıdan ise 15 akça alındığı, ayrıca gümrük ve liman resminin mühim miktara ulaştığı görölür. Yine 1486'larda

³³² Doğan, " Osmanlı'da Boğaziçi'nde Balıkçılık (18.yüzyıl- 20.yüzyıl)", s.45.

³³³ Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat*, s.520.

³³⁴ Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe(1475-1600)*,s.308.

³³⁵ Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe(1475-1600)*,s.310.

³³⁶ Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe(1475-1600)*, s.313

³³⁷ Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe(1475-1600)*, s.315.

³³⁸ Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe(1475-1600)*, s.304.

³³⁹ Anhegger- İnalçık, *Kânûnnâme-i Sultânî Ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmânî II. Mehmet ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, s.50.

gümrük resmi 3000, liman resmi 1000 akça olup bu rakamlar 1516' ya doğru gümrük resmi 4000, liman resmi ise 420 akça şeklinde gerçekleşmiştir.³⁴⁰

Aşağıdaki tablo daha önce bahsedilen bazı vergilendirme örnekleri ile ilgilidir.

Tablo I. Karadeniz'in Bazı İllerinde ve Kıyılarındaki Vergilendirmeler

Vergi ürünü, diğer durumlar	Vergi Oranı	Yer	Tarih
Arakî	1,7	Trabzon	1542
Balık			
Yağ Tüte			
Balık	% 4,2, balık sayısı 1000	Koba	1542
Havyar	1 karatil % 4,2	Koba	1542
Balık	1200 akçe	Trabzon	1486
Balık dalyanı			
İğrip			
Balık	10.075 akçe	Trabzon	1515
Balık dalyanı			
İğrip			
Balık	4400	Trabzon	1554
Balık dalyanı			
İğrip			
Dalyan	9500 akçe	Trabzon	1583
Balık öşrü			
Koyun			
Sığır			
Beygir			
Katır			
At ve sığır gönü	%4,2	Kefe	1542
Koyun ve kuzu derisi			
Kuru balık ve havyar			
Torgi balığı	1 arabadan 5 akçe	Kefe	1542
Kavun, karpuz, hıyar, kabak, taze balık, külek(sabuncu taşı)	1 arabadan 2 akçe		
Tuzlanmış torgi balığı	1 fiçidan 21 akçe	Kerş	1542
Gümrük resmi	3000 akçe	Giresun	1486
Liman resmi	1000 akçe		
Gümrük resmi	4000 akçe	Giresun	1516
Liman resmi	420 akçe		

4.3.Balıkçılık Sektöründe Uyulması Gereken Önemli Hususlar

Devlet, balıkçılık adı altında yer alanların emeklerinin kazancı dışındaki kazanca göz dikmemeleri gerektiğini vurgulamıştır. Balık emininin yanında

³⁴⁰ Feridun M. Emecen , “XV. XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dâir Bâzı Bilgiler”, s.161.

balıkçıların da dikkat etmesi gereken kurallar vardır. Mesela balıkçılar, devlete ait dalyanlarda çalışır devletin kânunnâmelerle ayrıntılı çizdiği talimatların dışına çıkamazdı. Yine kış ayları yaklaştıkça dalyanların tâmir olunmasına dikkat edilmiştir.³⁴¹ Ayrıca aletlerin, teknelerin maliyeti, dalyan kurma masrafları, ağların tamiri, muşamba pantolon ve ceketlerin, su geçirmez çizmelerin sağlanması ayrıca balık avı yapabilmek için gerekli masraflar mal sahibi tarafından ödenmeliydi.³⁴² Devletin dikkat ettiği bir başka husus da ruhsatname ile insanların balık avcılığını gerçekleştirebilmeleri aksi durumda ise devletin avlanılan ürünlere ve av araçlarına el koyabileceği belirtilir. Kendi ihtiyaçları için balık avlayan savaş gemilerinin subay ve gemicileri ile ticaret gemilerinin gemicileri bu durumdan muaf tutulduğu görölmektedir.³⁴³

Balık emininin de sağlamaya çalıştığı önemli hususlardan biri de haksız kazançların olmamasına dikkat edilmesidir. Bu hususta balık avlanılan yerlere özellikle hassas davranılmış ve yörede bulunan boğazlardan da bahsedilerek hâsil olunan balığın bir kısmının beyliğe aktarılması istenmektedir. Mesela Kili altında Tuna'dan ayrılan boğazlar altı ırmak olup burada balık avlanılmaktadır. Bu boğazlar, İvan Boğazı, Babacık Boğazı, Tatar Boğazı, Gülhařane Boğazı, Bânadin Boğazı, Düşene Boğazı yer almaktadır. Buradaki insanlar balık avladıktan sonra ne hâsil olursa öşrünü beyliğe verip, öşrden her yıl beyliğe yüz fiçı balık vermişlerdir. Bunun yanında balık avlayanlar kendileri için de birer balık almaktadırlar. Yine kanunnameye yansıdığı kadarıyla her baharda toplanan balıkçılar ve şehir halkı beyliğe bir araba balık ve güzde iki araba balık vermekteydiler. Her araba dörder fiçı olmaktaydı. Bu boğazlar dışında olan balıkçılar avladıklarının öşrünü vermekteydiler.³⁴⁴

Balık avcılığında usulüne göre balık avlanılmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde sularda kirlilik artacağı gibi balık oranında da azalma görölebilecektir.³⁴⁵ Bu nedenle de insanların daha çok bilinçlenmesi ve duyarlı olması gerekirdi. Yine insanların başkasının malına göz dikmemesi gerektiği vurgulanır. Haksız kazanca insanların bakış açısı olumlu yönde değildi. Bazı kimselerin balık avlarını çalması iyi karşılanmamaktaydı.³⁴⁶

Yine önemli hususlardan birisi de her esnaf kolunun kendi mesleğini icra etmesidir. Ayrıca kişilerin başkalarının sanatı ile haksız kazançlarda bulunulmaması

³⁴¹ Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, s.508,509.

³⁴² Deveciyan, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, s.402.

³⁴³ Deveciyan, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, s.432.

³⁴⁴ Sevim İlgürel, **Hezarfen Hüseyin Efendi Telhîsü'l – Beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s.257.

³⁴⁵ M.Sıtkı Aras, N.Mevlüt Aras, Talat Yanık, Özer Ayık, “Gümüşhane İlinin Su ve Su Ürünleri Potansiyeli”, **Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu 13-17 Haziran 1990**, Ankara, 1991, s. 485.

³⁴⁶ Üsküdar Şeriyeye Sicili 14, C. 5, Hüküm no: 424, s.212.

istenmektedir. Mesela 1564 tarihli bir kadı sicili kaydında Trabzon'daki balıkçılar diğer esnafların kendi kazançlarına engel olduklarını bildirmişler, şehirde bulunan çok sayıda balıkçının mahkemeye giderek, terziler, paşmakçılar ve pabuççuların kendi sanatlarına karışıp Kefe ve Ordu taraflarından gelen balığı alıp kârlarına mani oldukları hususunda şikâyette bulunmuşlardır. Bu şikâyet üzerine pazarda olan “ehl-i sanayi” ve “ehl-i hırfetlerin” şeyhleri ve sâir temsilcileri meclis-i şer’ e getirilip kendilerine tenbîh ve nasihatta bulunularak başkalarının sanatlarına karışmamaları eğer karışan olur ise cezalandırılacağı bildirilmiştir.³⁴⁷

Balıkçıların daha fazla kazanmak için başkasının hakkına girmesi sık görülen vakalardandı. Ancak bu durum insana verdiği zararla kalmıyor, balıkçıların faaliyetleri doğayı da olumsuz etkiliyordu. Mesela ilginç bir şekilde bir balıkçının bir köprüye zarar verdiği durumda denizde hayatını idame ettirmeye çalışan balıkların yaşam süresi kısalmaktaydı.³⁴⁸ Bu durum hem balık yaşamını etkilemekte hem de bu işten ekmeğini kazanmaya çalışanlara zarar vermektedir. Bu şekilde denize, boğaza ya da üzerindeki yapılara verilen zarar nedeniyle balıkçılıktan istenilen verim alınamamakta sorumlular tarafından balıkçılıkla uğraşanların zararlarının karşılanması gerekmektedir.³⁴⁹

³⁴⁷ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat**, s.425,426.

³⁴⁸ Mühimme Defteri 12, Fî 18 Şevval, sene 978-979 (1570- 1572).

³⁴⁹ Ahmet Kal'a, **İstanbul Külliyyatı IV, İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul Tarım Tarihi 1**, İstanbul, 1997, s.64.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BALIKÇI ÜRÜNLERİNİN NAKLİYESİ - TİCARETİ

Karadeniz, Osmanlı coğrafyasında yer alan, önemli güzergâhlara sahip olan bir mevkide olması nedeniyle dikkatleri çekmektedir. Hayli yoğun bir deniz trafiği olan bölgede haliyle Osmanlı Devleti'nin nakliye işlemlerinde kullandığı yollar değişebilmekteydi. Devlet kara yolundan çok deniz yolunu nakliyede kullanmayı tercih etme yoluna gitmiştir. Kara nakliyatının emniyetsiz oluşunun yanı sıra yük hayvanı temininde karşılaşılan zorluklar, arazinin bozuk ya da engebeli oluşu nakliyatı zorlaştırdığından dolayı kara yolları üzerinden nakliye fazla gerçekleşmemekteydi.³⁵⁰ Yine kimi zaman karayolundan nakliyenin pahalıya mal olması hasebiyle de insanlar biraz da bütçelerini dikkate alarak deniz üzerinden taşımacılığı tercih etmişlerdir. Ayrıca denizde tehlike çok da olsa, karadaki gibi gümrük setleriyle aşılmaz bir halde olmayışı ve bilhassa deniz yollarıyla nakliyatın kara yollarıyla yapılan nakliyata nazaran üstünlüğünün bulunuşu, denizlerin tercih edilmesine neden oluyordu.³⁵¹ Nitekim 20.yüzyılın ortalarına değin deniz yoluyla ulaşımının daha çok yapıldığı görülmektedir.³⁵²

Osmanlı'nın deniz taşımacılığında en önemli yeri yiyecek maddeleri teşkil etmekteydi. Ancak bu yiyecek maddelerinin nakliyesi kolay olmamaktaydı.³⁵³ Kıyı şeridinin darlığı ve Karadeniz limanlarının iç bölgelere bağlanamaması Karadeniz ticaretini olumsuz yönde etkilemekteydi.³⁵⁴

Karadeniz'de balıkçılığın nakliyesi genel itibarıyla kayıklar, gemiler vasıtasıyla gerçekleşmekteydi. İlk zamanlarda insanlar nakliyecilikte zorlanıyorlardı çünkü nakliyeyi sağlayan sağlam kayıklar ve gemiler bulunmuyordu. Bu nedenle de nakliyeciliğin sekteye uğradığı zamanlar olmaktadır. Ancak zamanla bu konuda ilerleme kaydedilmiştir. Balıkçı esnafı da bundan etkilenmekte ve nakliyesini bu ilerleme sayesinde daha kolay yapabilmekteydi. Mesela Trabzon şehrinin ihtiyacını karşılayacak düzeyde balık avlanamadığı zamanlarda Ordu ve Kefe'den balık getirilmekteydi. Böylelikle halkın balık ihtiyacı karşılanmaya çalışılmaktaydı. Ancak istenilen balıkların da belli bir meblağ karşılığında getirildiği aşikârdır. Balığın her

³⁵⁰ Karademir, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihani Osmanlı Toplumunda Kıtıklar (1560- 1660)**, s.193, 194.

³⁵¹ Barkan, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, s.111.

³⁵² Suraya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul, 2004, s.95.

³⁵³ İdris Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s.326.

³⁵⁴ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Klasik Döneminde İstanbul'da Dış Ticaret", **Osmanlı İstanbul'u I**, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013, s. 347.

fiçısından narh için 15 akça alınmaktaydı.³⁵⁵ Denizden kuru balık veya havyar gelse, yüzde dört akçe alınmaktaydı. Araba ile nakliye olduğunda durum değişiyordu. O zaman alınan bâc sekizer akçe olabiliyordu.³⁵⁶

İstanbul'un ve diğer Osmanlı kentlerinin Karadeniz ve özellikle de Akdeniz ticareti sayesinde yüzyıllar boyunca Avrupa limanlarına bağlı kaldığı bilinmektedir.³⁵⁷ Osmanlı Devleti'nin ekonomik gelişmesi Karadeniz havzası ile doğrudan ilişkiliydi. Karadeniz'in iç deniz haline gelmesi, İstanbul'un fethinin önemli iktisadî sonuçlarından biri olmuştur. Bu sayededir ki Karadeniz, İstanbul'un hayat kaynağı olmuştur.³⁵⁸

İmparatorluk merkezi büyük nüfusunun besin ihtiyacını giderebilmek için deniz yoluyla sık sık buğday, bal, yağ, tuz, balık ve etin nakliyesini istemiştir. İstanbul'a Karadeniz dışında Tuna ve Don nehri ağzında büyük miktarlarda balıkçılık ürünü, binlerce fiçi içinde gönderilmekteydi.³⁵⁹ İstanbul'a bazı sevkiyatlar Trabzon ve Batum iskelesi üzerinden de gerçekleştirmektedir.³⁶⁰ Karadeniz'den İstanbul'a ağır yük taşımacılığı esas olarak Boğaz'da Yeniköy'de faaliyet gösteren Rum armatörlerin sorumluluğundaydı. İstanbul'a yelken açan büyük gemiler sefer tarifelerine uyarken, buldukları navluna göre Karadeniz çevresindeki limanlara uğrayan daha küçük tekneler de vardı. Bu tekneler İstanbul ile Karadeniz'in batı ve güney kıyıları, Marmara Denizi ve Ege adalarındaki iskeleler arasında sürekli gidip gelirlerdi.³⁶¹ Karadeniz'de belli dönemlerde ticari seferler yapılmaktaydı. En elverişli seyrüsefer mevsimi, 15 Ağustos ile 30 Eylül arasındaki altı hafta ile sınırlıydı. Kış zamanlarında ise bu seyrüseferler duruyordu. Bu nedenle insanlar kışa daha iyi hazırlanıyor ürünlerini, ihtiyaçlarını önceden temin ediyorlardı.³⁶²

İstanbul'a Akdeniz ve Karadeniz taraflarından gelen mallar arasında balık dışı de yer almaktaydı.³⁶³ Ayrıca Karadeniz'de deniz kıyılarında kurutulmuş balıklar ile "Rus" nehirlerinin balık yumurtaları ve havyarının da nakliyesi ve ticareti yapılmaktaydı. Karadeniz, başka coğrafyalar için önemli olduğu kadar, İstanbul için de önemlidir çünkü İstanbul, daha önce de belirtildiği gibi bazı ihtiyaçlarını Karadeniz'den karşılamaktaydı. İstanbul'a diğer bölgelerden (Balkanlar, İskenderiye

³⁵⁵ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat**, s.429.

³⁵⁶ Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri IV, 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri**, s.754.

³⁵⁷ Şevket Pamuk, "İstanbul ve Diğer Osmanlı Kentlerinde Fiyatlar ve Enflasyon, 1469-1914", **XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler Ankara 4-8 Ekim 1999**, TTK, Ankara, 2002, s.113.

³⁵⁸ Tabakoğlu, "Osmanlı Klasik Döneminde İstanbul'da Dış Ticaret", s.346.

³⁵⁹ İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", s.62.

³⁶⁰ Mühimme Defteri 32, sene 986(1578),s. XXXV.

³⁶¹ Taner, **Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat**, s.54.

³⁶² Taner, **Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat**, s.54.

³⁶³ Ahmet Kal'a, **İstanbul Külliyyatı I, İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Esnaf Defteri 1**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları İstanbul Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 1997, s. 198.

gibi) getirilenler İstanbul'un ihtiyacını karşılayamıyordu bu sebeple de Karadeniz, İstanbul için vazgeçilmez bir yere sahipti.³⁶⁴

Karadeniz üzerinden ticaret iki şekilde yapılıyordu bunlar: İç Ticaret ve Dış Ticaret şeklindeydi. İç ticaret esas olarak Kırım Hanlığı ve Kefe vilayetiyle dış ticaret ise Sukhumi limanı yöresindeki Abazalarla yapılmaktaydı. Kırım ve Kefe ile yapılan ticaret yasal olmasına rağmen Abazalarla ve Mingrelistan ile yürütülen ticaret önemli ölçüde kaçakçılığa dayanıyordu ve bu durum da yasal değildi.³⁶⁵ Kırım ve Kefe ile yapılan ticarete birbirinden farklı ürünler yer alıyordu. Kırım'a düzenli olarak Orta Anadolu'nun kuzey kesiminden pamuklu dokuma, Amasya'dan ipekli, Ankara ve Tosya'dan sof gönderilirdi. Kuzey Anadolu'dan pirinç ve demir Ege'den zeytin, zeytinyağı, kuru üzüm ve şarap getirilmekteydi. Bu mallar karşılığında Kefe, buğday, donyağı, sadeyağ, balık, tuz ve esir gönderirdi.³⁶⁶

Denizlerdeki bu ticaret düzeninin sağlanması hiç de kolay olmamıştı. Bu sürece gelinceye kadar imparatorluk idaresi büyük çabalar sarf etmiştir. Mesela; Osmanlılar, 1475'te Kuzey Karadeniz'in Kefe ve Azak limanlarını fethetmişler; Kili ve Akkerman'ı da 1484'de almışlardır. Bundan sonra Osmanlı Devleti, Cenevizlileri ve Venediklileri bölgeden uzak tutmaya çalışmıştır.³⁶⁷ Denize ulaşan karayollarının da özenle elden geçirilmesi dönemi başlamıştır. Özellikle 16. Yüzyıldan itibaren Karadeniz, muazzam Türk başkentinin resmi ambarı haline gelmiştir.³⁶⁸

Osmanlı yönetimi, tıpkı kendinden önceki Bizans yönetimi gibi, yabancı gemilerin Karadeniz'e girmesine hoş bakmıyordu.³⁶⁹ Böylece XVI. yüzyılın sonlarında dış ticarete tamamen kapanan Karadeniz, siyasi, idari ve ticari bakımdan bir iç deniz haline gelmiş ve bu durumunu XVI. yüzyıl boyunca devam ettirmeye çalışmıştır. Bir iç deniz haline gelen Karadeniz'deki ticaret, coğrafi keşiflerin de etkisiyle biraz daha genişlemeci bir politika izleyerek güneye yani önce Akdeniz'e sonraları Atlas Okyanusu- Ümit Burnu- Hint Okyanusu güzergâhına kaymıştır.³⁷⁰

F.Braudel'e göre Karadeniz ticareti, yalnız ipek yolu demekle meşhur olan Çin- Avrupa transit ticaretinin kendisine katkılarında ibaret değildir. Karadeniz, kendi kıyılarında ürettikleri ile de önemli bir yere sahiptir. Halil İnalçık'a göre ise tek başına İstanbul bile, Karadeniz'in kendine has üretiminin etkisini azaltma kapasitesine sahiptir. Karadeniz'in kuzey-güney, doğu- batı cihetlerinden sahip olduğu iktisadî potansiyel, mihveri İstanbul'un teşkil ettiği bir ekonomik ünite ile ilişkili olup, ithalat ve ihrâcatta herhangi bir sıkıntısı yoktur. Baltık ülkeleri, Polonya, Rusya ve Balkan memleketlerinin Karadeniz limanlarıyla olan ticarî faaliyetlerinin

³⁶⁴ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C.1, s.59.

³⁶⁵ Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, s.108.

³⁶⁶ Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, s.114.

³⁶⁷ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300- 1600)**, s.135.

³⁶⁸ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C.1, s.60.

³⁶⁹ Joseph de Tournefort, **Tournefort Seyahatnamesi**, Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s.39.

³⁷⁰ Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", s.364.

milletlerarası düzeyde olduğu görüşü Polonya, Macar ve Roma tarihçileri tarafından da desteklenmektedir.³⁷¹

Karadeniz ticareti, Osmanlı ekonomisinin en önemli unsurlarından biriydi ve uzun bir süre de yabancı rakipler olmaksızın bu önemini muhafaza etmiştir. Osmanlılar, Çanakkale’yi denetlediklerinden, İtalyanları kolayca Karadeniz ticaretinin dışında tutabilmiş ve bölgeyi, Mısır ya da Suriye gibi imparatorluk ekonomisinin ayrılmaz bir parçası haline geliştirebilmişlerdir. İstanbul’un ve Ege Bölgesi’nin birçok ihtiyacı balık, yağ, tuz gibi ürünler eski zamanlardan beri Kuzey Karadeniz yöresinden gelmekteydi.³⁷² 15. ve 16.yüzyıllarda başta Kefe’de oturanlar olmak üzere Ermeniler, Yahudiler, Rumlar ve Müslüman Türkler gibi Osmanlı uyrukları, Karadeniz limanlarıyla Boğdan ve Polonya’daki doğu ticaretini İtalyanların elinden almaya başladılar.³⁷³

Ticari düzenlemeler kadar bu ticaretin sekteye uğramadan devam edebilmesi adına Karadeniz sahillerinin güvenliği de sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle bazı sipahilerin “derya muhafazasında” yer aldıklarına dair kayıtlar devletin bu konudaki hassasiyetini gösterir.³⁷⁴ Bu askeri tedbirlerin ticari güven ortamının sağlanması adına alınması bir lüks değil ihtiyaçtı. Aksi halde Osmanlıların sağlayacağı asayiş şartları olmadığı durumda gerek yerli gerekse yabancı tacirlerin bu sulara kendi canlarını ve mallarını ateşe atmaları beklenemezdi. İşte belki de bu ortamın yavaş yavaş sağlanmasının neticesi olarak Karadeniz’de geçişler biraz daha güvenilir olmuştur. Devlete düşen görev de asayişi sağlamak, halkın ihtiyaçlarına cevap verebilmek, kontrolü elinde tutup ekonomiyi ve ticareti işlek bir hale getirmektir.

Karadeniz sahillerinde yer alan Kefe ile ilgili yine önemli olan hususlardan biri Kefe’nin ipek yolu limanlarından olmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi balık önemli ihraç maddelerinden biriydi. Balığın yanında buğday, hayvanî ürünler, havyar, bal ve balmumu gibi temel besin maddeleri ile deri, post ham demir ve köleler kuzeyin ihracatının esasını oluşturmaktaydı.³⁷⁵ Kefe, güneye yapılan ihracatta da en önemli liman olma özelliğine sahipti. İstanbul ve güneyin ihtiyaçlarını karşılayan bu bölgenin ekonomisinde Don ırmağı ağzında mersin balıkçılığı ve havyar üretimi de önemliydi. Venediklilerle Cenevizlilerin önceleri İtalya’ya gönderdikleri un, balık ve havyarın çoğu artık İstanbul’a gidiyordu. Tutulan balığın % 10’unu devlet alır, fiçılarda tuzlanmış halde depolar, ya da balığı gemilere yüklerdi.³⁷⁶

³⁷¹ Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, s.520.

³⁷² İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300- 1600)**, s.135.

³⁷³ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300- 1600)**, s.135.

³⁷⁴ Karadeniz’e memur edilen Mizistre sancağı sipahileri için bkz: Mühimme Defteri 37, Hüküm no:3251, 6 Cemazielahir, 987, (Temmuz /Ağustos 1579), s.273.

³⁷⁵ Necmettin Aygün, “Osmanlı Devleti’nin Son Zamanlarında Karadeniz’in Güney Kesiminde İktisadî Faaliyetleri”, **Karadeniz Araştırmaları**, C: 6, S.23, 2009, s.41, 42.

³⁷⁶ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300- 1600)**, s.137.

Tuz üretimi, balık endüstrisi ile yakından ilişkilidir. Kırım'da çeşitli tuz madenleri mevcuttur. Kırım'daki bu tuz madenleri, özellikle de Sivastopol yakınlarındaki Sankerman'da olanlara, İstanbul'a ve balık saklamak için kullanılan Azak'a büyük miktarda tuz gönderilirdi. Kırım hanı 16.yüzyılın sonlarında, İstanbul'da satılmak üzere, yılda ortalama olarak bin iki yüz ton tuz göndermiştir.³⁷⁷

Tüm bunlara ek olarak Osmanlılarla Kuzey Karadeniz bölgelerinin Müslümanları arasındaki kültürel yakınlık, ticarî ve ekonomik bağları geliştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, 15. ve 16.yüzyıllarda Ruslarla ticarî ilişki kurmaya başlamış, Ruslar, müttefik Kırım Hanlığı aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret yapma ayrıcalığına sahip olmuşlardır. Rus tüccarları yalnız Kefe ve Akkirman'a değil Anadolu'ya (mesela Bursa'ya) da gelmeye başlamıştır. Bunun neticesi olarak Kuzey-güney ticaretinde Akkirman ve Kili de Kefe'yle aynı malları alıp satan transit limanlar haline gelmiştir. Özellikle Kili, güneye Tuna ağzında bol miktarda yakalanan sazan ve morina balıklarının da tuzlanmış halde ihraç ederdi. Kili, hem Balkan hem de Karadeniz'in önemli bir ticaret merkezi olduğu gibi, Yerköyü, Hırşova, Tulça, Isakça, Maçın ve İbrail gibi Aşağı Tuna limanlarına transit merkezi olarak hizmet ediyordu. Akkirman'la birlikte Kili'ye bağlı bütün limanların gümrük ve öteki gelirleri, 1590'da otuz bin dükaya çıkmıştı. Kili, Akkirman, Kefe gibi yerlerle yapılan ticaret sonucu bu bölgeler Osmanlı ekonomisinin ayrılmaz bir parçası olmuştur.³⁷⁸

Kefe sancağının yanında Azak da kayda değer bir öneme sahiptir. Azak, Karadeniz- Türkistan arasındaki ticaretin en temel üslerinden birisi olma hüviyetini tarih boyunca koruyan yerlerdendir.³⁷⁹ Karadeniz kıyısında yer alan önemli ticaret yerlerinden biri de bahsedildiği gibi Akkirman'dır. Akkerman (Akkirman), Karadeniz sahilinde Besarabya bölgesinde Dinyester Nehri'nin meydana getirdiği küçük bir körfezin kenarında kurulmuş bulunan müstahkem bir kale olmasının yanında büyük bir ticaret merkezi olarak da önemini korumaya çalışmaktadır. Sahillerinde avlanan balıklar Osmanlı oşür kaynaklarındandı.³⁸⁰

Karadeniz kıyılarında yer alan Kerş de önemli bir ticaret merkeziydi ve kendi üretimi olan togi balığını tuzlanmış ve fiçılara basılmış şekilde Kırım ve diğer Osmanlı limanlarına ihraç ediyordu. Koba 'da Karadeniz sahilinde yer alan bir yer olmakla birlikte balık ürünlerinin üretiminde saygın yerlendendi. Mesela Koba, Kefe'ye havyar ihraç etmekteydi.³⁸¹ Tuna kenarında bulunan bir küçük kale

³⁷⁷ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300- 1600)**, s.137.

³⁷⁸ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300- 1600)**, s.137-139.

³⁷⁹ Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, s.304.

³⁸⁰ Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 2. Kitap II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri**, s.371.

³⁸¹ Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, s.508.

özelliğini gösteren Tulça da önemlidir. Evliya'nın ifadelerine göre Tulça'nın hayli fazla balık avlayacak ağları vardır.³⁸²

Karadeniz kıyılarındaki gümrükler önemli bir ticaret akışını sağlamaktaydı. Kefe gümrük bölgesi, Karadeniz'de merkezini İstanbul'un teşkil ettiği dört gümrük bölgesinden olup, Kefe sancağı sınırlarından başka Çerkes alanlarına kadar uzanmaktaydı.³⁸³ Yine Sinop, Kırım ve diğer Karadeniz'in kuzeyindeki limanlarla irtibatı sağlaması açısından önemlidir. Ancak Karadeniz'in bir iç deniz haline gelmesi buranın önemini azaltmıştır.³⁸⁴

Doğu'da Kefe ve Akkırman, batıda Kili ve Tuna ağzı limanları Karadeniz ticaretinin en önemli merkezleridir. Akkırman, Doğu Avrupa ile Tuna ağzı memleketleri ve İstanbul; Kefe ise Rusya ile Güney Karadeniz limanları ve İstanbul arasındaki ticarî münasebetlerde bir transit üs vaziyeti görüyordu. Diğer bir ticaret güzergâhı ise İstanbul- Sinop- Samsun ve Trabzon idi. Bu güzergâhın merkezinde yine İstanbul yer almaktadır. Bu güzergâhta yer alan şehirlerle Kefe arasında gelişmiş bir nakliye ağı bulunmaktaydı. Anadolu'dan Kuzey Karadeniz ve Kefe yönünde yapılan ticaretin mahreci büyük çapta Sinop'tur. Samsun- Kefe hattı da oldukça aktiftir. Sinop, Doğu ve Batı Karadeniz limanlarının buluşma noktasıydı. Kefe ile Karadeniz'i bağlayan diğer bir hat ise Trabzon- Kefe deniz yoludur.³⁸⁵

Osmanlı Devleti dış ticaretini Abazalılarla gerçekleştirmeye çalışsa da zaman zaman bunlara karşı tepkisi vardı. Çünkü Abazalar, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ilan edilmemiş, bir savaş halindeydiler. Küçük ve süratli tekneleriyle kıyı köylerine saldırıda bulunmuşlardır. Zira Abazalar, birçok çocuk, kadın ve erkeği esir etmekteydi. Bu durumdan devlet hoşnut değildir. Mesela Osmanlı uyruğu olan ve Azak Denizi kıyılarındaki balıkçıların ağ yapımında kullandığı iplerden almak isteyen tüccarlara, Abazalara silah satmamaları koşuluyla Sukhumi'ye gidebilmesi için özel izin verilmişti.³⁸⁶

Osmanlı Devleti XV. yüzyılda Karadeniz'de, ticaretin sekteye uğramadan devam etmesi için iskelelerin durumunu da ihmal etmemiş, denetimlerini arttırmıştır. Karadeniz iskelelerine bağlı olan fenerlere dair kazalara verilen karar kayda değerdir. Burada gereğinin hızlı bir şekilde yapılması istenir.³⁸⁷ Ayrıca Karadeniz'de ticaret yapanlar yörenin coğrafi özelliklerinden dolayı güzergâhları üzerinde olan yerlerde sağlam iskeleler inşa edilmesine dikkat etmişlerdir.³⁸⁸

³⁸² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.5, s. 59.

³⁸³ Anhegger- İncalcık, *Kânûnnâme-i Sultânî Ber Müceb-i 'Örf-i 'Osmânî II. Mehmet ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, s.50.

³⁸⁴ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, TTK, Ankara, 2004, s.221.

³⁸⁵ Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)*, s.487,488.

³⁸⁶ Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, s.109.

³⁸⁷ Mühimme Defteri 57, Fî -Muharrem sene 481, 1088(1677/ 1678) hüküm no:761, s.128.

³⁸⁸ Mühimme Defteri 7, III, Fî 5 Cemaziye'l ahir, sene 976 (M. 1568), s.292.

Karadeniz'in ticari potansiyeli zaman içinde uluslararası ticarete de zemin hazırlamıştır. Örneğin Trabzon Kanunnamelerine göre XV. ve XVI. asırlarda Müslümanların yanında gayrimüslimlerin de uluslararası deniz ticaretinin kavşak noktası olan Trabzon'a uğradıkları görülmektedir. Nitekim Trabzon limanından kumaş, şarap, rakı, buğday, arpa, çeşitli hububatlar, balık ve havyar ithal edilmekteydi.³⁸⁹

Bölgenin daha fazla ticari hacme ulaşması devleti bu konuda yabancı ortaklarıyla beraber hareket etmeye ya da yabancılara karşı çeşitli sınırlamalara gitmeye zorlamıştır. Nitekim boğazları kontrol altına tutan her devlet, sonunda Karadeniz, üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. XVI. asrın sonlarında dış ticarete tamamen kapanan Karadeniz, siyasî, idarî ve ticarî bakımdan bir iç deniz haline gelerek bu durumunu XVII. yüzyıl da devam ettirmiş, imparatorluk idarecileri yabancı devletlerin Karadeniz'e girmesine karşı çıkmıştır. II. Mustafa döneminde kaleme alınan ve aynı muhteva ile III. Ahmet tarafından da Rus çarına gönderilen bir mektupta “ Karadeniz, bi'l külliye kabza-i tasarruf-ı husrevânemizde olup kimesnenin alâkası olmamakla ahidnâme-i hümâyunum muktezasınca âhardan bir kayığın Karadeniz'e çıkmasına mesağ olmayıp” denilmek suretiyle bu denizin statüsü açıklanmak istenmiştir.³⁹⁰

Denizde her ne kadar geçişe izin verilirse de iki devlet arasında ticari faaliyetler yine de gerçekleşmiştir. Zira Rus tüccarının Osmanlı ülkesinden kendi ülkesine Osmanlı gemileriyle götürdüğü mallar arasında kuruyemiş, sirke, şarap, kahve, pamuk, pamuk ipliği, bez ağacı fidanı ve ihracı yasak olmayan eşyalar bulunmaktaydı.³⁹¹ Rus tüccarı, bu malları ülkesine götürebilmek için onları satın aldığı Osmanlı limanlarında diğer müste'min tüccarlar gibi %3 gümrük resmini ödüyor ve gerektiğinde gümrük görevlilerine göstermek üzere eda tezkiresi denilen bir yazı alıyordu. Karadeniz'deki Rus ticaretini kontrol eden Osmanlı görevlileri de vardı.³⁹² Rus tüccarlarının Osmanlı İmparatorluğuna ihraç ettiği mallar arasında ise havyar, et, buğday, arpa, balık, tütün yaprağı, balmumu, demir, çini, halat ve kürk yer alıyordu.³⁹³

Kendilerine tanınan haklar neticesinde Rus tüccarlar Osmanlı gemileri ile Azak'tan İstanbul'a mal sevk edip buradan da Azak'a mal götürmüşlerdir. 1700'lerde yapılan antlaşmalar ile Karadeniz'de Osmanlı-Rus ticareti yasal olarak ivme kazanmıştır.³⁹⁴ Rusların deniz ticaretinden yararlanması için özel izinler almaları gerektiği belirtilmiştir. Örneğin onların Tuna nehri üzerinden gidip

³⁸⁹ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat**, s.379.

³⁹⁰ Bostan, “Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)”, s.354.

³⁹¹ Bostan, “Rusya'nın Karadeniz'de ...”, s.362.

³⁹² Bostan, “Rusya'nın Karadeniz'de ...”, s.363.

³⁹³ Bostan, “Rusya'nın Karadeniz'de ...”, s.362.

³⁹⁴ Selim Hilmi Özkan, “XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği Meselesi” **Karadeniz Araştırmaları**, S. 14, (Yaz 2007), s.54.

gelebilecekleri de vurgulanmıştır.³⁹⁵ Değişen şartlarla birlikte zaman içinde Osmanlı-Rusya arasındaki siyasi ilişkilerde de iyileşmeler olmuştur. Bir kayıтта Osmanlı Devleti'nin değerli bir balık dişini Moskov elçiliğine getirilen kişiye takdim ettiğinin yer alması oldukça ilginçtir. ³⁹⁶ Bu gönderilen hediye iki devlet arasındaki münasebeti ve bu münasebette balıkçılığın önemini göstermektedir.

³⁹⁵ Mustafa Nuri Paşa, **Netâyic ül- Vukuât Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, C.1, s.77.

³⁹⁶ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, **Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656- 1704)**, s. 72.

ALTINCI BÖLÜM

BALIĞIN MUTFAKTAKİ YERİ VE BALIK PIŞİRMEDE KULLANILAN MALZEMELER

Osmanlılarda mutfak, saray yaşamında önemli bir yere sahiptir. Matbah-ı Amire olarak bilinen saray mutfağı bu büyük kurumun en önemli ünitelerinden biriydi. Arapça tabh (pişirmek) fiilinin ism-i mekânı olan matbah kelimesi “ pişirme işleminin yapıldığı yer” anlamına gelmektedir. Âmire ise padişaha ait manasında resmî bir sıfatı belirtmektedir. Böylece bu tamlama Osmanlı saray teşkilâtında önemli bir kurumun adı olarak ortaya çıkmıştır.³⁹⁷ Matbah-ı Âmire Emaneti olarak da kaynaklara yansıyan saray mutfağının örgütlenmesinin ilk defa Fatih döneminde Topkapı Sarayı’nda kurulduğu anlaşılmaktadır.³⁹⁸ Padişahlar Topkapı sarayında otururlarken “ Ortakapı” ile “Bab-üs- Saade” arasındaki “ Alay meydanı ” denilen yerin sağ tarafında kâmilan Matbah-ı Âmire yer almıştı.³⁹⁹ Bu kurumda hizmette bulunan birçok görevli vardır. Aşçıbaşı, ocakbaşı, kebabçı, tatlıcı, hamurcu, pilavcı, balıkçı gibi aşçılar yer almaktaydı.⁴⁰⁰

Matbah-ı Âmire, Enderun’daki Kiler Odası’nın âmiri olan ve “iç kilercibaşı” denilen ve padişaha arz verme yetkisine sahip olan ağaya bağlı bir eminin yönetimindeydi.⁴⁰¹ Emin kurumun gelir ve giderlerine nezaret etmek, mutfakların erzak ihtiyacının karşılanmasını ve erzakın dağıtımını sağlamak, müessesenin hesabını çıkarmakla yükümlüydü.⁴⁰² 15. yüzyıl sonları gibi erken tarihlerden itibaren mutfak emininin adından söz edilmektedir.⁴⁰³

Osmanlı mutfağında, Arap dünyası, Kuzey Afrika, Balkanlar, Kuzey Karadeniz, Anadolu, Ege Adaları ile Kafkasya ve Acem kültürü gibi farklı toplumların mutfak kültürlerinden izler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti her ne kadar bu toplumların kültürlerden etkilense de temelde Türk kültürünün zengin birikimi ile

³⁹⁷ Arif Bilgin, “Matbah- Âmire”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.28, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2003, s.115.

³⁹⁸ Hayrettin Un, **Turizmin Çeşitlendirilmesi Açısından Geleneksel Türk Mutfağının Değerlendirilmesi**, Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s.16.

³⁹⁹ Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, s.416.

⁴⁰⁰ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı**, s.442.

⁴⁰¹ Un, **Turizmin Çeşitlendirilmesi Açısından Geleneksel Türk Mutfağının Değerlendirilmesi**, s.16.

⁴⁰² Bilgin, “Matbah- Âmire”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, s.118.

⁴⁰³ Arif Bilgin, **Osmanlı Sarayının İâşesi 1489- 1650**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s.15.

yapısını korumaya çalışmıştır.⁴⁰⁴ Osmanlı Saray mutfağı her yüzyılda zarafetin ve zenginliğin adeta bir simgesi olmuştur.⁴⁰⁵

Saray yaşamında mutfak denilince sofrta kültürünün yapıcı özelliğı akla gelmektedir. Zira bilindiğı gibi sofrta, insanları bir araya getiren onların kaynaşmasını sağlayan aynı zamanda sosyal içerikli bir eylemdir. Hele bu saray için ifade ediliyorsa buradaki sofralar ve ziyafetler gerçek birer sosyalleşme alanı olarak kabul edilebilir. Padişah ve erkânı ile üst rütbeli hanedan üyeleri bir sofrta etrafında toplanmayı benzer şekilde ciddi birer sosyal aktivite olarak görmüş; saray mutfağı daima yenilikler arayan, lezzetli ve zengin türler meydana getiren bir yer olmuştur.⁴⁰⁶

Ziyafet organizasyonları Osmanlı Devleti için vazgeçilmez bir yere sahiptir ve bu sofralarda yer alan zengin yemekler arasında balık en başta tüketilen gıdalardandı. Balıktan farklı yemekler yapılmaktaydı. Balık, kebapıyla, külbastısıyla, yahnisiyle, turşusuyla hatta çorbası ile Osmanlı mutfaklarında kullanılan bir ana malzeme çeşidiydi.⁴⁰⁷ Pişirilen balıklar birer prestij alanı olan şenliklerde de göze çarpmaktaydı.⁴⁰⁸ Genelde şölen niteliğindeki yemeklerde; tavuk, ekşilik tavuk, börek, çorba, kefal çorbası yer almaktadır.⁴⁰⁹ Yine ziyafetler sırasında sofralarda güvercin, balık, kuzu, kaz, ördek, bildircin, içecekler ve meyveler gibi ikramlarda da bulunulurdu.⁴¹⁰

Fatih Sultan Mehmet zamanında saray mutfağında tüketilen hayvansal gıdalar içerisinde balık da yer almaktadır. Dahası İstanbul'un fethiyle deniz ürünlerinin tüketimi de artmıştır.⁴¹¹ Taze balıklarının yanı sıra lakerdanın, yılan, yayın ve uskumru balıklarının "pastırması", uskumru ve morina balığı turşusu, balık yumurtası ve havyar gibi tuzlanmış balıklar ve balık türlerinin tüketime girdikleri anlaşılmaktadır.⁴¹² Uskumru ile yine çeşitli yemekler yapılmaktadır. Uskumru ızgarası, kâğıt kebabı, dolması⁴¹³ sofralarda yerini alırdı.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde saraya 55 çift balık yumurtası ve 15 kıyye havyar alındığı, miktarı belli olmamakla birlikte kurutulmuş balıkların saray

⁴⁰⁴ Un, " Turizmin Çeşitlendirilmesi Açısından Geleneksel Türk Mutfağının Değerlendirilmesi", s.16.

⁴⁰⁵ İlber Ortaylı, **Osmanlı Sarayında Hayat**, Yitik Hazine Yay., İstanbul, 2008, s.56.

⁴⁰⁶ Sibel Güler, " Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları" **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, Nisan, 2010, s.25.

⁴⁰⁷ Gülser Oğuz, Zengin Bir Mutfak: " Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Bir Aylık Erzak Listesi ve Düşündürdükleri", **OTAM**, 37/Bahar 2015, s.248.

⁴⁰⁸ Suraya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla**, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s.204, 207.

⁴⁰⁹ İlkur Haydaroglu, "Osmanlı Saray Mutfağında Notlar", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi**, s.6.

⁴¹⁰ Ziya Yılmaz, **Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi(Metin ve Tahlil)**, TTK, Ankara, 2003, s. 443.

⁴¹¹ Güler, " Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları" , s.26, 27.

⁴¹² Stefanos Yerasimos, **Sultan Sofraları 15. ve 16.Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı**, YKY, İstanbul, 2002, s.49.

⁴¹³ Abanoz, **Orta Karadeniz' de Avlanan Hamsi ve Mezgit Balığında Ağır Metal Tayini**, s.47.

tarafından tüketildiği de kaynaklara yansımaktadır. 18.yüzyıl başlarında kılıçbalığı, pilakisi, istiridye külbastısı, somon balığının tüketiminden bahsedilmektedir.⁴¹⁴

Fatih devrinden, Kanunî Sultan devrine kadar yer alan kayıtlarda mutfağa en çok giren yiyecekler içerisinde şerbet yapımında şeftali, armut, incir gibi çeşitli meyvelerin yanı sıra kuru balığın, havyar, balık yumurtasının da şerbet için kullanıldığı görülmektedir.⁴¹⁵ Avlanılan balıklar ya pişiriliyor, kızartılıyor, yemeklerde kullanılıyor ya da tatlı olarak da hazırlanıyordu.

Balıkların özenle pişirilmesine dikkat edilirdi. Aksi takdirde pişirme esnasında birbirine değen balıkların görüntüsü hoş olmazdı. Osmanlılar balık pişirirken iyi kızartılmasına da aynı hassasiyeti göstermeye çalışmışlardır. Hamsinin kızartıldığı, çorbada ve sosla kullanıldığı ya da böreklere iç harcı olarak hazırlandığı görülür. Bunun yanında hamsili baklava da yapılmaktadır. Hamsili baklava dedikleri yufkadan yapılmış, içi hamsi ile doldurulup baklava şeklinde kesilmiş bir börekti.⁴¹⁶ Hamsi pilavı, hamsi kayganası, hamsi haşlama gibi yemekler de yapılırdı.⁴¹⁷ Izgara, tava, fırın, kâğıt kebabı, buğulama, pilaki, yahni gibi lezzetler de imparatorluk geleneğinde sofraları süslemekteydi.⁴¹⁸ Hamsi balığının pişirilmesi esnasında maydanos, tarçın gibi malzemelerin de katılarak balıkların tepsiye dizildiği anlaşılıyor. Evliya Çelebi'ye göre bu yemek mideye iyi gelmekteydi ve hastalıklara da şifa olmaktadır.⁴¹⁹

Hamsi pişirirken çıkan duman birçok hayvana zarar verirken dumanın insana yararı olması ilginçtir. Hamsi balığının közlemesinden çıkan dumanın evdeki böcekleri ve yılanları uzaklaştırdığı görülmüştür. Ancak bazen kötü kokudan dolayı insanların evlerinin içine giremedikleri zamanlar da olmuştur.⁴²⁰

Hamsiden yapılan hamsi buğulama da önemlidir. Hamsi buğulama, soğan, domates ve limon gibi malzemeler kullanılarak yapılan bir yemek türüdür.⁴²¹ Ayrıca hamsi pilavı da yapılmaktaydı. Hamsi pilavı, genişçe bir tepside, alt, orta ve üst tabakalara temizlenmiş hamsilerin dizilmesi ile yapılmaktadır.⁴²² Yine Karadeniz kıyısında yer alan Azak'da balık pilav, balık yahni, balık çorbanın⁴²³ mutfaklarda yerini aldığı anlaşılmaktadır.

⁴¹⁴ Aysun Gargacı, Hünkar A.Duyar, "Osmanlı Mutfagında Su Ürünleri", **5.Doğu Anadolu Bölgesi Su Ürünleri Sempozyumu**, Sinop Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Elazığ, 2014, s.428,429.

⁴¹⁵ **Hünkar Beğendi: 700 Yıllık Mutfak Kültürü**, Çev. Nihal Kadioğlu Çevik, 4. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2009, s.43.

⁴¹⁶ Faroqhi, **Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, s.228.

⁴¹⁷ Güler, "Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları", s.28.

⁴¹⁸ Atalar, **Balık Kültürü**, s.46.

⁴¹⁹ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.2, s.53, 54.

⁴²⁰ Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla**, s. 204, 207.

⁴²¹ Özhan Öztör, **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük**, Cilt II, Heyamola Yay., İstanbul, 2005, s. 488.

⁴²² Öztör, **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük**, s.489.

⁴²³ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı – Robert Dankoff, C.8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.28.

Trabzonlular hamsi ile yapılan kırk çeşit yemekle övünmektedir. Hamsi pişirilirken kullanılan yağlar farklı olabilirdi. Hamsi pişirirken zeytinyağının kullanıldığı göze çarpmaktadır.⁴²⁴ Diğer birçok yiyeceğin salamurası yapıldığı gibi balığın da salamurası yapılırdı. Trabzon'daki insanlar balığı salamura haline getirip kışa hazırlıklı olurlardı. Salamura yapılırken küpler kullanılmaktadır.⁴²⁵

İnsanların balığı mutfağına getirmeden önce dikkat etmesi gereken hususlar vardı. İnsanlar bozulmuş olan balığı hemen anlardı balığın solungaçlarına bakardı ve eğer solungaçlar pembeye çalan bir renge bürünmüştü, alıcı balığa parmağını dokundurduğunda izi çıkıyorsa insanlar o balığı tercih etmezdi. Böylece balık iyi bir gözlemden geçirilip alınırdı.⁴²⁶

Osmanlı toplumunda balıkçılık ile ilgili pişirmede kullanılan günümüze ulaşan ya da ulaşmayan pek çok malzemeye rastlanmaktadır. İyi bir balık tüketicisi olduğu bilinen Osmanlıların bu konuda özellikle terekelere yansıyan bilgilere bakılacak olursa mutfaklarda özel malzemeler kullandıkları söylenebilir. Örneğin 1514 Şubatında ölen Ali Fakih'in terekesinde bir "balık pişireceği" adlı malzemenin bulunması ilginçtir.⁴²⁷ Balık pişirme esnasında soğan, tarçın, domates, limon gibi malzemelerin yanında çeşitli yağların da lezzeti artırdığı görülmektedir. Belgelerden de anlaşılacağı üzere balık yağının da balık pişirmede kullanıldığı izah edilmektedir.⁴²⁸ Reaya çeşit çeşit balıkları kalaylı tavalar içinde balıkların tabiatına göre kimisini tereyağı ile kimisini say yağı ile kimisini şîr-i revgân yağıyla, kimini mısır, tekirdağ ve beziryağla pişirirler sonra dükkânlarda tepsilerde, leğenlerde satışını yaparlardı.⁴²⁹

Yine balık pişirme sırasında tuz da kullanılan malzemelerden biridir.⁴³⁰ Balığın lezzetini değiştirmesi yönünden tuz, insanın vazgeçemediği bir madde olmuştur. İnsanlar yakaladıkları balıkları tuzlamaya özen göstermişlerdir.⁴³¹ Ancak balık tuzlanmadan önce güzel bir şekilde bol su ile yıkanıp tuzlanmaktaydı. Osmanlı Devleti için temizlik çok önemli olup besinlerin de temiz olmasına özen gösterilmiştir. Balık unlanır ve tavaya atılırdı. Balık pişirme sırasında yağın etrafa sıçramaması için tavanın içine birkaç küçük ekmek parçası atılırdı. Tava yaparken de balıkların birbirine değmemesine özen gösterilirdi.⁴³²

⁴²⁴ Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla**, s. 204, 207.

⁴²⁵ Trabzon Vilayet Salnamesi, Haz. Kudret Emiroğlu, Ankara, 2007:345-351.

⁴²⁶ Atalar, **Balık Kültürü**, s.96.

⁴²⁷ Üsküdar Şerhiyye Sicili, C.1, s.267, Hüküm No:438.

⁴²⁸ Üsküdar Şerhiyye Sicili 17, C.6, s.361, Hüküm No:873.

⁴²⁹ Tunç, "Osmanlı Balıkçı Esnafı Taifesi", s. 17.

⁴³⁰ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.5, s.110.

⁴³¹ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C.5, s.110.

⁴³² Atalar, **Balık Kültürü**, s.96.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, 1500- 1700 yılları arasında siyasî ve ekonomik olarak gücünü muhafaza etmeye çalışmıştır. Bunun için birtakım düzenlemeler, kurallar getirilmiş ekonomide de iyileştirmeler yapılmıştır. Bu süreçte devlet hem siyasî hem ekonomik olarak birçok başarı kazanırken devletin bazı dönemlerde de başarısız olduğu ve bunalımlar yaşadığı görülmektedir.

Karadeniz coğrafyası, denizsel özellikleri ve bulunduğu konum bakımından her çağda önemini korumuştur. Jeopolitik konumunun avantajları bulunmakla birlikte yapısal özelliklerden dolayı bazı canlı türlerinin varlığı sınırlı kalmıştır. Ancak canlı çeşitliliği ve miktarı bakımından hatırı sayılır bir zenginliğe sahip olduğu da yadsınmaz. İşte o canlılardan biri de balıktır. Her ne kadar balıklar belli bir derinlik seviyesine kadar yaşamını sürdürebiliyor olsa da yine de balıkçılık bakımından bölge insanların tüketimine hitap edebilmektedir. Bununla birlikte Karadeniz'in birçok nehir tarafından beslenmesi onun canlı varlığını etkileyen unsurlardan birisidir. Bu nehirler Karadeniz'in can damarı gibidir. Nehirlerin özellikleri birbirinden farklıydı.

Osmanlı Devleti bölgenin zenginliğinin farkında olarak hareket etmiştir. 15. yüzyılda ivme kazanmakla birlikte denizlerde hâkimiyet mücadeleleri verilirken bu konuda belli bir seviyeye geldikten sonra merkezi idare Karadeniz ve üzerinden gerçekleştirmek istediği faaliyetlerini rahatlıkla icra etmiştir.

Karadeniz, önemli bir mevkide yer aldığından zaman zaman saldırılara maruz kalmıştır.1500-1700 yılları arasında Osmanlı Devleti bu saldırılara karşı koymaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'ni Karadeniz'de en çok uğraştıran gruplardan olan Kazakların faaliyetleri önemlidir. Kazaklar hem cesurlardı hem de donanmaları çok güçlüydü. Kazakların şaykalarını önlemek için Osmanlı seferber olmuştur ve birçok Kazaklı maktûl edilmiştir. Bununla beraber Rumların da bir takım hareketleri görülmüştür. Bu faaliyetler nedeniyle de hem askeri gücü hem de donanmayı güçlendirmeye büyük önem verilmiştir. Ticaretin sekteye uğramadan devam edebilmesi adına askeri ya da iktisadi kaygılar nedeniyle gemi inşa çalışmaları içerisinde bulunulmuştur.

İncelenen süreçte Karadeniz'deki insanlar balık tutma işi ile bolca uğraşıyordu. Balık tutma işini herkes yapamıyor, haliyle bu konuda işin ehli olanlar çalışmalarını sürdürüyordu. Karadeniz'de birçok balık vardı bu balıklar daha çok kıyıda mevcuttu. Bu nedenle insanlar kıyılara yönelmekte ve çeşitli araçlarla balık avlamaktaydılar. Dolayısıyla imparatorluk yeniçağında bölgede sürdürülen faaliyetler açık deniz balıkçılığında ziyade kıyı balıkçılığı şeklinde yürümüştür. Bu manada Karadeniz'de özellikle Trabzon, Giresun, Sinop, Rize, Samsun gibi yerlerde yoğun olarak balık bulunmaktaydı.

Balık tutma işi ile uğraşanlar balıkçı esnafı olarak nitelendiriliyordu. Balıkçı esnafının başında olan, düzeni sağlamaya çalışan kişi balıkçı emindir. Balıkçı emini, balıkçılar arasında dirliği, birliği muhafaza etmeye çalışırdı. Ona düşen en büyük sorumluluktan biri haksız kazançların önüne geçebilmek, adaletsizliğe uğramış olanların yanında olabilmektir. Bu sorumluluğu layıkıyla yapmak için denetimlerini arttırmıştır.

Balığa kimi zaman talep çok iken kimi zamanlarda ise bazı balık çeşidinin fiyatlarının yüksek olmasından dolayı balık alımı azalmıştır. Nitekim balıkların fiyatları ya da üzerinde uygulanan vergilendirme politikaları devlet tarafından belirlenirken ücretlere nakliye ya da mevsim şartlarının etki etmesinin de önüne geçilememiştir. Ayrıca her balık da alınmazdı. Zira insanlar damak tadına uygun olan ama aynı zamanda balığın fiyatına bakarak da tercihlerini yapmaktaydılar. Balık alım-satımında çeşitli hususlara dikkat edilirdi. Bu hususta yine balıkçı emini girişimlerde bulunup denetimi sağlamaya çalışmıştır. Amaç herkesin imkânlarına göre balık almasını sağlamak, toplumda arz yönünde ortaya çıkacak mağduriyeti önlemektir. Balıkçı emini yasalarla hareket etmeye çalışmıştır ancak zamanla bu denetimi tek elden yapamayacağını anlamış ve kendisine yardımcı olmak için yanında işin ehli sayılabilecek kimseleri bulundurmıştır. Bunlar dalyancı esnafı, balık avlamak için uğraş veren sayyadcılar, sıpkıncılar, düzenciyanlar gibi esnaf gruplarıdır. Her esnaf grubunda yer alanlar çalışmalarını belli bir sistemle yürütmeye çalışmıştır.

İncelenen süreçte bölgede yoğun bir balık nakliyesi trafiği sürdürülmekteydi ve bu iş çeşitli bölgelerde yapıyordu. Zaten Karadeniz, önemli yollar üzerinde olduğundan ticarete önemli kazançlar sağlamıştır. Balığın ticareti de gemi, kayık gibi çeşitli vasıtalarla yapılmıştır. Ticaret sırasında kimi zaman girişimciler ya da devlet saldırılar yaşanmış ve bu yaşananları önlemek için donanmanın yardımları sağlanmıştır.

Karadeniz'de balık çeşitleri fazla olup ve bu balıklardan değişik yemekler yapıyordu ve bazı balıklar adeta bölge ile özdeşleşmiş bir şekildeydi. İnsanlar balıktan hem kazançlarını elde etmeye çalıştılar hem de onu mutfaklarında önemli bir besin olarak tüketmekteydiler. İnsanlar balığın temizliğine de ayrıca dikkat etmişlerdir. Özellikle saray mutfağı bu konuda oldukça zengin menülere imza atmış, sultanlar başta olmak üzere saray halkı bol bol balık yemekleri tüketmiştir.

Karadeniz'deki balık sadece Karadeniz'de tüketilmiyor dışarıdan da alıcıları oluyordu. Özellikle İstanbul, ihtiyaçlarını Karadeniz'den sağlayan bir konumdaydı. Karadeniz, başkent için önemli, vazgeçilmez bir yere sahiptir. Osmanlı'nın Karadeniz ve çevresini İstanbul'un besin ambarı olarak gördüğü söylenebilir.

Tüm bunların neticesinde yeniçağ Osmanlı iktisadi hayatında balık ve balıkçılık vazgeçilmez bir konumda yer almış, Karadeniz bölgesinde pek çok insan geçimini bu sektörden sağlarken devlet de elinden geleni yaparak öncelikle asayiş

sağlamak ardından narh, nakliye ve vergilendirme hususunda üzerine düşeni yapmaya gayret etmiştir.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Kaynakları

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a) Defter Tasnifleri

Bab-1 Defteri, Baş Muhasebe Kalemî, (D.BŞM), Defter
Nr, 05571.

Kamil Kepeci (KK)

Nr, 07451.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)

Nr, 05116.

Mühimme Defterleri(MD)

Nr, 3, 6, 7, 10,12, 32, 37, 48, 57, 82.

b) Belge Tasnifleri

Cevdet -Saray

Nr, 5856.

Cevdet Tasnifi-Askeriye

Nr, 49277.

İbnülemin Tasnifi- Bahriye

Nr, 863.

c) Şeriyeye Sicilleri

Trabzon Şeriyeye Sicili, (H.1251- 53/ M. 1835-1836),150 Nolu Defter, s.235.

Üsküdar Şeriyeye Sicili 17, C. 6, s.361, Hüküm No:873.

Üsküdar Şeriyeye Sicili 14, C. 5, Hüküm No:424, s.212.

Üsküdar Şeriyeye Sicili, C. 2, s.134, Hüküm No:194.

Üsküdar Şeriyeye Sicili, C. 1, s. 267, Hüküm No:438.

2- Ana Kaynaklar

- Âşık Mehmet, **Menâzırü'l- Avâlim**, III. Haz. Mahmut Ak, Ankara, 2007.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 1.Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1990.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 2. Kitap II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1990.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 3.Kitap Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1991.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 6.Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri, II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri**, Fey Vakfı Yay., İstanbul, 1993.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 7/I.Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri IV, 7/II.Kitap II.Selim Devri Kanunnâmeleri**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1994.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 8/I.Kitap III. Murat Devri Kanunnâmeleri 8/II. Kitap III. Mehmet Devri Kanunnâmeleri**, İstanbul, 1994.
- BUSBECG, Ogier Ghiselin De, **Türkiye'yi Böyle Gördüm**, Haz. Aysel Kurutuoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 31, 1970.
- Celâl- Zâde Mustafa, **Selim- Nâme**, Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yay. / 1182, 1000 Temel Eser/ 154, Ankara, 1990.
- ÇABUK, Vahid, **Solakzâde Tarihi II**, Kültür Bakanlığı Yayınları 1089, Kaynak Eserler Dizisi:34, Ankara, 1989.
- DANIŞMAN, Zuhuri, **Koçi Bey Risalesi**, Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa, **Zübde-i Vekayiât** (1066- 1116/ 1656- 1704), Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 1995.
- EVLYÂ ÇELEBİ, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 1, Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, C. 3, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, C. 5, İstanbul, 2010.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, C. 6, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, C. 7, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı – Robert Dankoff, C.8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı – Robert Dankoff, C.10, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Gelibolulu Mustafa ‘ Âli, **Kühü’l Ahbâr, Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481**, Haz. M. Hüdai Şentürk, TTK, 2003.
- Hasan Bey- Zâde Ahmet Paşa, **Hasan Bey- Zâde Târîhi**, Haz. Şevki Nezihi Aykut, C.1, TTK, Ankara, 2004, s.CCCXCIV.
- Kâtip Çelebi, **Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan Tuhfetü’l- Kibâr Fî Esfari’l Bihâr**, Kabcacı Yay. İstanbul, 2007.
- Kâtip Çelebi, **Kitab-ı Cihânnümâ**, Ed. Bülent Özükan, Boyut Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kâtip Çelebi, **Fezleke**, s.733.
- Mustafa Nuri Paşa, **Netâyic ül- Vukuât Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, C.1, 2, Sadeleştiren. Neşet Çağatay, TTK, Ankara, 1979.
- ŞEKER, Mehmet, **Gelibolulu Mustafa ‘Âli ve Mevâ’idün – Nefâis Fî – Kavâ ‘ ıdi ‘ I- Mecâlis**, TTK, III. Dizi, Sayı: 16, Ankara, 1997.
- YILMAZER, Ziya, **Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)**, TTK, Ankara, 2003.
- YÜCEL, Yaşar- Selami Pulaha, **I. Selim Kânûnnâmeleri (1512-1520)**, TTK, Ankara, 1995.

YÜCEL, Yaşar, **Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler IV. 1640 Tarihli Es'âr Defteri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yay. No:313, Ankara, 1982.

YÜCEL, Yaşar, **Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler V. 1640 Tarihli Es'âr Defteri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yay. No:316, Ankara, 1982.

B- Başvuru Eserleri

BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Tarih Terimleri Sözlüğü**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 2007.

Giresun 1973 İl Yıllığı, s.229-231.

Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976.

KAROL, Sevinç , Zekiye Suludere, Cevat Ayvalı, **Biyoloji Terimleri Sözlüğü**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu , TDK Yay., Ankara, 2004.

Meydan Larousse 2, Yayını Hazırlayanlar: Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1985.

Meydan Larousse 5, Yayını Hazırlayanlar: Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1985.

Meydan Larousse 6, Yayını Hazırlayanlar: Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1985.

Meydan Larousse 8, Yayını Hazırlayanlar: Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1985.

Meydan Larousse 11, Yayını Hazırlayanlar: Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1985.

ÖZTOR, Özhan, **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük**, Cilt II, Heyamola Yay., İstanbul, 2005.

PAKALIN, Mehmet Zeki **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, MEB Basımevi, İstanbul, 1983.

PAKALIN, Mehmet Zeki **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, MEB Basımevi, İstanbul, 1983.

- PAKALIN, Mehmet Zeki **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III**, MEB Basımevi, İstanbul, 1983.
- TAŞTAN, Murat, Yıldırım Çelebi, **Tarih Sözlüğü**, Asil Yay., Ankara, 2007.
- TIETZE, Andres, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, C.1, Simurg Yay., İstanbul, 2002.
- Trabzon İl Yıllığı 1967, s.121.
- Trabzon Vilayet Salnamesi, Haz. Kudret Emiroğlu, Ankara, 2007:345-351.
- Türk Ansiklopedisi**, C.XV., Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1968.
- Yurt Ansiklopedisi 2, İstanbul,1982, s.89.
- Yurt Ansiklopedisi 9, İstanbul, 1982,1983, s.634.

C- Araştırma- İnceleme Eserleri

- ABANOZ, Fatma Gül, **Orta Karadeniz’ de Avlanan Hamsi ve Mezgıt Balığında Ağır Metal Tayini**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2010.
- AKKAN, Erdoğan , “Karadeniz: Oluşumu, Hidrografik Özellikleri”, **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun, 1988, s.1-7.
- ANHEGGER, Robert - Halil İnalçık, **Kânûnnâme-i Sultânî Ber Mûceb-i ‘ Örf-i ‘Osmânî II. Mehmet ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler**, TTK, Ankara, 2000.
- ARAS, M. Sıtkı, N.Mevlüt Aras, Talat Yanık, Özer Ayık, “ Gümüşhane İlinin Su ve Su Ürünleri Potansiyeli” **Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu 13-17 Haziran** 1990, Ankara, 1991, s. 485-492.
- ASCHERSON, Neal, **Karadeniz**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul, 2001. ATALAR, Alparslan, **Balık Kültürü**, 2009.
- AYDIN, M.Akif, “Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi ” **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 15-19.
- AYGÜN, Necmettin, “Osmanlı Devleti’nin Son Zamanlarında Karadeniz’in Güney Kesiminde İktisadî Faaliyetleri”, **Karadeniz Araştırmaları**, C:6, S. 23, 2009, s.41-76.

- AYVERDİ, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük III**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2011.
- BALÇIK MISIR, Gülsüm, **Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Avlanan Bazı Balıklarda Toplam Lipit ve Yağ Asidi Kompozisyonlarının Av Mevsimi Boyunca Araştırılması**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2010.
- BARKAN, Ömer Lütfi, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1**, İstanbul, 1980.
- BARKAN, Ömer Lütfi, **1079-1080 (1669-1670) Mâli Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri**, C.17, Sayı 1-4, İstanbul, 1995.
- BELGE, Murat, **Osmanlıda Kurumlar ve Kültür**, Bilgi Yay., Ağustos, 2008.
- BİLGİN, Arif, **Osmanlı Sarayının İâşesi 1489- 1650**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- BİLGİN, Arif, "Matbah- Âmire", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.28, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2003, s.115- 119.
- BİLGİN, Feridun, "Mekân ve İnsan: Gelibolu ve Barbaros Hayrettin Paşa (Osmanlı Devleti'nin Akdeniz Hâkimiyeti)", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Yıl:11, S.14, Bahar, 2013, s. 17-31.
- BOSTAN, Hanefi M. **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat**, TTK, XXVII. Dizi- S. 5. Ankara, 2002.
- BOSTAN, İdris "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)", **Belleten C.LIX, 23**, Ankara, 1995, 353- 394.
- BOSTAN, İdris, "XVII. Yüzyılda Gemi Teknolojisinde Değişim: Kürekten Yelkene Geçiş", **Başlangıcından XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C. 1, İstanbul, 2009, s.269-279.
- BOSTAN, İdris, Salih Özbaran, **Başlangıçtan XVII. yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C. 1, İstanbul, 2009.
- BOSTAN, İdris, " Tersâne-i Âmire ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.40, İstanbul, 2011, s.513-516.
- BOSTAN, İdris, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.
- BOSTAN, İdris, **Osmanlılar ve Deniz, Deniz Politikaları Teşkilât Gemiler**, Küre Yay., İstanbul, 2007.
- BOSTAN, İdris, "İmparatorluk Donanmasına Doğru: Tersâne-i Âmire'nin Kuruluşu ve Denizlerde Açılım", **Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C. 1, İstanbul, 2009, s.121- 130.

- BOSTAN, İdris, "Gemi Yapımcılığı ve Osmanlı Donanmasında Gemiler", **Başlangıcından XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C.1, İstanbul, 2009, s.323-339.
- BOSTAN, İdris, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, TTK Basımevi, Ankara, 1992.
- BRAUDEL, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, C. 1, Eren Yayınları, İstanbul, 1989.
- ÇAĞATAY, Neş'et, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", **AÜDTCF Dergisi**, C.5, 1947, s. 483-511.
- ÇELİKKALE, M.S., **Balık Üretimi**, Zootekni Derneği Yayını:8, Ankara, 1973.
- ÇELİKKALE, M.S., **İçsu Balıkları ve Yetiştiriciliği**, C. 1, Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, Trabzon, 1988.
- ÇULHA, Saniye Türk, **Sinop ve Civarında Sediment, Dip Balığı ve Omurgasız Hayvanlarda Bazı İz Element Düzeyleri**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2007.
- DEMİREL, Ömer, "Osmanlı Esnafı", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 14, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002 s.253-263.
- DEVECİYAN, Karekin, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, Çev. Erol Üyepazarcı, Aras Yay., İstanbul, 2006.
- DOĞAN, Faruk, "Osmanlı'da Boğaziçi'nde Balıkçılık (18.yüzyıl- 20.yüzyıl)", **Tarih Okulu** Mayıs- Ağustos 2011, S. x, s.39-57.
- DUMAN, Muhammed Fatih, **Gelibolulu Mustafa Âli'nin Zübdetü't – Tevârih Adlı Eserinin 1-111 Varaklar Arası Edisyon Kritiği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatlar Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- DURGUN, Orhan, "Doğu Karadeniz Folklorunda Doğa, Deniz, Balık ve Balıkçılık", **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I) 1-3 Haziran 1998**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Samsun, 1990, s.69-76.
- EMECEN, Feridun M., "XV. XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dâir Bâzi Bilgiler", s.157-166.

- EMİR, Dursun Ali - Mutlu Adak, **Kültürün Kale Kenti Bayburt**, Bekder Yayınları, Ankara, 2011.
- ENGİN, Semih, **Doğu Karadeniz Kıyusal Deniz Ekosistemindeki Eşkına Balığının (Sciaena umbra) Bazı Biyo-Ekolojik Özelliklerinin Araştırılması**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Endüstrisi, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2003.
- ENGİN, Semih, **Güneydoğu Karadeniz Kıyusal Ekosisteminde Yaşayan Kayabalığı Türlerinden Neogobius Platyrostis, Neogobius Melanostomus, Gobius Paganellus Linnaeus 1758 ve Gobius Cobitis'in Biyo- Ekolojik Özellikleri**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon, 2008.
- ERGENÇ, Özer, "Osmanlı Klâsik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar", **Osmanlı**, (Editör: Güler Eren, Bilim Editörleri: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), C.4, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.32-39.
- FAROQHİ, Suraiya **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul, 2004.
- FAROQHİ, Suraiya, **Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları:48, İstanbul, 2002.
- FAROQHİ, Suraiya, **Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya**, Çev. Ayşe Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- FAROQHİ, Suraiya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla**, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.
- FİDAN, Dilek, **Doğu Karadeniz'de Kafes Balığı Yetiştiriciliği Yapılan Kıyusal Alanında Trıx İndeksinin Değerlendirilmesi (Yomra Örneği)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2011.
- GARGACI, Aysun, Hünkar A.Duyar, "Osmanlı Mutfağında Su Ürünleri", **5.Doğu Anadolu Bölgesi Su Ürünleri Sempozyumu**, (Bildiri Özeti), Sinop Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Elazığ, 2014, s.428,429.

- GENCER, Ali İhsan, **Bahriye’de Yapılan Islahât Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. No:3250, İstanbul, 1985.
- GENÇ, Yaşar, Cengiz Mutlu, Mustafa Zengin, İlhan Aydın, Bayram Zengin, İlyas Tabak, **Doğu Karadeniz’deki Av Gücünün Demersal Balık Stokları Üzerine Etkisinin Tespiti, Sonuç Raporu**, Su Ürünleri Merkezi Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Trabzon, 2002.
- GENÇ, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.
- GOFFMAN, Daniel, **Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700**, Çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- GÜLER, Sibel, “ Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, Nisan, 2010, s.24-30.
- GÜLSOY, Ersin, “Kandiye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul, 2001, s.303-305.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı”, **Türkler**, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 795-839.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- Hünkâr Beğendi: 700 Yıllık Mutfak Kültürü**, Çev. Nihal Kadioğlu Çevik, 4.Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2009.
- İLGÜREL, Sevim, **Hezarfen Hüseyin Efendi Telhîsü’l – Beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.
- İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300- 1600)**, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- İNALCIK, Halil, **Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**, I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- İNALCIK, Halil, “ Osmanlı Deniz Egemenliği”, **Türk Denizcilik Tarihi**, Ed. Bülent Arı, Ankara, 2002, s.49-65.

- İNALCIK, Halil, “Karadeniz’de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede’’,
Çanakkale Savaşı Tarihi, C.1, Ed. Mustafa Demir, Değişim Yay., İstanbul,
2008, s.59-64.
- İZNİK Erkan, **Geç Roma Cumhuriyeti Döneminde Orta Karadeniz Bölgesi’nde Sosyoekonomik ve Sosyo-kültürel Durum**, I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eskişehir, 2011.
- KAL’A, Ahmet, **İstanbul Külliyyatı I, İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Esnaf Defteri 1**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları İstanbul Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 1997.
- KAL’A, Ahmet, “ Esnaf’’, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** , (DİA), Ankara, 1995, C. 11, s.423-430.
- KAL’A, Ahmet, **İstanbul Külliyyatı IV, İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul Tarım Tarihi 1**, İstanbul, 1997.
- KAL’A, Ahmet, **İstanbul Külliyyatı VII, İstanbul Esnaf Tarihi Tahlilleri İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998.
- KALELİ, Hüseyin, “ Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri’’, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.7, S.2, 2002, s.189-206.
- KARADEMİR, Zafer, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı Osmanlı Toplumunda Kıtıklar (1560-1660)**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.
- KARATEPE, Şükrü, **Osmanlı Siyasî Kurumları Klâsik Dönem**, İz Yay., İstanbul, 2004.
- KASAPOĞLU, Nazlı, **Doğu Karadeniz’de İstavrit Balığı’nın Stok Yapısı ve Popülâsyon Parametreleri**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2006.
- KILIÇ, Emel, “Bir Ortaçağ Yerleşiminin İktisadî Yapısı Üzerine Bazı Değerlendirmeleri: XII- XV. Yüzyıllar Arasında Samsun’’, **Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik (Samsun)**, C. 1, Ed. Osman Köse, Samsun, 2013, s.19-47.
- KİNG, Charles, **Karadeniz**, Çev. Zülal Kılıç Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

- LYBYER, Albert Howe, **Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2000.
- MAUKHARA, Yerkinay **Siyasî ve Kültürel Açından Kazak Hanlığı (1456- 1731)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.
- NİŞANCI, Şükrü, **15-16. yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti**, Okumuş Adam Yay., İstanbul, 2002.
- OĞUZ, Gülser, Zengin Bir Mutfak: “ Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Bir Aylık Erzak Listesi ve Düşündürdükleri’’, **OTAM**, 37/Bahar 2015, s.239- 262.
- ORTAYLI, İlber, **Osmanlı Sarayında Hayat**, Yitik Hazine Yay., İstanbul, 2008.
- Osman Gâzi'den Sultan Vahîdüddîn Han'a Osmanlı Târîhi 3**, Çamlıca Basım Yay., İstanbul, 2010.
- Osman Gâzi'den Sultan Vahîdüddîn Han'a Osmanlı Tarihi 4**, Çamlıca Basım Yay., İstanbul, 2010.
- OSTAPCHUK, Victor,“ XVI. ve XVII. Yüzyıl Kazak Deniz Akınları Karşısında Osmanlı Karadeniz'i’’, **Başlangıcından XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C. 1, İstanbul, 2009, s.241-253.
- ÖREK, Hasan, Ferit Bingel, **Karadeniz Hamsimiz ve Hamsigiller**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Deniz Bilimleri Enstitüsü, Temmuz, 2000.
- ÖZKAN, Selim Hilmi, “XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği Meselesi’’, **Karadeniz Araştırmaları**, S. 14, (Yaz 2007), s.47-62.
- ÖZKAYA, Yücel, **18.Yüzyılda Osmanlı Toplumu**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2007.
- ÖZTÜRK, Yücel, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ, 1999.
- PAMUK, Şevket, “İstanbul ve Diğer Osmanlı Kentlerinde Fiyatlar ve Enflasyon, 1469-1914’’, **XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler Ankara 4-8 Ekim 1999**, TTK, Ankara, 2002, s.103-123.
- PAMUK, Şevket, **Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

- POLAT, Hamza, Hasan Ergün, **SÜMAE YUNUS Araştırma Bülteni 8:1**, Mart, 2008.
- REFİK, Ahmet, **16. Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935.
- SAKİN, Orhan, **Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları**, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul, 2011.
- SARISAKAL, Baki, **Bir Kentin Tarihi Samsun**, Samsun Araştırmaları-1, Samsun, 2002.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “Osmanlı Klasik Döneminde İstanbul’da Dış Ticaret”, **Osmanlı İstanbul’u I**, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013, s.325-354.
- TABAKOĞLU, Ahmet, **Toplu Makaleler İktisat Tarihi 1**, Kitabevi Yay. İstanbul, 2005.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları” **Osmanlı**, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1994, s.17-30.
- TANER, Ergin, **Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat**, Belge ve Fotoğraflarla, Ankara, 2009.
- TEPE, Yahya, Trabzon, **Rize ve Artvin Kıyılarından Yakalanan Bazı Ekonomik Öneme Sahip Teleost Balıklarının Endohelminth Favrası**, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2011.
- TONAY, Mehmet Arda, **Batı Karadeniz’de Karaya Vuran Cetacea Türlerinin Kalkan Balığı Avcılığı İle Etkileşimi**, Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- TOURNEFORT, Joseph de, **Tournefort Seyahatnamesi**, Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- TUFAN, Bekir, **Karadeniz Bölgesi’nde Ticari Olarak Avcılığı Yapılan Hamsi (Engraulis encrasicolus) İstavrit (Trachurus trachurus) ve Mezgit (Merlangius merlangus) Balıklarının Toplam Yağ+ Fosfolipit ve Yağ Asidi Bileşiminin Araştırılması**, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2008.
- TUNÇ, Şafak, “Osmanlı Balıkçı Esnafı Taifesi”, **İstanbul Araştırmaları**, s. 4-19.
- ULUTAŞ, Songül, Emre Evren Yurtseven, “Denizlerin Sessiz Tanıkları Fenerler: Mersin Deniz Feneri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi**, C.7, S.1, 2005, s.39-54.

- UN, Hayrettin, **Turizmin Çeşitlendirilmesi Açısından Geleneksel Türk Mutfağının Değerlendirilmesi**, Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009.
- USTA, Veysel, **Arabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon**, Serander Yay. Trabzon, 1999.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C.III, Kısım I, IV.Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı**, TTK Yay., Ankara, 2014.
- ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Devrinde Sinop**, TTK, Ankara, 2004.
- JOSEPH Von Hammer- Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi 4**, İkra Devran Yay., İstanbul, 1993.
- ÜÇEL, Gülgün- Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- VİCDANLI, Saniye Müzeyyen, **Sinop Yöresinde Avlanan Ekonomik Öneme Sahip Bazı Deniz Balıklarında Kromozom Çalışmaları**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2007.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- YERASİMOS, Stefanos, **Sultan Sofraları 15. ve 16.Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı**, YKY, İstanbul, 2002.
- YILMAZ, Özgür, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", **Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 2, S.7, Trabzon, s. 359-383.
- YUSUF, Gülderen, " Kanuni Sultan Süleyman Döneminde (1520- 1566) Tuna ve Tuna'ya Akan Diğer Nehirlerdeki Türk Filosu ve Gemilikleri (Tersaneleri)", **X.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.IV, TTK, Ankara, 1993, s.1773-1794.
- YÜCEL, Şennan, **Orta Karadeniz Bölgesinde Avlanan İstavrit (Trachurustrachurus) Balığının Balıkçılık Biyolojisi Yönünden İncelenmesi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora tezi, Sinop, 1997.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : **Birgül PESEN**
Uyruğu : **T.C**
Doğum Tarihi ve Yeri : **05.01.1991/ MALATYA**
e-posta : **birgulpesen_44@hotmail.com**

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Bozok Üniversitesi	2013
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
-------	-------	-------

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS () ÜDS () TOEFL () EILTS ()